

160. Busarve(?), Gothems sn. Nu i Gotlands Fornsal

Pl. 23

Litteratur: S. Söderberg, Anteckning 1891 (i Runor 8, ATA).**Äldre avbildning:** Söderberg, skiss i a. a.

Botten till ett dosformigt spänne med runinskrift. Förvaras i Gotlands Fornsal sedan 1919, inv.nr Dep. C 454.

Föremålet finns nämnt och avritat av S. Söderberg 1891. Härkomsten noteras kortfattat: »F. 1868 och skänkt af O. Olofsson Busarfve i Gothem». Mottagaren var Visby läroverk. Samma uppgift förekommer i Gotlands Fornsals huvudliggare, där föremålet också uppges vara »jordfynd», dvs. lösfynd. Gården Busarve, kyrkvärden Olofssons hemvist, är givetvis något osäkert som proveniens, däremot finns det ingen anledning tro, att föremålet skulle vara funnet utanför Gothems socken.

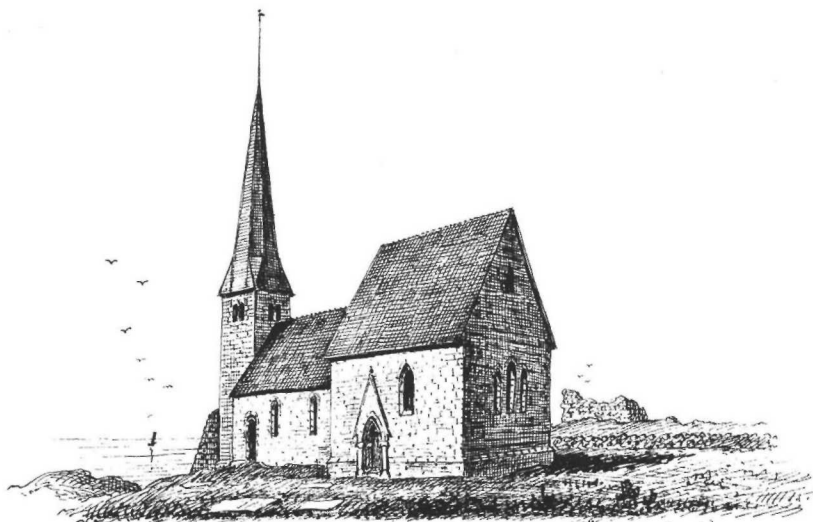
Ringformig platta av brons, yttre diameter 5 cm, inre 2,1–2,6 cm. Ringens bredd 10–12 mm. På undersidan finns omedelbart till höger om nålfästet några runtecken inskurna med topparna mot ringens yttre kant. Inskriftens längd 2,5 cm. På översidan, med spår av försilvring, finns något överraskande en dekor av tre kors utförda med dubbla, prickade linjer. Bottenplattan har synbarligen fått denna dekor sekundärt i samband med att den, efter förlusten av den kupiga överdelen, separat brukats som spänne.

Inskrift:

+ **kul** - -

Till läsningen: Ristningen är ytterligt tunn och grund. Inskriften inleds med ett litet korsformigt skiljetecken. I r. 1 är en **k**-bistav ansatt vid huvudstavens bas; en högre upp belägen skåra med avvikande riktning är troligen oavsiktlig, runan torde vara **k**, knappast **f**. 2 **u** och 3 **l** är säkra. Därefter finns rester av två som det synes huvudstavar; en streckformig fördjupning diagonalt belägen framför den sista följer godsets struktur och är sannolikt ej ristad, som eventuell bistav är den icke identifierbar. Efter r. 5 finns inga spår av ristning.

De få och delvis osäkra runorna leder icke till någon tolkning (t. ex. ägaruppgift). Runföljden 1–3 kan möjligen beteckna ett *gull* 'guld' i ett sammansatt ord eller en avledning, i så fall måhända föranlett av bronsens lyster i opatinerat tillstånd – som ännu i nålhållarens botten. Spännetypen uppträder under vikingatiden och fortlever in i medeltiden. Inskriften behöver inte vara samtidig. Runornas form är tidsmässigt indifferent, men skriften gör dock snarast intryck av att vara medeltida.

Frøjels kyrka

Frøjels kyrka och kastal på sin höga klippa nära kusten var under medeltiden väl ägnad som försvarsanläggning för den omgivande bygden. Äldst i klövsadelskyrkan är det romanska långhuset från 1100-talets slut. Tornet uppfördes under 1200-talets förra hälft och det stora koret senast omkring år 1300 som ersättning för ett mindre, romanskt.

Sommaren 1799 antecknar C. G. Hilfeling från sitt besök i Frøjel (Fm 57: 6, s. 132, 134): »Ankommen til Frøjel besågs kyrkan, som är Annexe til Klinte; liggande på en höjd några 100de steg ifrån Hafsstranden med en den härligaste utsigt af kringliggande vackra landskap och Hafvet i Vester, där ögon och Sinnen njuta dagelig förnöjelse af de många här förbi seglande Skeppen. Mot 100de steg Norr från kyrkan, sågs en Ruine af Et fyrkantigt Torn (Kastal) . . . En gammal Söndrig och måslupen Runsten låg äfven på kyrkogården.» Hilfeling lät rengöra stenen och kunde sedan urskilja några ord i det vänstra runbandet. I samband med kyrkorestaureringen 1935–38 placerades denna gravsten (G 161) i golvet i kyrkans mittgång. Ett tiotal liknande, medeltida gravstenar med kors och inskriftsram men utan inskrifter fick samtidigt sin plats i kyrkogolvet. Två av dem har använts för senare minnesinskrifter (1661). 1971 upptäcktes en kort putsristning (G 162) på den norra korväggen.

161. Frøjels kyrka

Pl. 24

Litteratur: L 1756, 1757, S 114, 115, F 58, 59, W 206. C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (hs Fm 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 134, 166; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 15; P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 297, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 196; O. v. Friesen, Anteckningar 1936 (UUB), s. 37; Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 364; H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA); E. Wessén, Anteckningar 1954, 1961 (ATA).

Äldre avbildningar: A. Edle foto 1936 (ATA); I. Anderson o. E. Wessén foto 1961 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den ligger i långhusets mittgång, tredje stenen från V.

Stenen observerades första gången av C. G. Hilfeling 1799 liggande »på kyrkogården» (se ovan). N. J. Ekdahl ger ingen lokalbestämning i sin uppteckning 1826. Relationen mellan Hilfelings och Ekdahls

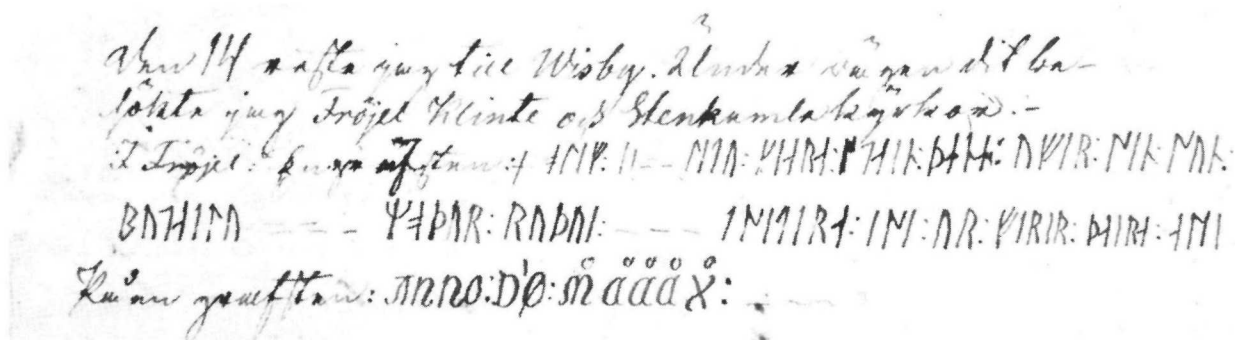

Fig. 17. G 161. Fröjels kyrka. Efter uppteckning av N. J. Ekdahl.

uppgifter (båda utan bilder) har varit svårbedömd för J. G. Liljegren som i Runurkunder 1833 registrerar inskriften med två nummer (L 1756 och 1757), sammalunda Carl Säve i Gutniska urkunder 1859 (S 114 och 115), och P. A. Säve tvekar om identiteten hos den runsten som han 1864 funnit »nu inlagd och dold uti en afsats-trappa å kyrkogården [S 40 n: 'v. å k:ogården']», så att man omöjligen af den svaga teckningen med någon säkerhet kan igenkänna den» (Reseber.). Det är denna belägenhet som också noterats av O. v. Friesen 1936: »Stenen har förr legat med halva sin bredd i trappan till v. stigluckan.» Eftersom praktiskt taget hela stenen har varit tillgänglig för Ekdahl, bör den ha blivit trappsten någon gång mellan 1826 och 1864. Sin nuvarande placering fick den i samband med den omfattande inre kyrkorestaureringen 1935–38, då trägolvet ersattes med stengolv av gamla gravhällar och stenplattor, som för ändamålet insamlats i socknen. I detta läge undersöktes den 1954 av E. Wessén.

Grå kalksten. Formen är trapetsoid. Nedre vänstra hörnet är bortslaget. Längd 2,10 m, bredd 1,31–ca 1,05 m. På mitten finns rester av ett ristat ringkors. Utefter stenens kanter löper ett inskriftsband. Texten, som icke helt rymts inom bandet, har avslutats innanför fotändans runband. Stenytan är hårt sliten och inskriften till stora delar skadad eller helt utplånad. I somliga runor kan endast de huggna spår som ligger djupare än stavarnas botten skönjas.

Inskrift (supplerad efter N. J. Ekdahl, här fig. 17):

+ [o]l - f : [... litu : kiara : stain : pana : ufir : sin : sun : b] uŕai[-u] - - - - - s - afipi
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 ... - oþur ruþuġ - ... bat - r noþ ... ur : firir þaira ſial - - - - - u - - - - - | - l - n
 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105
 ... - - a - - - :

»Olav ... läto göra denna sten över sin son Botair(?) ... Rodvi ... Pater noster för deras själar ...»

Till läsningen: Korset mitt i övre runbandet som markerar inskriftens början är mycket tydligt. Runorna **a**, **o**, **n** och **t** har ensidiga bistavar. Av **l o** finns nu inga spår, däremot av hela följande runa samt huvudstavarna i r. 3 och 4, av den sistnämnda även ett stycke av ena bistaven. Skiljetecknet efter **4 f** är tydligt. Sedan har inskriften så när som på en enstaka huvudstav helt nöts bort före en tydlig **u**-runa i högra runbandet som förmodligen är identisk med Ekdahls 34 **u**. Av följande runa återstår huvudstaven, av r. 37 översta delen av en huvudstav. Därefter kan, fränsett 47 **s** av gotländsk typ, endast rester av huvudstavar svagt skönjas före 49 **a**. Runföljden 49–53 förefaller säker. Om r. 51 haft bistavar borde rester ha kunnat iakttagas. Intet skiljetecken efter 50 **f**. Före r. 54 i fotändans runband finns utrymme för en runa, men några säkra spår av en sådan kan nu varken ses eller kännas. Av r. 54 urskiljes nedre delen av

en lodrät stav, huvudstav i **m** eller bistav i **r**, men ingen annan bistav; kring runans topp smärre ytskador. Inga spår av övre bistaven i 55 **o**, men den bevarade (nedre) bistavens läge talar för att runan har varit **o**. Skiljetecken saknas mellan 58 **r** och 59 **r**. Av 63 **i** och följande runa återstår bara korta stumpar nedtill. Ett 15-tal runor torde ha gått förlorade med det bortslagna hörnet. Runföljden 65–88 är säker, ehuru några runor är skadade och en **t**-runa mellan 72 **s** och 73 **u** helt försvunnen. Mitt på runan 68 är en skada som gör det omöjligt att avgöra om runan har varit stungen. Intet skiljetecken efter 69 **r**, ej heller efter 79 **r** och 84 **a**, däremot efter 74 **r**. R. 85 har utseende av en **l**-runa men är en **s**-runa som förlorat tredje leden. Efter tre huvudstavar (89–91) ett förnött parti med utrymme för ett par runor. Därefter syns en tydlig **u**-runa (92) följd av en runa med utseende av **l**, vilken dock utan hinder också kan ha varit **s**. I slutet av vänstra runbandet obetydliga spår av åtta runor (94–101) som ej kan bestämmas. Längst till vänster i övre kortändans skriftband en huvudstav utan spår av bistav (102). Av texten innanför skriftbandet (r. 103–112) återstår mycket obetydliga rester. Endast tre runor förefaller säkra (104, 106, 109). Skiljetecknet efter r. 112 är tydligt.

Hilfeling (Fm 57: 6, s. 166): »Runstenen på Frøjels kyrkogård besågs efter rengjörningen, hvilken likväl var så förstörd och förnött, att med möda endast desse orden kunde samlas: **bipir : fyri : peira : sialum** :. Denna läsning redovisas i L 1757 och S 115. – Ekdahl (återgivet i L 1756 och S 114): + **ol - f ... litu : kiara : stain : pana : ufir : sin : sun : butai - u ... mopur : rupui : ... - s - t - ra : - s - : ur : firir : paira : a - - -** ... (r. 38 har i uppteckningen utseende av **l**, men är sannolikt **r** med nedre delen av bistaven borta). – v. Friesen (Anteckn. 1936): »Inskriften nästan helt utsliten varför knappt ngt helt ord kan läsas» ... **-pur ruðu** ... – Wessén (1964): »Endast enstaka runor äro svagt skönjbara + ... **af aipi** ... **-opur rudui** ... **-ur firir paira sial** ...» I ett senare utkast till manus redovisas runföljden 47–63 mera i överensstämmelse med ovanstående: **s - af ipi [m] opur [:] rupui**.

Gravstenen har synbarligen ombesörjts av föräldrarna till den döde Botair. Faderns namn är *Olaf*, moderns har gått förlorat, i varje fall i ingressen. Runföljden 33–38 måste vara det välbelagda men tämligen sällsynta mansnamnet *Bot(g)air*, som är känt från G 36 (se detta nummer) och G 61 samt dessutom från G 163 Mulde i Frøjels sn en fjärdingsväg norrut från kyrkan, en förflis, som på konsthistorisk grund daterats till slutet av 1200-talet (M. Rydbeck och B. G. Söderberg, muntligt). Den nötta gravstenen G 161 är inte lika lätt att tidsbestämma, men det finns ingenting som hindrar, att den är från tiden omkring 1300 eller förra hälften av 1300-talet, och att samme Botair avses i båda inskrifterna eller i varje fall att släktskap råder.

Att gravtexten avser flera personer än Botair framgår av pronomenet *þaira*, som ingår i en vädjan om förbön för de dödas själar.

Bönen Pater noster nämnes också i G 35, 44(?), 60, 62, 168, nyfynd i Hablingbo kyrka (Fornvännen 1971, s. 202) samt i G 67, 115, 166, de tre sistnämnda beläggen med *u*-vokal i ändelsen.

Oklar till innehållet är runföljden 39–64. Man urskiljer den oblika formen av ett släktskapsord, *moðir* (i ett par smärre ytskador på ömse sidor om toppen av r. 54 kan **m**-bistavar ha legat, så har Ekdahl läst) eller *broðir* (med hänsyn till utrymmet för en runa före r. 54), kasus ovisst. Vidare kvinnonamnet *Roðvi*, vars böjningsform inte framgår. Det är inte ens klart, att de båda orden hör ihop. Frågan måste lämnas öppen. Namnet *Roðvi* är sällsynt. Det förekommer också i G 13(?), 33, 63, 100, enligt SMP-samlingarna dessutom i ett belägg från Kalmar 1416, i övrigt är det såvitt jag vet okänt utanför Gotland.

162. Frøjels kyrka

Pl. 24

Litteratur: E. Svärdström, Runfynd 1971 (i Fornvännen 1972), s. 255.

Runristning i kalkputs på norra korväggen, 1,88 m V om ingången till sakristian, omedelbart till höger om den därstädes befintliga nischen. Inskriften upptäcktes 1971.

Ristningen är utförd i torr puts. Längd 3,5 cm, runornas höjd 2 cm.

Inskrift:

iuan

»Johan»

Till läsningen: Alla runorna är djupt ristade och tydliga, **a** och **n** med ensidiga bistavar. Strax till höger om inskriften står två tecken, 2,5 cm höga, som liknar runorna **h** och **r**, dock av annan karaktär än namnets. De torde ha tillkommit utan samband med detta.

Om namnet *Io(h)an* se G 4.

Inskriften befinner sig inom den målade rankan som inramar nischen. Koret anses vara uppfört senast omkring år 1300. Målningen på korväggen är från förra hälften av 1300-talet. Färg i runföljden visar att den ristats före målningens tillkomst, således vid 1300-talets början. Från slutet av 1200-talet har vi namnet Johan belagt i runinskriften G 163 från Mulde i samma socken, och där tillsammans med namnet Botair, i sin tur känt även från gravstenen G 161 i Frøjels kyrka. För Johans del vågar man dock på grund av namnets stora frekvens icke hävda något samband mellan namnteckningen och Johan på Muldestenen.

163. Mulde, Frøjels sn. Nu i Gotlands Fornsal

Pl. 24

Litteratur: L 1854, S 137, F 60, W 11. C. G. Helfeling, Resejournal 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 165; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 157; J. H. Wallman och S. V. Moberg, Anteckningar under en resa sommaren 1833 (hs i Nord. mus.), s. 45; P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 298, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 192; C. Säve, Brev t. P. A. Säve 30.10.1864 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 636); H. Pipping i VHAA:s Månadsblad 1900, s. 61 f., Gotländska studier (1901), s. 106 f., Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA) nr 6, Gutalag och Gutasaga (1905–07), s. lxiv f. not 5; Gotländska kyrkor, utg. af Gotlänningens redaktion, 4 (1901), s. 218; O. v. Friesen, Runenschrift (i J. Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde Bd 4, 1918), s. 46 f., Anteckningar 1922 (UUB), Runorna i Sverige (1928), s. 82, Runorna (Nordisk kultur bd 6, 1933), s. 239; E. Wessén, Utkast till manus (ATA).

Äldre avbildningar: Helfeling, teckning 1799 (a. a. s. 165; återgiven i Liljegren a. a. 1832, Pl. vii); P. A. Säve, teckningar 1864 (Reseberättelse, s. 298, samt S 40 n, s. 192); Pipping, 2 foton 1902 (ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1922 (UUB); v. Friesen a. a. 1928, s. 83.

Sten, s. k. förflis, med runinskrift. Stenen förvaras nu i Gotlands Fornsal, där den registrerats bland 1917 års förvärv med inv.nr C 3736 och proveniensens »Från Mulde i Frøjel.»

Stenen är tidigast omtalad av C. G. Helfeling 1799: »Uti Mulde gård i Levide, öfver Husdören, var en liten 3.kantig sten insatt i Muren med följande Inscription; Stenen sades härstädes vara funnen i Iorden,

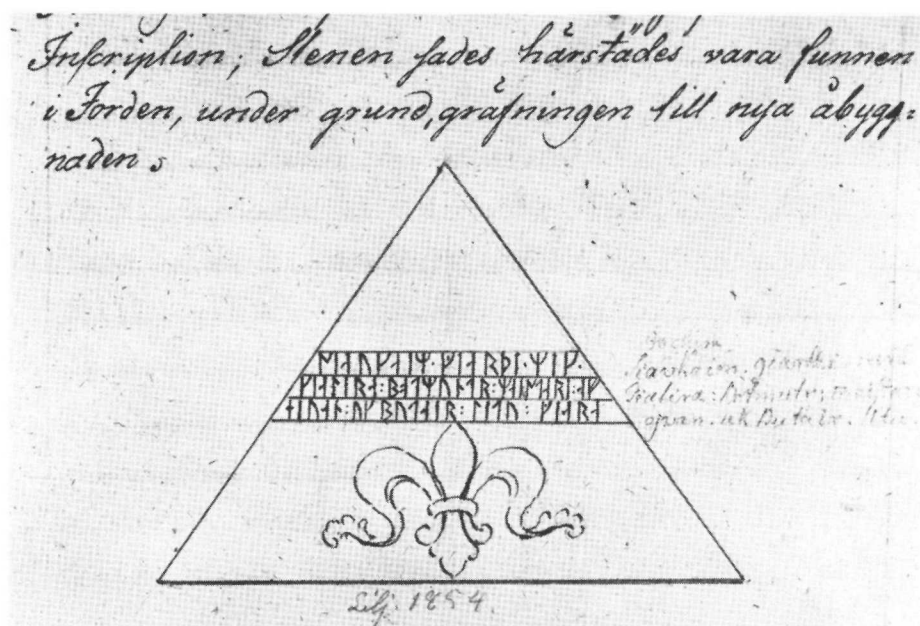

Fig. 18. G 163. Mulde, Frøjels sn. Efter teckning av C. G. Hilffeling.

under grund gräfningen till nya åbyggnaden.» Fig. 18. Den av Hilffeling angivna platsen var alltså sekundär. En tillskrift, »i Frøjel», avsedd att ersätta bestämningen till Levide har strukits över, och orätt sockennamn följer i fortsättningen de litterära uppgifter om inskriften vilka grundar sig på Hilffelings anteckningar (Liljegren, Runlära, samt L 1854; S 137). Lektorn och fornforskaren Johan Haqvin Wallman (1792–1853) gjorde sommaren 1833 en två veckors resa till Gotland. Han uppehöll sig enbart i Visby och de västligaste trakterna av mellersta Gotland. Bl. a. besökte han den 29 juli »Mulde, der en Trekantig runsten – öfversmord med Limfärg runorna endast tummslånga – med en lilja inunder öfver ingången till ett hus afritades. Folket trodde att dören skulle förseglas.» Teckningen ifråga har jag inte återfunnit; de få teckningar av runstenar som finns bevarade från resan är i allmänhet endast otydliga blyertsskisser.

1864 fann P. A. Säve G 163 i Frøjels socken »sittande öfver Bonden Olof Larsson Byanders vid Mulde husdörr» (Reseberättelse 1864), och Carl Säve uttrycker i brev till brodern samma år sin glädje över resultatet av granskningen: »Det var då en kapital sak, att Du fick tag uti *Mulde-stenen* (nämligen i Fräiel, icke i Laivide – ser man på!) och att Du fullkommligen rättat och jämväl alldeles riktigt tydt den rätt krångliga meningen!» H. Pipping antecknar 1902: »Förvarades år 1900 i ett lider. Befanns år 1902 inmurad i en tillbyggnad till boningshuset.» Ett av Pipping 1902 taget foto visar denna stenens nya belägenhet. Av runtexten framgår, att den från början suttit i en källare, sannolikt som förflis över ingången till denna. Senare har den alltså i tur och ordning varit inmurad i minst två byggnader. Ingen av upphovsmännen till anteckningarna ovan har således granskat stenen på dess ursprungliga plats.

Grå kalksten. Stenen har formen av en liksidig triangel med översta spetsen avrundad. Bredd vid basen 62 cm, höjd 54 cm, tjocklek 5–17 cm. Stenens framsida har upptill tre rader med runor, väl bevarade, därunder en stor och elegant tecknad fransk lilja. Inskriften börjar i den nedersta raden med ett korsformigt skiljetecken, därefter läses mellanraden och sist övre raden.

Inskrift:

+ iuan uk butair : ljtū giara kialera : botmundr maisteri : af siaunaim · giarði mik

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

»Johan och Botair läto göra källaren. Botmund mästare från Sjonhem gjorde mig.»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **t** (och **d**) har ensidiga bistavar, **o** dubbelsidig, **s** har gotländsk form. Intet skiljetecken efter 4 **n**, 6 **k**, 16 **u**, 21 **a**, 36 **r**, 46 **f**, 60 **i**, 63 **k**. 14 **i** är skadad genom bortslag; endast övre delen är bevarad. 17 **g** är tydligt stungen. 25 **l** är stungen med en tydlig, rund prick, vilket anger långt, dentalt *l*-ljud. 26 **e** och 42 **e** är tydligt stungna, likaså 35 **d**. Runorna 29–44 **botmundrmaisteri** står påfallande tätt, särskilt i jämförelse med övre radens. Alla runorna 47–54 **siaunaim** är fullt säkra. Ett bortslag t. h. om 51 **n** kan dock förklara Hilfelings läsning **k**. Skiljetecknet efter 54 **m** består av en enda punkt. 55 **g** och 59 **ð** är tydligt stungna.

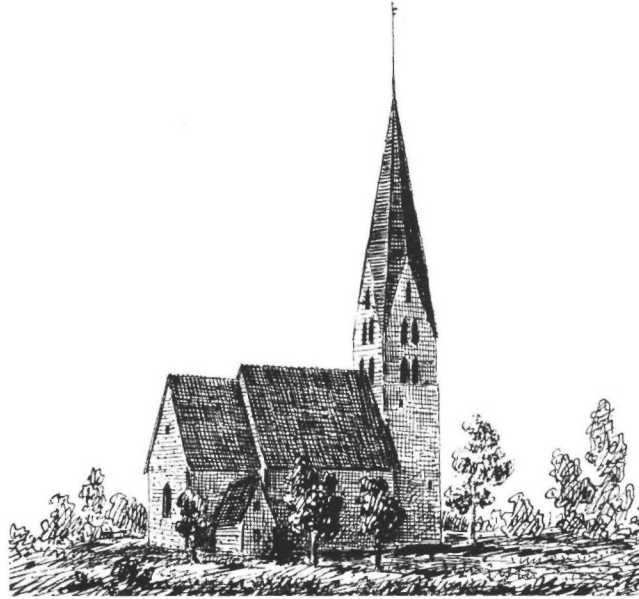
Hilfeling har uppfattat det inledande korset som en **e**-runa, första ordet alltså **eiuan**. Vidare läser Hilfeling: 22–28 **kialira**, 37–44 **maistari**; 47–54 **siaukaim**, till vilket Carl Säve i anm. 126 till S 137, alltså före P. A. Säves granskning, anmärker: »i st. f. detta obegripliga namn, torde der stå Siaugair (isl. Sægeirr) eller något dylikt»; 55–60 **giarpi**. Både Liljegren och till en början Carl Säve har följt Hilfeling och därtill läst inskriftens tre rader uppifrån och nedåt, varigenom de fått fram en helt förvirrande text. P. A. Säve (1864) tycks ha varit den förste, som har läst textraderna i rätt ordningsföljd och – som brodern framhåller – »jämväl alldeles riktigt tydt den rätt krångliga meningen». P. A. Säves, H. Pippings (1902), O. v. Friesens (1922) och E. Wesséns (1954) läsningar överensstämmer helt med den ovan hävdade.

Om namnet *Io(h)an* se G 4, om *Bot(g)air* G 36. Det sällsynta *Botmundr* förekommer också i G 78, 198, 207, 208, se G 198. Om växlingen *Bot-* : *But-* i gotländska personnamn se Herbert Gustavson, Gutamålet 1 (1940), s. 193. Namnet *Bot(g)air* förekommer också på gravstenen G 161 i Frøjels kyrka. Eftersom namnet är relativt sällsynt, är det inte omöjligt, att den gravlagde är samme man som medverkade till källarbygget eller befryddad med denne. *Io(h)an* är däremot ett alltför vanligt namn för att man skall våga förbinda G 163 med den ristade namnteckningen G 162 i kyrkan.

47–54 **siaunaim** återger namnet på socknen Sjonhem, belägen 2 1/4 mil NO om Mulde, i en sockenförteckning från 1300-talet *Sianeym* (G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid 1, 1892, s. 54).

Om ändelsen *-eri* i **maisteri** och i **kialera** (ack.) se H. Pipping, Gotländska studier (1901), s. 105 f., N. Lithberg och E. Wessén, Den gotländska runkalendern 1328 (1939), s. 128 med där cit. litt. Ordet *maisteri* förekommer även i runinskrifterna G 36, G 104: E k, S 3 Fårö k:a, S 35 Hellvi k:a, DR 373 Åkirkeby, Bornholm.

Enligt Carl Säve avses med **mik** källaren, likaså enligt v. Friesen (a. a. 1928): »... mig (dvs. källaren)». Det är mera naturligt, som E. Wessén föreslagit, att det är stenen med sin inskrift, som tänkes tala. Botmund från Sjonhem har sålunda varit stensemästaren som signerat sitt verk. Vi känner inga andra alster av Botmunds hand, men Muldestenens höga kvalitet talar för att han har varit väl förtrogen med tidens mönster och dekor. Titeln ger också en antydning om, att mästern Botmund kan ha varit verksam i den merendels anonyma gotländska kyrkokonsten under slutet av 1200-talet, tiden för Muldestenens tillkomst.

Klinte kyrka

Av den nuvarande kyrkan är det äldsta partiet tornets nedre del, som har uppförts under 1200-talets förra hälft. Koret och långhuset har tillkommit omkring 1300, tornets påbyggnad samtidigt eller något senare.

De runinskrifter som tidigast – före 1720 – uppmärksammades är G 165, G 167 och G 168, av vilka finns summariska teckningar i J. Peringskiölds *Monumenta*. G 165 låg då inne i kyrkan »brede wid altaret», de andra två fanns på kyrkogården. Från mitten av 1700-talet finns i Georg Wallins *Analecta Gothlandica* uppteckningar av, förutom de tidigare kända G 167 och G 168, även G 166, alla tre lokaliserade till kyrkogården; däremot ingen notis om G 165.

År 1799 gör C. G. Hilfeling i själva kyrkan »på stora gången» ett nyfynd, G 164, och kunde samtidigt på kyrkogården »söder om kyrkan» identifiera de tidigare kända G 166 och G 167. Dessutom noterar han: »2:ne aldeles förnötte Runstenar lågo ännu på samma sida men aldeles oläselige» (S 112, 113). Den ena av dessa »oläselige» är med all sannolikhet den mycket förslitna G 169 som påträffades 1971. Hilfeling nämner ingenting om G 165.

N. J. Ekdahl antecknar 1826 G 164 i kyrkan och G 167 på kyrkogården. Kyrkoinventariet 1830 förklarar kort: »Runstenar finnas icke. Likstenar: Flere å Kyrkogården, men utan all märkvärdighet.» J. G. Liljegren, *Runurkunder* (1833), registrerar fem runinskrifter (L 1751–1755), dvs. alla de kända utom G 165, som synbarligen fallit helt i glömska, och den försvunna G 168.

Carl Säve hänvisar i *Gutniska urkunder* (1859) till Liljegrens *Runurkunder* med dess fem inskrifter och antecknar om G 164: »denne och nästföljande 4 runstenar hafva ej blifvit eftersökte». Först år 1864 skedde brodern P. A. Säves inventering i Klinte, som resulterade i anteckningar om de fyra stenarna G 164 och G 165 i själva kyrkan samt G 166 och G 167 på kyrkogården; ingenting om de övriga. Nu har tydligen G 165 återfunnits »uti stor-gången». P. A. Säves iakttagelser 1864 torde ha föranlett en framställning från Riksantikvarien till församlingen. På denna lämnades följande svar i en skrivelse från kyrkoherden i Klinte Carl Ahlberg till riksantikvarien B. E. Hildebrand den 11 augusti 1869 (ATA): »Härmed får jag angående Runstenarna i Klinte kyrka ödmjukeligen meddela, att församlingen vid hållen kyrko-

stämma d. 19 Juli förklarade sig icke vilja bekosta deras upptagande från Kyrkogolfvet och placering annorstädes, af skäl, att stenarna icke äro af synnerligt värde, enär runskrifterna till stor del äro afnötta och oläsliga, uttalade församlingen den önskan, att, då kyrkans golf år 1865 med ej obetydlig kostnad blifvit omlagdt, ifrågavarande stenar måtte få ligga orubbade.» I Säves samling av teckningar i Uppsala universitetsbibliotek (hs S 170 II) finns inlagt ett blad med påskriften »Runstenar i Klinte på Gotland. Från Alfred Ahlander v. p. l. Klinte juli 1886», som innehåller uppgift om de fyra inskrifterna G 164 »stor sten midt i kyrkan», G 165 »(nyfunnen) i kyrkan, nordvest om N:o 1», G 167 »midtför sydöstra portalen», G 166 »vid östra kyrkogårdsmuren» och som bekräftar stenarnas belägenhet i kyrkan respektive på kyrkogården.

Två av gravstenarna granskades 1902 av Hugo Pipping. Den ena var G 165, varav det större stycket vid detta tillfälle upptogs ur kyrkogolvet och »uppställdes mot tornets södra portal». Avsikten var, att stenen sedan åter skulle flyttas inomhus. Den andra stenen som Pipping studerade var G 167, som då ännu låg kvar på sin förra plats söder om kyrkan.

Vid Otto von Friesens besök 1923 kunde endast två av de runristade gravstenarna identifieras, G 164 och G 166, den sistnämnda fortfarande stående vid östra kyrkogårdsmuren. De övriga efterforskades förgäves. I samband med kyrkorestaureringen 1933 flyttades G 166 in i kyrkan och fick sin nuvarande plats i korgolvet. G 164 och G 166 granskades 1944 och 1961 av Elias Wessén, som samtidigt förgäves sökte efter de andra stenarna.

Först 1970–71 återfanns, delvis med hjälp av orsbor, G 167 och större delen av G 165 samt den mycket slitna G 169. En av de tidigast kända, G 168, är fortfarande förkommen liksom den andra av Hilfelings »oläselige» (S 113).

I samband med restaurering framkom vintern 1977 vid avlägsnandet av yngre väggputs i tornkamarens bottenvåning figurristningar och runklotter, där endast några mycket fragmentariska runföljder kunde urskiljas. Eftersom numreringen då var genomförd och manuskriptet färdigställt för tryckning, gavs inskrifterna tilläggsnummer, G 221, 222.

164. Klinte kyrka

Pl. 25

Litteratur: L 1751, S 109, F 135, W 112. C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (hs Fm 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 166; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 15, Sammandrag av dagboken, s. 3; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 152; W. Uppström, Brev t. C. Säve 17.8.1864 (i C. Säve, Runologiska anteckningar 21, ATA); C. Säve, Brev t. P. A. Säve 28.8.1864 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 632); P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 294 f., Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 190 f.; C. Ahlberg, Skrivelse t. B. E. Hildebrand 11.8.1869 (ATA); A. Ahlander, Runstenar i Klinte på Gotland (anteckningsblad juli 1886 i P. A. Säves saml. S 170 II i UUB); H. Pipping i VHAA:s Månadsblad 1900, s. 55; N. Tiberg, Anteckningar 1.7.1922 (Ulma 6260: 9); PM diar.-nr 24/1923 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1923, 1936 (UUB), s. 106 f., ds i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 328; S. Ekbo, Uppkomsten av supinum i de germanska språken (Upps. Univ. Årsskr. 1943: 7), s. 23 not; G. Sjöborg t. Riksantikvarieämbetet 7.3.1946 (ATA); E. Wessén, Utkast till manus (ATA).

Äldre avbildningar: Ekdahl, teckning i a. a. Sammandrag; J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (ATA); A. Edle foto 1936 (ATA); I. Anderson o. E. Wessén foto 1961 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den ligger mitt i stora gången i långhuset, 7 m Ö om södra ingången. Stenens högra kant täckes av det norra bänkkvarteret, varigenom en del av inskriften är oåtkomlig. Vid olika tillfällen, under senare hälften av 1860-talet samt på 1920- och 1940-talen, har det funnits planer på att ta upp stenen ur golvet eller i varje fall frigöra hela ristningen, men dessa har aldrig satts i verket. Att lösgöra bänkkvarteret innebär stora praktiska svårigheter. En friläggning diskuterades senast 1974 i samband med vissa restaureringsarbeten men ansågs inte realistisk.

Stenen låg redan när den första gången, 1799, observerades av C. G. Hilfeling »på stora gången». Här noterades den också av N. J. Ekdahl 1826, »på gången nära vid stora dörren», och av P. A. Säve 1864,

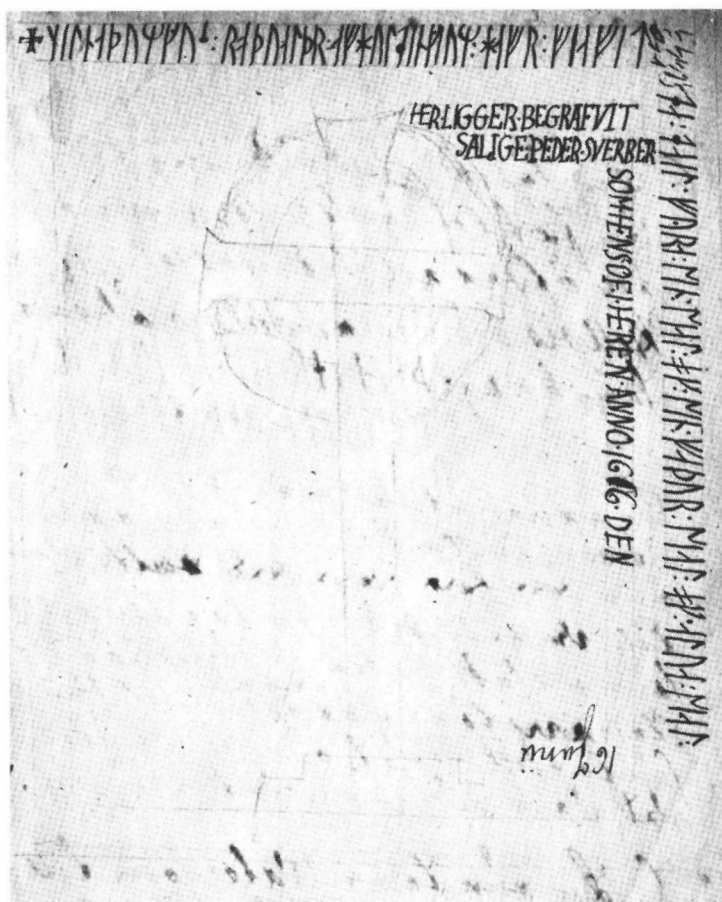

Fig. 19. G 164. Klinte kyrka. Efter teckning av N. J. Ekdahl.

»närmast öster om föregående [G 165]», samt av studenten, sedermera häradshövdingen W. Uppström (1844–1935) i brev till Carl Säve den 17.8.1864 mera detaljerat: »Denna sten 6,5 fot l., 5,7 fot bred upptill och 5,5 f. nedtill, ligger nästan midt i kyrkan med den öfre sidan åt vester och den ristade långsidan åt norr; dess bredd upptager nästan hela rummet mellan bänkraderna; norra sidan till en del öfversuddad af det mursbruk, hvarmed bänkfoten är beslagen.» Ännu 1864 var alltså inskriften i sin helhet tillgänglig, så som redan framgår av Ekdahls teckning 1826 (fig. 19). När hällen granskades av O. v. Friesen 1923 hade den sin nuvarande belägenhet med den högra långsidans runband dolt. Möjligen har förändringen skett i samband med omläggning av golvet. En sådan skedde 1865. Dock gör A. Ahlander 1886 inga inskränkningar i runtexten, vilket skulle kunna tydas så, att den då ännu var tillgänglig i sin helhet (Ahlanders uppteckning är inte identisk med Säves eller någon ännu äldre, och den är dessutom bättre; möjligen kan den dock vara tillrättalagd med någon äldre uppteckning som grund). På sin nuvarande plats granskades stenen 1944 och 1961 av E. Wessén.

Ljusgrå kalksten. Formen är svagt trapetsoid. Längd 1,96 m, synlig bredd upptill 1,55 m, nedtill 1,44 m. Säve uppger bredden vara 2 alnar och 22 tum (=1,75 m), vilket innebär, att ett 20 cm brett stycke nu är dolt. Ett skriftband löper längs stenens fyra kanter. Runor har dock funnits endast i huvudändans och högra långsidans kantband, de övriga sidornas är tomma. Ett enkelt ristat ringkors med trappstensfot har klart centrerad placering. Förvånande är att ringkorsets fot skäres av skriftbandets inre begränsningslinje. Gåttfullt ter sig också det lilla dekorativa korset på platsen för ringkorsets nedre vänstra kvadrant. Det har ingen naturlig placering, är hårt slitet och förefaller äldre än ringkorset; vore det yngre borde det

Med **hundingium** åsyftas namnet Hunninge på gårdar ett par kilometer Ö om Klinte kyrka. Ännu ett runbelägg på namnet finns i putsristningen G 129, *huntenkia* gen. pl., från år 1508. Båda dessa belägg är alltså tidigare än det från skrivna källor äldsta kända i Ortnamnsarkivet i Uppsala, *lasse hundenge* (1523 skb. G).

Inledningsorden *með naðum Guðs* är den välkända devotionsformeln *Dei gratia* i medeltida diploms intitulation. Se härom Å. Ljungfors, *Bidrag till svensk diplomatik före 1350* (1955), s 76 f.

Runföljden 44–47 **dail** återger den normala gutniska formen av ordet. Diftongen i **giavit** speglar ristarens sydgutniska uttal. Se härom H. Pipping, *Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna* (Skr. utg. av K. Hum. Vet.-Samf. Uppsala 7: 3, 1901), s. 51.

Texten är som gravskrift ovanlig både till form och innehåll. Inskriften lämnar meddelande om själägåva, dvs. om gåva av jord till kyrkligt ändamål: »för sin själ . . .», men omtalar inte på traditionellt sätt den döde, som vilar under hällen, ej heller hans anhöriga som ombesörjt gravvården. Anledningen härtill känner vi inte. Utrymmet har i varje fall inte lagt hinder i vägen för ett tillägg. Å andra sidan är den föreliggande texten i sig ett avslutat helt. På en viktig punkt kan inskriften suppleras (lakunen mellan r. 41 och 42 som uppstått med förlusten av högra övre hörnet, markerad av Ekdahl och omnämnd av Säve) med hjälp av bestämmelserna i Gutalagen: Rodvald har givit ti o n d edelen av sin jord. I Gutalagen kap. 7 § 2 stadgas nämligen: »Om världslig man [dvs. lekman] vill giva jord till kloster eller till kyrka, då giva han en tiondedel av sin jordegendom och ej mera, utom i det fall att hans fränder tillåta det.» (Svenska landskapslagar, tolkade av Å. Holmbäck och E. Wessén, IV, 1943, s. 210). Detta överensstämmer med ett brev år 1230, vari påven Gregorius IX stadfäster den gamla stadgan, att på Gotland »propter angustiam terre» ingen fick av jordegendom testamentera till kyrkor mer än en tiondedel (SD 1, s. 258). Se vidare påvebrev den 10 juni 1274 angående testamentsrätt på Gotland (L. M. Bååth, *Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige 1, 1905, s. 161 f.*) och biskopsstatut för Gotland 1329 (Synodalstatuter, utg. av J. Gummerus, 1902, s. 84), § 9.

De båda namngivna människors inbördes relation framgår inte av texten, men möjligen förhåller det sig så att Hallvat är son till Rodvald och den som ombesörjt gravvården. Under intryck av kyrkans och de jordägande böndernas stridiga ekonomiska intressen och lagens bestämmelser härutinnan har han i textens avfattning på ett bestående sätt som arvinge godkänt och bekräftat Rodvalds testamentariska förordnande.

Inskriften är svår att tidsbestämma. Gravhällens form pekar mot yngre medeltid liksom det stora korset. Det lilla korset säger i sammanhanget mycket litet. Det är till typen äldre men kan ju tyvärr inte med någon säkerhet relateras till inskriften. På devotionsformelns användning vågar man inte grunda någon datering. Runornas läge – fritt mellan ramlinjerna – ger heller inte något utslag. Motsvarande finns visserligen bl. a. på G 158 från 1300-talets första fjärdedel, men G 158 är kvalitativt vida överlägsen G 164. Jag håller snarast G 164 för yngre än G 158.

165. Klinte kyrka

Pl. 25

Litteratur: F 139. J. Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*, Vol. 8 (hs Fh 8 i Kungl. Bibl.), bl. 102; W. Uppström, *Brev t. C. Säve 17.8.1864* (i C. Säve, *Runologiska anteckningar 21, ATA*); C. Säve, *Brev t. P. A. Säve 28.8.1864* (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 632), 30.8.1864 (ibid. s. 636); P. A. Säve, *Reseberättelse 1864* (ATA), s. 294 f., *Gotland 1864* (hs S40 n i UUB), s. 190; A. Ahlander, *Runstenar i Klinte på Gotland* (anteckningsblad juli 1886 i P. A. Säves samling S 170 II i UUB); H. Pipping, *Runinskrifter undersökta 1902* (ATA), nr 9; O. v. Friesen i *Sveriges kyrkor, Gotland bd 3* (1942), s. 330; E. Wessén, *Utkast till manus* (ATA); E. Klint t. E. Svärdström 2.11.1970 (ATA); E. Svärdström, *Runfynd 1971* (i *Fornvännen* 1972), s. 255.

Äldre avbildningar: Bläckteckning av okänd i Peringskiöld a. a.; Pipping foto 1902 (ATA).

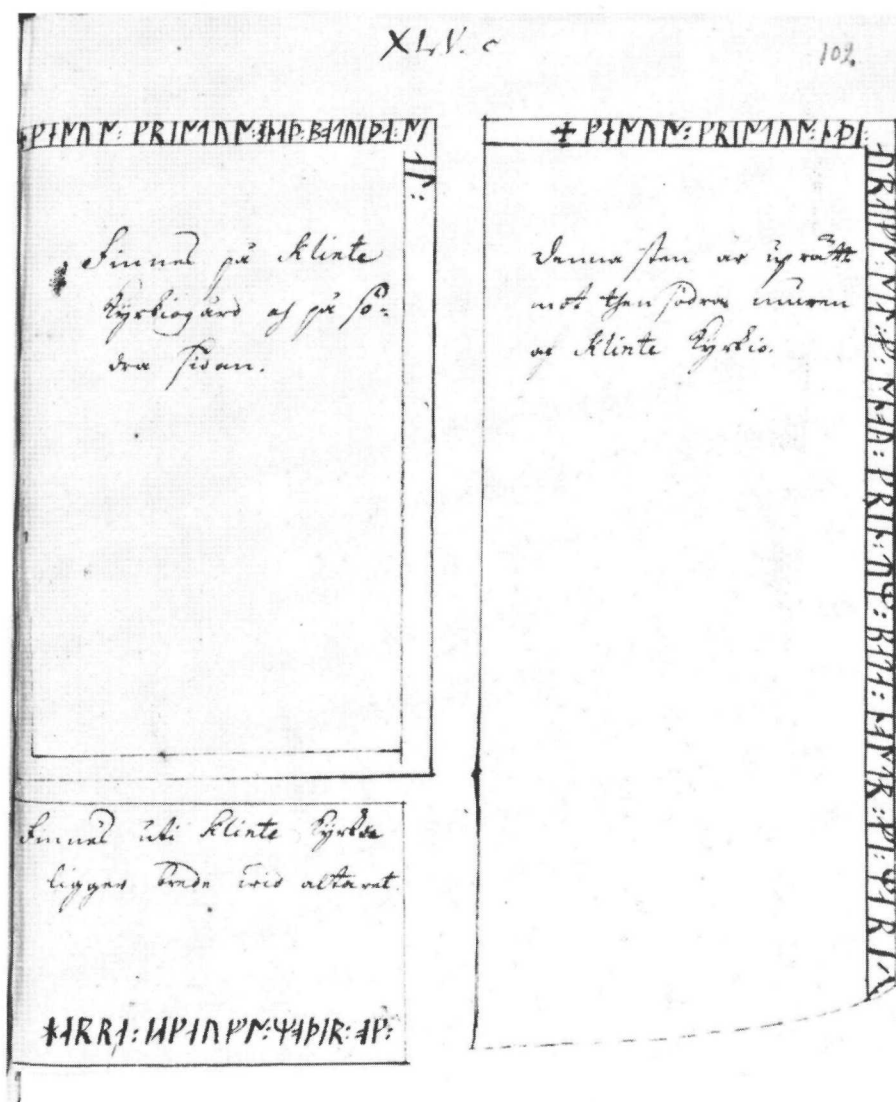

Fig. 20. G 165, 167, 168. Klinte kyrka. Efter teckningar i J. Peringskiölds Monumenta, bl. 102.

Gravhäll med runinskrift. Den fanns enligt en teckning i Peringskiölds Monumenta »uti Klinte kyrkia ligger brede wid altaret» (fig. 20) men har inte blivit uppmärksammas, vare sig av C. G. Hilfelning 1799 eller N. J. Ekdahl 1826, och är inte redovisad i J. G. Liljegrens Runurkunder (1833) och C. Säves Gutniska urkunder (1859). Den upptäcktes på nytt av P. A. Säve 1864 »uti stor-gången»; den var »afslagen» men synbarligen bevarad i sin helhet (3,5 alnar lång). W. Uppström ger 17.8. samma år läget sålunda: »i kyrkan näst intill [L] N:o 1751 [G 164], vester om dess norra hälft» Detta stämmer med A. Ahlanders uppgift 1886, att den låg »i kyrkan, nordvest om N:o 1 [G 164]». Den hade tydligen flyttats från sin tidigare plats i koret. År 1902 blev gravhällen upptagen ur kyrkgolvet och uppställd utanför kyrkan. Härom meddelar Hugo Pipping: »Låg i kyrkgolvet på gången mellan bänkraderna och med ena långsidan täckt [en dryg decimeter av högra långsidan, av foto att döma]. Upptog ur golfvet och uppställdes mot tornets södra portal. Kyrkoherden lofvade ombesörja stenens förflyttning inomhus.» Av Pippings foto och måttuppgifter framgår, att det endast var den större delen av stenen som åtgärden gällde. Om det avslagna,

mindre stycket som Säve sett meddelas ingenting. Vid O. v. Friesens besök i Klinte 1923 var stenen emellertid försvunnen, och den eftersöktes förgäves av E. Wessén 1944 och 1961. År 1970 återfanns den av klockare Hilding Wahlgren 100 m SO om kyrkan, stående lutad mot ytterväggen till »den gamla likvagnsboden» å nuvarande fastigheten Kyrkskolan 1:2. Enligt Wahlgren hade denna håll och G 169 förmodligen tagits tillvara av »gamle klockare August Larsson, som tjänstgjorde 1900–1949, vid omlägningsarbeten på kyrkogården». Stenens huvudända har icke återfunnits. Hällen förvaras temporärt i prästgårdens f. d. stall V om huvudbyggnaden.

Ljusgrå kalksten. Nuvarande längd 1,19 m, bredd 61–56 cm, tjocklek 14 cm. Runornas höjd 5 cm. Endast den vänstra långsidan (med runinskriften) har den ursprungliga huggningen bevarad, de övriga tre sidorna är senare tillhuggna. Ytan är slät och nött. Runorna, med basen mot stenens kant, är knivsmalt huggna, numera grunda.

Inskrift:

... **herra** : **iakaufs** : **mopir** : **ok** : **hehuiþar** +

»... herr Jakobs moder och Hægvids.»

Till läsningen: Formen på **r**-runan är avancerad, bistaven är slutet och dess överdel rundad, typen överensstämmer helt med den latinska versalen. Stingningen av **e**-runorna har skett med ett litet tvärstreck. Av 1 **h** återstår i stenens kant övre delen av huvudstaven samt bistavarna t. h. om huvudstaven. 5, 7 och 9 **a** har, liksom **o**-runorna, ensidig bistav; r. 26 däremot dubbelsidig och liknar således en **æ**-runa men har troligen sin förklaring i att ristaren på grund av det trånga utrymmet till föregående runa, 25 **p**, för tydlighetens skull sett sig nödsakad att placera bistaven (av samma längd som övriga **a**-bistavar, 2 cm) så att den skär huvudstaven; hade ristaren avsett en palatal vokal här hade han säkerligen valt runan **e** eller **i**. 11 **f** är säker. 12 **s** har gotländsk form. R. 18–19, 23, 25 och 27 är starkt slitna med vissa detaljer förlorade, dock är karakteristika bevarade och runorna säkra. Ristningen avslutas med ett litet enkelt kors.

Uppteckningen i Peringskiölds Monumenta omfattar bara runföljden 1–19, läst på samma sätt som ovanstående. Möjligen har resten varit dold av altaret. – För P. A. Säve har däremot också inskriftens slut varit tillgängligt: ... **herra** : **iakaufs** : **mopir** : **ok** : **hekhuiþar** + och han tillägger med avseende på stenens numera förlorade huvudända: »det mindre stycket af sten har någon runskrift (framför detta), men all:d utplånad». – Carl Säve skriver 1864: »Klinte-stenarna hafva nu ock blifvit upplysta så mkt de torde kunna blifva. Den nyfunna Klinte-stenen: **herra** : **iakufs** : **mopir** : **ok** : **h - huiþar** + (det sista ordets andra runa lär väl ej vara ngt annat än ett **e** med ett par onödiga bistrock el. sprickor), bör väl öfversättas med: Herr Jakobs och Hægvids (d. ä. Hægvids) moder; ty Hægviþar är g. sg. af Hægviþr.» – A. Ahlander: **harra** : **iakaufs** : **mopir** : **ok** : **hekhuiþar** ... – Hugo Pipping har exakt samma läsning som den ovan hävdade.

Om namnet *Iakobr* se G 13. Belägget i G 165 visar förutom gotländsk vokalism utvecklingen $p > f$ framför *s* (se härom E. Wessén, Svensk språkhistoria 1, 8. uppl. 1968, § 23: 2). Titeln *herra* anger att Jakob har varit sockenpräst i Klinte. Om inskriftens andra namn, *Hægviðr*, se G 33. Namnet är sparsamt belagt även på fastlandet. Runföljden har av samtliga forskare med rätta uppfattats som genitiv.

Beträffande inskriftens avfattning har den förmodligen följt mönstret »Här vilar X ...» med eller utan bestämmingar om hemort och släktskap. Utefter långsidan bör ha rymts inemot ett 20-tal runor före de bevarade; om texten har inskränkt sig till långsidan, kan den knappast ha rymt några bestämmingar. Möjligen har den dock inletts utefter huvudändan och givit andra upplysningar, än dem vi känner, om den dödas personliga och lokala relationer: »... hustru till Y från gården ...» Mot en sådan bakgrund faller det sig också naturligt att uppfatta runföljden 20–27, som står utan något som helst bestämningsord, som en genitivform relaterad till **mopir** och inte som en med detta ord samordnad nominativ.

Inskriften har sannolikt tillkommit under senmedeltiden.

166. Klinte kyrka

Pl. 27

Litteratur: L 1753, S 111, F 137, W 113. J. Peringskiöld, Monumenta Sveo-Gothorum, Vol. 8 (hs F h 8 i Kungl. Bibl.), bl. 101; G. Wallin, Analecta Gothlandica 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 1066 (1068); C. G. Hilffeling, Resejournal 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 166; W. Uppström, Brev t. C. Säve 17.8.1864 (i C. Säve, Runologiska anteckningar 21, ATA); C. Säve, Brev t. P. A. Säve 28.8.1864 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 632); P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 295, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 190, Gotländska samlingar 6 (hs R 623: 6 i UUB), s. 185 (nr 90); A. Ahlander, Runstenar i Klinte på Gotland (anteckningsblad juli 1886 i P. A. Säves samling S 170 II i UUB); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB), s. 105, ds i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 328; Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn (i Ortnamssällsk. i Uppsala Årsskr. 1938), s. 42, Gutamålet 2 (1948), s. 206; H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA); E. Wessén, Utkast till manus (ATA).

Äldre avbildningar: Bläckteckning av okänd i Peringskiöld a. a.; J. W. Hamner foto 1920 (ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den ligger nu i korgolvet, på södra sidan, strax NV om ingången genom korportalen, nedanför predikstolen. Ursprungligen har den legat »på Klinte kyrkiogård, på södra sidan om kyrkian» (Peringskiölds Monumenta; här fig. 21). På samma plats noterades den av C. G. Hilffeling 1799, »på kyrkogården söder om kyrkan». N. J. Ekdahl har inte observerat den. W. Uppström preciserar läget i brev till Carl Säve den 17.8.1864: »Denna sten ligger på en graf, 58 fot söder om östra kyrkogårdsgrunden och 9 fot vester om kyrkogårdsmuren». P. A. Säve fann den sedan samma år »stående lutande mot östra kyrkogårdsmuren» (R 623: 6), och likaså O. v. Friesen 1923, »stödd mot kyrkogårds ö. mur». Sin nuvarande placering fick stenen vid kyrkans restaurering 1933. Här granskades den av E. Wessén 1944 och 1961.

Grå kalksten. Formen är trapetsoid. Nedre delen är avslagen, varigenom slutet av inskriften har gått förlorat. Hällen var i detta skick redan då den först observerades (Peringskiölds Monumenta; Wallin). Nuvarande längd 1,25 m, bredd upptill 1,20, nedtill 1,00 m. Runornas höjd 8–9 cm. Stenen har enligt v. Friesen, som granskade den före inläggningen i golvet, en profil som visar, att den har legat som täckhäll i en gravkista. Mitt på stenen finns ristat ett vackert, ehuru numera skadat ringkors. Inskriften är utmed övre kortsidan (r. 1–30) mycket väl bevarad och tydlig; fortsättningen utefter högra långsidan är däremot hårt vittrad, dock fullt läsbar. Vänstra långsidans inskriftsband är tomt så när som på ett ristat bomärke högst upp. Det tillhör gården Vårsände 1200 m SV om Klinte kyrka, som synbarligen nyttjat gravstenen sekundärt.

Inskrift (supplerad efter Hilffeling):

+ iuan : smiðrinn : ganuiða : arvi : uipr : riða : nes : bipin : byn : ok : balir : nostru :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 firi : pair[a : s] - ...
 55 60 65

»Johan, smeden, (i) Gannarve vid Ridånäs. Bedjen bön och Pater noster för deras (själar) . . .»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **o**, **t** har ensidiga bistavar. 8 **ð** är stungen med en tydlig punkt mellan huvudstav och bistav, likaså 18 och 30 **ð**. Däremot icke stungna 26, 37, 59 **p**. 13 **g** är tydligt stungen, likaså 22 **v** (mellan huvudstaven och övre bistaven) och 33 **e**. R. 23 **i** är säker; runan har icke haft någon bistav. Alla runorna i namnet 28–34 **riða : nes** är fullt säkra. R. 35–42 **bipin : byn** är ganska vittrade och utnötta. 41 **y** har dock en tydlig punkt. 45 **b** är icke stungen, ej heller 47 **i**. R. 46 är binderuna med felaktig bistav för **t**. 49–54 **nostru** är tydliga, även bistaven i 49 **n**; överdelen i 54 **u** är svag och skrovlig men runan är säker. Bistavarna i 55 **f** är skadade. Fr. o. m. 59 **p** är hällens kant borta och yttre ramlinjen förstörd. Efter 62 **r** finns nu endast nedre delen av tre stavar.

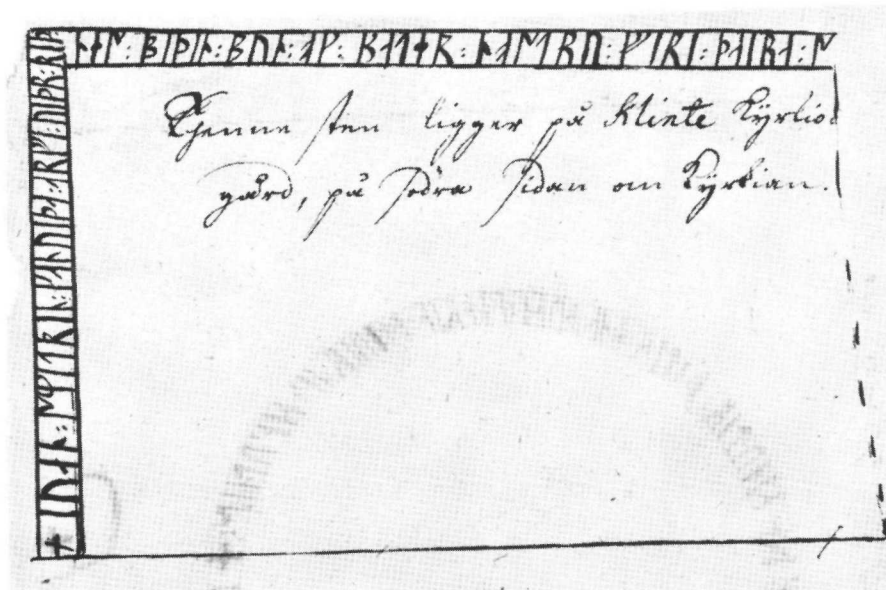

Fig. 21. G 166. Klinte kyrka.
Efter teckning i J. Peringskiölds
Monumenta, bl. 101.

Teckning i Peringskiölds Monumenta: + **iuan** : **smitrin** : **kanuipa** : **arfi** : **uipr** : **rip** : **nes** : **bipin** : **bun** : **ok** : **bater** : **nostru** : **firi** : **paira** : **s** ... – Uppteckning i Wallins Analecta: + **iuan** : **smiðrinn** : **ganuða** : **arfa** : **uipr** : **ripa** : **nes** : **bipin** : **bui** : **ak** : **batr** : **nostru** : **firi** : **pair** : **as**. – Hilfelung: + **iuan** : **smiðrinn** : **ganuða** : **arva** : **uipr** : **riða** : **nes** : **biðin** : **byn** : **ok** : **patēr** : **nostru** : **firi** : **ðaira** : **s** ... – P. A. Säve 1864: + **iuan** : **smiðrinn** : **ganuipa** : **arvi** : **uipr** : **riða** : **nes** : **bipi** - : **byn** : **ok** : **batr** : **nostru** : **firi** : **paira** - - ... – A. Ahlander 1886: + **iuan** : **smiðrinn** : **ganuða** : **arvi** : **uipr** : **ripa** : **nes** : **bipil** : **byn** : **ok** : **patr** : **nostru** : **firi** : **pairi** : ... – v. Friesen: + **iuan** : **smiðrinn** : **ganuða** : **arvi** : **uipr** : **riða** : **nes** : **bipi** - : **byn** : **ok** : **batr** : **nostru** : **firi** : **pair** - - -. – Wessén har samma läsning som ovan hävdats.

Om namnet *Iohan* se G 4. Runföljden 13–23 **ganuða** : **arvi** avser av allt att döma gården Gannarve i grannsocknen Fröjel, invid gränsen till Klinte, 1,5 km N om Fröjels kyrka och 4 km SV om Klinte kyrka. Böjningsformen (**ganuða** : **arvi**) gör det visserligen möjligt att uppfatta runföljden som apposition (nom. sg.) till Johan, »Gagnvids arvinge», men det är svårt att förklara fortsättningen **uipr** : **riða** : **nes** annat än som bestämning till ett ortnamn *Ga(g)nviðararva*, beträffande vilket ristaren kan ha gjort sig skyldig till ett mindre ristningsfel, utelämnandet av en ensidig **a**-bistav i sista runtecknet, för så vitt man inte räknar med att en försvagning av ändelsevokalen redan har skett. Liknande fall erbjuder G 101 och G 201, möjligen även G 34 och G 206. Det eljest äldsta belägget på gårdsnamnet i Fröjel är Neogards *Gannarfwe* (1732). Om namnets språkliga utveckling se Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* (1938), s. 42. På nära håll finns inte nu något annat Gannarve bevarat, som skulle motivera den särskiljande bestämningen **uipr** : **riða** : **nes**. Övriga gårdar med namnet Gannarve är mera avlägset belägna (Gammelgarn, Hall, Hemse, Källunge, Lokrume, Stenkumla).

Runföljden **riða** : **nes** är ett för övrigt okänt ortnamn. Det är lockande att som förled se en gen.-form av fsv. *rið* f., isl. *hríð*, i betydelsen 'storm, oväder'. Ett (*v*)*rið*- kan svårligen tänkas. Appellativet *rið* är i betydelsen 'storm' visserligen endast dialektalt belagt på svenskt område (dalmålet), vanligare på fornvästnordiskt, men anses föreligga i namnet *Ridön* på två öar i Mälaren, den ena tillhörande Barkarö sn, den andra Överenhörna, den förra äldst belagd 1333 *Riidhø*, se E. Brate i *Namn och Bygd* 2 (1914), s. 86. Det är också välkänt att vind och väder spelar stor roll för vissa naturnamns uppkomst, t. ex. bland skär- gårdsnamnen på öar, holmar, uddar och skär som legat oskyddade för stark vind; Vindö, Vindholm,

Vindskären, Väderön, Stormudden, för att bara nämna några av de exempel som I. Modéer behandlar i sin uppsats Vindholm och Väderö (NoB 20, 1932, s. 138 f.). Kusten utanför Gannarve, nedanför landborgen är flack och lämnar havsstormar och virvelvindar fritt spelrum över de många grynnorna och landtungan väster om Gannarveviken. *Riðanes* är onekligen en adekvat benämning på landtungan ifråga. Genom landhöjningen kan man räkna med att den under medeltiden har varit mindre, mera näsformig. Oavsett vilket näs som varit *Riðanes* har namnet tyvärr inte lämnat några spår i traktens nutida topografi, och ingen av dem som tillfrågats, barnfödda i Gannarve eller med goda kunskaper om bygdetraditionen har kunnat ge belägg på det. En reminiscens ger möjligen en »Charta öfwer Klinte Sochn 1702, renoverad 1752» (Lantmäteristyrelsens arkiv, sign. H 51-1: 1) på vilken ägan T 595 närmast omkring Gannarveviken och gränsande till Gannarve benämnes »Näsgierdet», då tillhörande »Mullda i Fröjel Sochn» men »bytt från St. Snögrinde i Klinte». Förklaringen till att Johan har fått sin gravplats i Klinte skall kanske ses mot bakgrunden av liknande skiftningar i ägoförhållandena.

Om bönen Pater noster se G 35 och G 161. Svarabhaktivokalen i *noster* är gutniskt influerad: *nostur*, flerfaldigt belagd i runinskrifterna: G 67, 115, 161. Förbönen avsågs gälla inte bara den döde Johans själ utan även andras (**paira**), som förlusten av inskriftens avslutning förmenar oss kunskap om. Fallet tycks analogt med andra gravtexter, t. ex. på stenen G 67 Sproge k:a, ursprungligen lagd över den döde Botulv på Burg men avsedd för flera: **napi : gup : paira : sial : allra : sum : hiar : huilas : under**. Också G 166 har alltså, som så många andra av Gotlands runristade gravhällar, uttryckligen täckt en familjegrav.

Anmärkningsvärd är den stungna **p**-runan (**ð**), som är sällsynt men också har använts i G 132, 159: c, 174, 178. Likaså förekomsten av bestämd artikel (**smiðrinn**) och stavningen (**nn**). Dessa språkliga drag jävar icke Monica Rydbecks konstvetenskapliga datering av hällen till förra hälften av 1300-talet.

167. Klinte kyrka

Pl. 26

Litteratur: L 1752, S 110, F 136. J. Peringskiöld, Monumenta Sveo-Gothorum, Vol. 8 (hs Fh 8 i Kungl. Bibl.), bl. 92, 102; C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 166 f.; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 15; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 151; W. Uppström, Brev t. C. Säve 17.8.1864 (i C. Säve, Runologiska anteckningar 21, ATA); C. Säve, brev t. P. A. Säve 28.8.1864 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 632); P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 295, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 190; A. Ahlander, Runstenar i Klinte på Gotland (anteckningsblad juli 1886 i P. A. Säves samling S 170 II i UUB); H. Pipping, Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA), nr 10; O. v. Friesen i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 329; E. Wessén, Utkast till manus (ATA); E. Svärdröm, Runfynd 1971 (i Fornvännen 1972), s. 255.

Äldre avbildningar: Bläckteckning av okänd i Peringskiöld a. a. bl. 102; H. Pipping foto 1902.

Gravhäll med runinskrift. Den ligger på kyrkogården 50 m S om kyrktornets sydvästra hörn, i grässlutningen, 2 m V om grusgången ner mot nya kyrkogården.

Teckningen hos Peringskiöld (fig. 20) har påskriften »Finnes på Klinte kyrkiogård och på södra sidan». Samma lokal uppger C. G. Hilfeling 1799. N. J. Ekdahl betecknar den som »fragment af grafsten från kyrkogården». P. A. Säve uppger inte stenens belägenhet. Det gör däremot W. Uppström 1864: »på en graf 12 f. fr. sydportalen». Också pastor A. Ahlander uppger den 1886 ligga »midtför sydöstra portalen», dvs. korportalen, förmodligen samma plats som den hade på 1700-talet. Hugo Pipping antecknar 1902: »Ligger på Klinte kyrkogård söder om skeppets portal. Tillhör Valla gård, enligt uppgift af kyrkvärden, som själf är hemma från Valla.» O. v. Friesen sökte den förgäves 1923 och E. Wessén 1944 och 1961. I samband med Runverkets fältarbeten 1970 återfanns den på sin nuvarande plats.

Grå kalksten. Trapetoid form med avfasade hörn nedtill. Längd 1,81 m, bredd upptill (i höjd med inskriftsbandet) 1,21 m, nedtill (över runan 36 b) 0,95 m. Runornas höjd 6–7,5 cm. Hällen är hårt sliten, endast ett fåtal runor är numera läsliga, det övriga är i det närmaste utplånat. Det gäller även ringkorset i hällens mitt. Slitna och otydliga bokstavsinskriftioner ovanför och nedanför korset vittnar om att

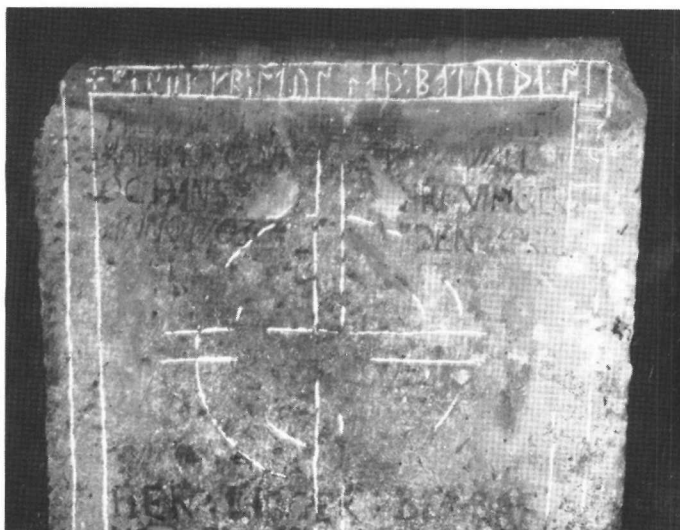

Fig. 22. G 167. Klinte kyrka. Foto H. Pipping 1902.

stenen brukats som gravhäll på nytt åren 1602 och 1703. I den senaste texten ingår gårdsnamnet Valle, vilket är den närmaste anledningen till att hällen tidigare var tillfinnandes i Valles gravkvarter.

Inskrift (supplerad efter Pipping, här fig. 22, samt – r. 39 – efter P. A. Säve):

+ **gēsus** [kr] i [st] **us nap : botuiþa : siāl** [: k ... l - ... u] ... u ... - **til byn [a]** ...

5 10 15 20 25 30 35

»Jesus Kristus vare nådig mot Botvids själ ...»

Till läsningen: Inskriften inledes med ett litet kors längst upp till vänster i huvudändans inskriftsband. Runorna **a**, **n**, **o**, **t** har ensidiga bistavar, **s** har gotländsk form. Av 1 **g** återstår bara ett litet stycke av bistaven; Pipping: »punkten något osäker». Av 2 **e** är huvudstavens mittparti bevarat, punkten kan inte längre urskiljas; Pipping har inte kommenterat sin läsning **e**. 3 **s** är klar till sin gotländska form men skadad. Mittpartiet av 4 **u** är bevarat. Av 5 **s** finns endast ett par korta stycken av huvudstaven kvar; Pipping: »af bistafvarna synes knappt mera än ett litet stycke just där de sammanlöpa.» Beträffande markering av ordskillnad säger Pipping, att mellan r. 5 och 6 samt r. 12 och 13 »plats finnes för skiljetecken, men jag har ej sett dem». Av 8 återstår bara smärre delar, av 6–7 **kr** och 9–10 **st** ingenting alls; Pipping anser sig dock ha funnit tillräckliga ristningsspår för sin läsning akribi. 11 **u** och 12 **s** är fullt läsliga. Av 13 **n** återstår endast obetydligt, men bistavens anslutning till huvudstaven säkerställer läsningen. Runföljden 14–24 är säker, bistaven i 22 **a** mycket kort. R. 25 är en fullständig huvudstav men numera utan spår av bistav; inte heller Pipping fann här någon **a**-bistav bevarad. I 26 **l** är delar av både huvudstav och bistav urskiljbara. Efter r. 26 är högra långsidans text praktiskt taget utplånad; en **u**-runa (31) kan dock någorlunda urskiljas. Pipping har tyckt sig kunna urskilja 27 **k**, 28 **l**, spår av en huvudstav efter 28 **l**, spår av bistaven till 30 **u** samt av den osäkra 31 **u** »strödda spår». Vid fotändan är allt förlorat före r. 32, nedre delen av en huvudstav. Tillräckliga spår säkerställer de delvis bortnötta runorna 33–38. Den **a**-runa som P. A. Säve iakttagit efter 38 **n**, och som rimligen en gång funnits, har varken Pipping eller jag funnit spår av.

Teckningen i Peringskiölds Monumenta bl. 102: + **kesus : kristus : nap : botuiþa : siāl** ;; läsningen å bl. 92, här fig. 23, är mycket bristfällig men bör noteras, då den okände upphovsmannen försökt läsa även början av högra långsidans text: + **gisul kristus nap botþipo : liil : kilzi : lalumivmn** ... – Hilfe-ling: + **gisus : kristus : napi : botuiþa : siāl**. – Ekdahl: **kistim : ikius nap : butuiþi : siäl : kilz a :**

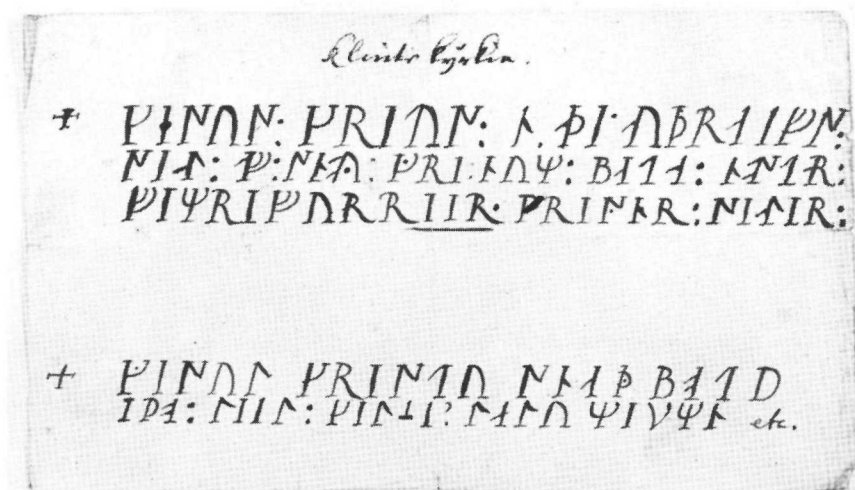

Fig. 23. G 167, 168. Klinte kyrka. Efter uppteckningar i J. Peringskiölds Monumenta, bl. 92.

uallum : – Carl Säve (S 110) har inte själv sett inskriften; han återger L 1752, som i sin tur bygger på Hilfeling och Ekdahl. – P. A. Säve har inte någon fullständig läsning utan hänvisar till S 110 och anmärker: »men orden *kils a : wallum* är mycket ottydliga. Å ett stenens hörn står: ... **I-til-byrna** ...» – A. Ahlanders läsning äger sitt värde genom redovisningen av det ottydliga mellanpartiet, men helt självständig torde den knappast vara: **gibus : kristus : nap : botwiþa si-l : kils : i : uallum : ...**

Om namnet på den döde, *Botviðr*, se G 64. Verbformen **nap** är givetvis, som i alla övriga runbelägg på formeln, pres. konj. 3 sg., här med utelämnat *i*. Runföljden 33–39 innehåller prepositionen *til* och resterna av substantivet *bøn* f. 'bön', gen. sg. eller pl., ensamt eller i sammansättning.

Klar till sin innebörd är endast inskriftens början. Den har följt ett mönster, som återfinnes på många gotländska rungravhällar (t. ex. G 115). Ofta förekommer bönen i inskrifternas avslutning och då merendels utvidgad med ett *ok allum kristnum sialum*. En i övrigt traditionell text kan också ha följts av ett *naði Guð þaira sial, allra sum hiar hvilas undir* (t. ex. G 65). Det är inte alldeles uteslutet, att G 167 kan ha haft en liknande fortsättning.

Ekdahls läsning **a : uallum** (Ahlander: **i : uallum**) har dock givit den tidigare forskningen uppslaget, att det nu nästan utplånade partiet skulle innehålla gårdsnamnet Valle (1 km N om Klinte kyrka). Carl Säve återger inskriften med »hyfsad» text: *Gibus Kristus naþi Botwiþa sial, Gils(?), a Wallum*, dock utan kommentar till den oklara avfattningen. Pipping och Wessén ställer sig inte avvisande till förslaget. Gravskriften 1703 och belägenheten 1902 med väst-östlig riktning i Valles gravkvarter kan dock inte, som de menar, styrka runhällens ursprungliga samband med gården, även om det i och för sig är rimligt att sentida Valle-bor begagnat sig av en av gårdens gamla hällar för nya begravingar. Den runologiska bedömningen måste här ensam vara avgörande. Ekdahls läsning är visserligen vad gäller ortnamnet bestickande och kan naturligtvis vara riktig, men hans tillförlitlighet som runläsare är tyvärr icke höjd över varje tvivel (märk läsningen av andra detaljer). Dessutom måste inskriften vid besöket 1826 ha varit mycket ottydlig, vilket framgår av att Hilfeling, som genomgående visat sig vara en observant och omdömesgill granskare, i sin år 1799 återgivna läsning har avstått från en redovisning av runpartiet ifråga. Ekdahls läsning bör därför, enligt min mening, inte reservationslöst läggas till grund för en tolkning av den förstörda runföljden som en Ortsbestämning. Det är också anledningen till att den inte har medtagits i huvudtexten ovan. Men skulle läsningen ifråga trots allt vara riktig, ligger det närmast till hands att fatta uttrycket *Gils a Vallum* som subjekt i den sats som längre fram talar om bön; mannen ifråga kan tänkas ha genom gåva till kyrkan medverkat till själåbön för den döde och kanske för sig själv. Namnformen *Gils* (av *Gisl*, med meta-

tes) är försvarlig, särskilt under senmedeltiden, men den är sällsynt som självständigt namn (SMP-samlingarna har två belägg, ett från Småland, ett från Södermanland). Den är vanligare i sammansättningar. Ortnamnsarkivets i Uppsala äldsta säkra belägg på Valle är *per valle* (1523 skb. G).

Det lilla textfragmentet med runorna 33–39 antyder, att de förlorade partierna i den ursprungliga inskriften har haft en avfattning utanför det schablonmässiga.

Resterna av det ornamentala korset daterar hällen till 1300-talet.

168. Klinte kyrka

Litteratur: F 138. J. Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*, Vol. 8 (hs F h 8 i Kungl. Bibl.), bl. 92, 102; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* I (dep. i Kungl. Bibl.), s. 1067; O. v. Friesen i *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 3 (1942), s. 329; E. Wessén, *Utkast till manus* (ATA); E. Svärdström, *Rapport 23.7.1971* (ATA).

Avbildning: Bläckteckning av okänd i Peringskiöld a. a. bl. 102.

Gravhäll med runinskrift. Den är förkommen och känd endast genom uppteckningar i J. Peringskiölds och G. Wallins samlingar (1600- och 1700-talen).

Lokalbestämningen är i Peringskiölds *Monumenta*, bl. 102: »Denna sten är uprätt mot then södra muren af Klinte kyrkio», i Wallins *Analecta* endast »På Klinte Kyrkiogård». Det är inte troligt att denna runhäll är en av de två »aldeles förnötte Runstenar», som C. G. Hilfeeling år 1799 fann söder om kyrkan »aldeles oläselige» (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.). Gravhällen eftersöktes förgäves av O. v. Friesen 1923, E. Wessén 1944 och 1961 samt senast i samband med Runverkets fältarbeten 1973.

Av teckningen i Peringskiölds *Monumenta* bl. 102, här fig. 20, kan man inte draga någon slutsats angående stenens form och eventuella dekor (jfr samma tecknars rektangulära bild av den trapetsoida, korsprydda G 167). En streckad linje nedtill markerar, att hällens nedersta del inte var tillgänglig för granskning, nedsjunken i marken eller möjligen avslagen. Situationen har varit densamma för Wallins upptecknare, däremot inte för den granskare som kommer till tals i Peringskiölds *Monumenta* bl. 92. För denne har hela inskriften varit tillgänglig, men det är omöjligt att utifrån de summariska källorna avgöra om hans besök i tiden ligger före eller efter de andras.

Inskrift (efter F h 8 bl. 102, här fig. 20, supplerad efter F h 8 bl. 92, här fig. 23):

+ **g**esus : **k**ristus : **n**api : **a**utraifs : **s**ial : **a**f : **s**noy : **k**rin : **t**um : **b**ata : **n**ostar : **a**fi :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
maria [**f**urriir · **k**risnr : **s**ialir :]
 50 55 60 65

»Jesus Kristus vare nådig mot Audraivs själ från Snögrinde. (Bedjen) Pater noster, Ave Maria för alla kristna själar!»

Förre delen av uppteckningen i F h 8 bl. 92 r. 1–51: + **kesus** : **kritus** : **napi** : **aupraifs** : **sial** : **af** : **snoy** : **gri** : **num** : **bata** : **nostar** : **fi mri**. – Uppteckningen i Wallins *Analecta* (fig. 24): + **kesus** : **krisus** : **npi** : **aupraifs** : **sial** : **af** : **snoy** : **gri** : **ntum** : **rata** : **ostar** : **afi** : **mari** :.

Båda dessa uppteckningar har sålunda namnet 16–21 **aupraifs**, vilket sannolikt är det rätta, likaså binderuna i ortnamnet. För övrigt stämmer uppteckningarna tämligen väl överens, vilket tyder på att inskriften varit relativt lättläst och väl bevarad.

Om namnet *Audraifr* se G 47, där det också förekommer; i övrigt saknas belägg. Snögrinde (*Snoygrinda*) är namnet på gårdar Ö om Klinte kyrka, stamgården Stora Snögrinde en dryg kilometer i östnord-

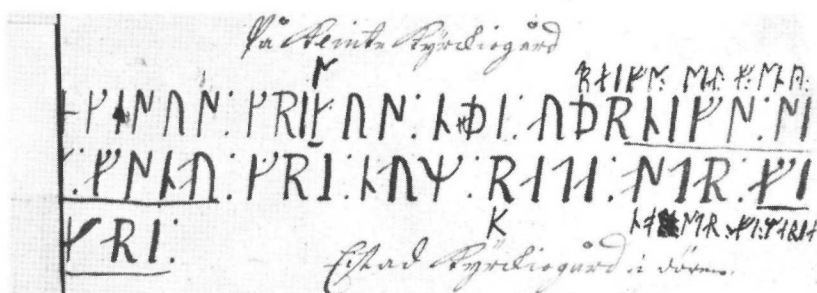

Fig. 24. G 168. Klinte kyrka. Efter uppteckning i G. Wallin, *Analecta* 1.

östlig riktning. De äldsta beläggen på namnet i Ortnamnsarkivet i Uppsala är eljest *mattis snøgrinde*, *Tomes snegrinde* (1523 skb. G med synbarligen dansk skrivare).

I den sista meningen är predikatsverbet, imperativen *biðin* 'bedjen' utelämnat och underförstått. En dylik uppmaning till förbön är vanlig på de gotländska rungravhällarna, se G 99. Slutet av inskriften, r. 52–69, som endast finns på den ena uppteckningen i Peringskiölds *Monumenta*, är förmodligen en bristfällig läsning för **fyr** : **alar** : **kristnar** : **sialar**. Ackusativformen är anmärkningsvärd. Denna jämte det rikliga bruket av binderunor är unga drag, som talar för en tämligen sen datering, tidigast mitten av 1300-talet, kanske 1400-talet.

169. Klinte kyrka

Pl. 26

Litteratur: L 1754, S 112. C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (hs Fm 57:6 i Kungl. Bibl.), s. 166f.; E. Svärdström, *Runfynd* 1971 (i *Fornvännen* 1972), s. 256.

Äldre avbildning: Svärdström a. a. 1972.

Gravhäll med runinskrift. I samband med Runverkets granskning 1971 av återfyndet G 165 fäste församlingens klockare uppmärksamheten på en gravsten, som förvarades inuti den gamla »likvagnsboden» 100 m SO om Klinte kyrka å fastigheten Kyrkskolan 1:2. Stenen befanns ha en i det närmaste utplånad runinskrift och är med all sannolikhet en av de »2:ne aldeles förnötte Runstenar» som C. G. Hilfeling fann 1799 söder om kyrkan »men aldeles oläselige». Med hänvisning till Hilfeling reserverade J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833) två nummer, 1754 och 1755, för de båda stenarna. Hos C. Säve, *Gutniska urkunder* (1859) är de nämnda som nr 112 och 113. Men varken Liljegren eller Säve har sett dem. Fyndet 1971 är därmed ett återfynd. Om G 169 gäller, att den i likhet med G 165 synbarligen tagits tillvara vid omläggningens arbeten på kyrkogården. Några spår av den andra oläsliga stenen har man inte funnit. G 169 förvaras nu temporärt tillsammans med G 165 i prästgårdens f. d. stall V om huvudbyggnaden.

Ljusgrå kalksten. Trapetsoid form med profilerad underkant. Längd 1,68 m, nuvarande största bredd (nedanför skadan) 81 cm. Övre högra hörnet är avslaget till i det närmaste stenens fulla bredd vid huvudändan (uppskattad till 90 cm) och förlorat. Endast ett obetydligt stycke av kanten upptill är alltså bevarat. Den något skadade fotändans ursprungliga bredd beräknas till 71 cm. Stenytan är mycket vittrad och nött, förefaller trampsliten. Mitt på stenen finns spår av ett ringkors. Strax innanför hällens kant löper skriftbandet, i hörnet avbrutet av olika utformade, dekorativa rundlar. I skriftbandet är ramlinjerna på det hela taget bevarade, de har genomgående ristats djupare än runorna, som till största delen är bortvittrade. Med några få undantag är de svaga resterna av runor omöjliga att reda, eftersom endast bottenarna till de djupast huggna linjerna (i allmänhet huvudstavarna) svagt kan skönjas i gynnsam belysning och dessutom är svåra att skilja från fördjupningar uppkomna genom vittring. Sammanlagt mellan sextio och sjuttio sådana ganska tätt liggande bottenar till huvudstavar skymtas i bandet, som synbarligen

har varit helt fyllt av runor. Runornas höjd 5–6 cm. Den långa inskriftens början har gått helt förlorad med det stora bortslagna partiet. Utefter högra sidan urskiljes r. 1–7, upptill på vänstra sidan r. 8–9.

Inskrift:

... - **af s** ... **uk** ... **n** ... - **u** ... :

5

Till läsningen: Av r. 1 återstår bara mittpartiet av en huvudstav. Till höger om huvudstaven finns en diffus fördjupning liknande en **k**-bistav, dock utan förbindelse med huvudstaven. Efter 2–4 **afs**, som förefaller säkra (**a**-runan har ensidig bistav och **s**-runan är av gotländsk typ), är utrymme för 1–2 runor före 5 **u**, som eventuellt är stungen (**y**); möjligen urskiljes spår av två huvudstavar. 6 **k** är tämligen tydlig; svårt att avgöra om runan har varit stungen (**g**). Mellan r. 5 och 6 finns inga spår av ristning. 7 **n** förefaller säker med ensidig bistav. Av r. 8 är en huvudstav bevarad. R. 9 **u** är säker; därefter på något avstånd ett skiljetecken bestående av två punkter.

R. 2–3 kan vara prepositionen *af* och de närmast följande runorna gissningsvis återstoden av ett ortnamn, i så fall möjligen ett *Snoygrindum*, Snögrinde. Se om detta namn G 168.

Att G 169 skulle vara identisk med den förkomna G 168 är inte troligt. Textfragmenten på G 169 är nämligen svåra att anpassa till teckningen av G 168 i Peringskiölds Monumenta, och den sistnämnda inskriften var dessutom så sent som på 1700-talet ännu i gott skick.

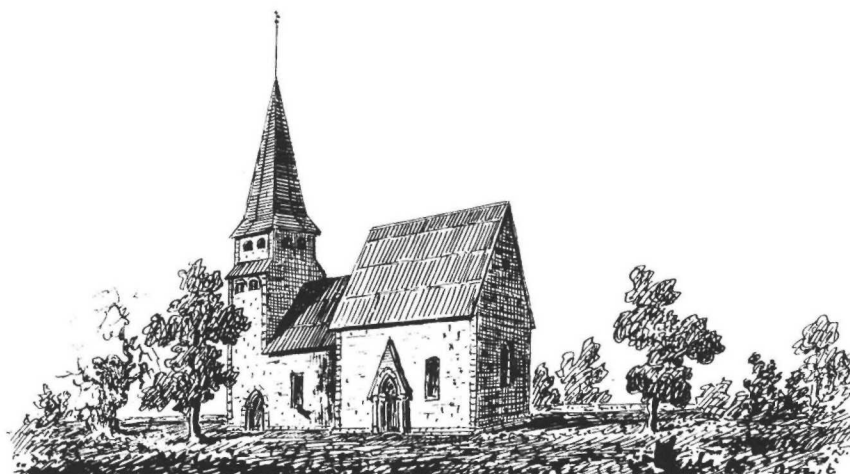
G 169 är daterbar till 1300-talet (Monica Rydbeck).

Klinte kyrka

Av de »2:ne aldeles förnötte Runstenar . . . oläselige», som C. G. Hilfeling (Resejournal 1799, s. 166 f.) fann S om kyrkan, L 1754=S 112 samt L 1755=S 113, har den ena på goda grunder förbundits med G 169, medan den andra icke har kunnat identifieras. Den sistnämndas text är okänd och dess karaktär av runinskrift har därmed icke kunnat fastslås.

De ristningar i korportalens omfattning, som ifrågasatts vara runor (W 173), är bokstavs- och bomärkesklotter.

Om nyfynd av runinskrifter 1977 i Klinte kyrkas tornkammare se G 221, 222 (s. 247 f.).

Hejde kyrka

Hejde kyrkas förnämliga dopfunt från 1100-talets senare hälft anger förmodligen tiden för den första kyrkan på platsen. Det nuvarande långhuset, ursprungligen anslutet till ett litet romanskt kor med absid, samt tornet är dock från 1200-talets mitt. På 1300-talet uppfördes det nuvarande koret.

Enligt den förkomna runinskriften G 171 på »en liten grå Marmor Sten» (C. G. Hilfeling) »å golfvet vid Sakristie-dörren uti choret» (P. A. Säve) brann kyrkan 1492, och äldre än så är ingen av de tre runinskrifterna som är knutna till Hejde kyrka. Runklockans (G 172) tillkomst 1493(?) är måhända föranledd av branden. Gravhällen G 170 med årtalet 1506, förut på kyrkogården, lades in i korgolvet i samband med kyrkorestaureringen 1935–36. Båda runhällarnas inskrifter är upptagna i Ransakningarna [1667] och upptecknades 1799 av C. G. Hilfeling, G 171 dessutom av Georg Wallin. P. A. Säve tycks ha varit den siste som iakttagit G 171 (1854). De tre inskrifterna har som synes tillkommit inom en mycket kort tidrymd kring sekelskiftet 1500, och det är möjligt att runtexterna har formulerats av en och samma skrivare.

170. Hejde kyrka

Pl. 27

Litteratur: L 1750, S 106, F 110, W 61. Ransakningar [1667] (hs F 1 9: 3 i Kungl. Bibl.), s. 149, tr. i Ransakningar efter antikviteter 2 (1969), s. 314; C. G. Hilfeling, Resejournal 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 140; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 2 (1824), s. 154; N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 35; J. G. Liljegren, Runlära (1832) s. 154; P. A. Säve, Reseberättelse 1854 (ATA), nr 28, samlingen S 170 II (konvolut 62) i UUB; O. Carlén, Blad ur Gotlands Historia 1862 (ATA), s. 341 f., Gotland och dess fornminnen (1862), s. 264; G. Lindström, Gotlands medeltid 1 (1892), s. 52; O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (UUB), s. 131, ds i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 267 f.; J. Roosval, PM för restaurering 12.7.1935 (ATA); Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn (i Ortnamnssällsk. i Uppsala Årsskr. 1938), s. 43; H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA); E. Svärdström, Svensk medeltidsrunologi (i Rig 1972), s. 85.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. aa. (kopia i C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a, ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (ATA).

Gravsten med runinskrift. Den ligger i koret, strax S om altaret.

I 1600-talets Ransakningar från Gotland är uppgifter om runinskrifter sällsynta. En av anledningarna är förmodligen, att huvudparten av inskrifterna är medeltida och de egentliga runstenarna få. Ransak-

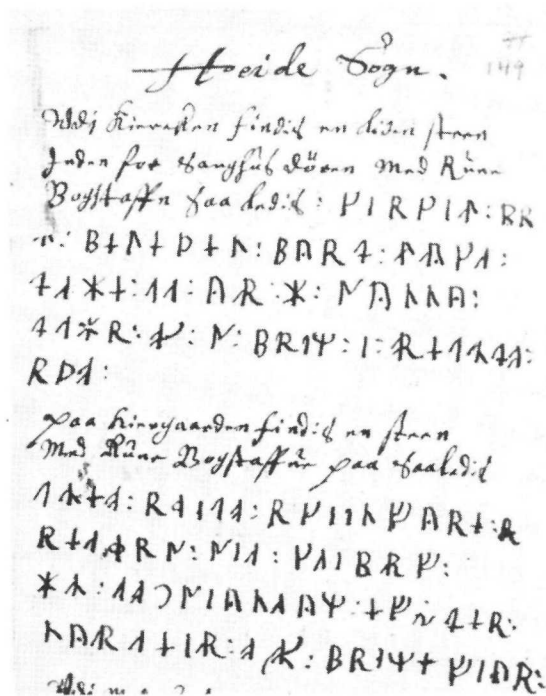

Fig. 25. G 170, 171. Hejde kyrka. Efter uppteckningar i Ransakningar.

ningen från Hejde utgör ett undantag med två av de tre kända runinskrifterna upptecknade, låt vara amatörmässigt. G 170 är en av dessa: »paa kiergaarden findis en steen med Rune Bogstaffue paa Saaledis [uppteckning]». En närmare lokalbestämning ges med C. G. Hilfelings uppteckning 1799: »På Hejde kyrkogård, södra sidan, midt för Sånghusdören eller Choret: ligger en ituslagen Runsten, med följande inscription: [uppteckning]». Samma läge anges av N. H. Sjöborg samt, ehuru mindre utförligt, av N. J. Ek Dahl, P. A. Säve och O. Carlén. P. A. Säves besök ägde rum den 24 juli 1854. Mera preciserat anges läget av O. v. Friesen 1923: »s. om kyrkan, 3,90 m. rakt söder om kyrkmuren intill [dvs. mätt från] korportalens ö. post.» Behovet av bättre skydd tillgodosågs, då gravhällen vid kyrkorestaureringen 1935–36 erhöll sin nuvarande placering i korgolvet och de båda styckena – redan Hilfeling hade funnit stenen ituslagen – sammanfogades.

Ljusgrå kalksten. Formen är i det närmaste rektangulär, kanten profilerad enligt O. v. Friesen. Längd 1,80 m, bredd upptill 1 m, nedtill 0,98 m. Runornas höjd (=skriftbandets bredd) 9–10 cm. Av äldre bilder att döma synes brottytorna ha varit starkt vittrade. Ristningen, som består av ett enkelt skriftband innanför hällens kant – ingen dekor – är dock välbevarad. Runorna är djupt och distinkt huggna. Textens fördelning i runbandet är ojämn. Om den detaljen har ristaren vårdat sig mindre.

Inskrift:

+ **betin** · **fyrre** · **petars sial** | **kauparfa** : **han** : **to** : **siau natum efder ny** | **tauar**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
 : **o** : **ok** : **k** : **prim** : **i** : **fiurtando rato**
 50 55 60 65

»Bedjen för Peters (i) Kauparve själ. Han dog sju dygn efter (påsk)nyet. Då var **o** (söndagsruna) och **k** prim(runen) i fjortonde raden (på påsktavlan).»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **o**, **t** har ensidiga bistavar. Runorna **e** och **d** är genomgående stungna med ett kort tvärstreck, **y**-runorna med ett litet lodrätt streck, **p**-runorna med en punkt i övre bistaven.

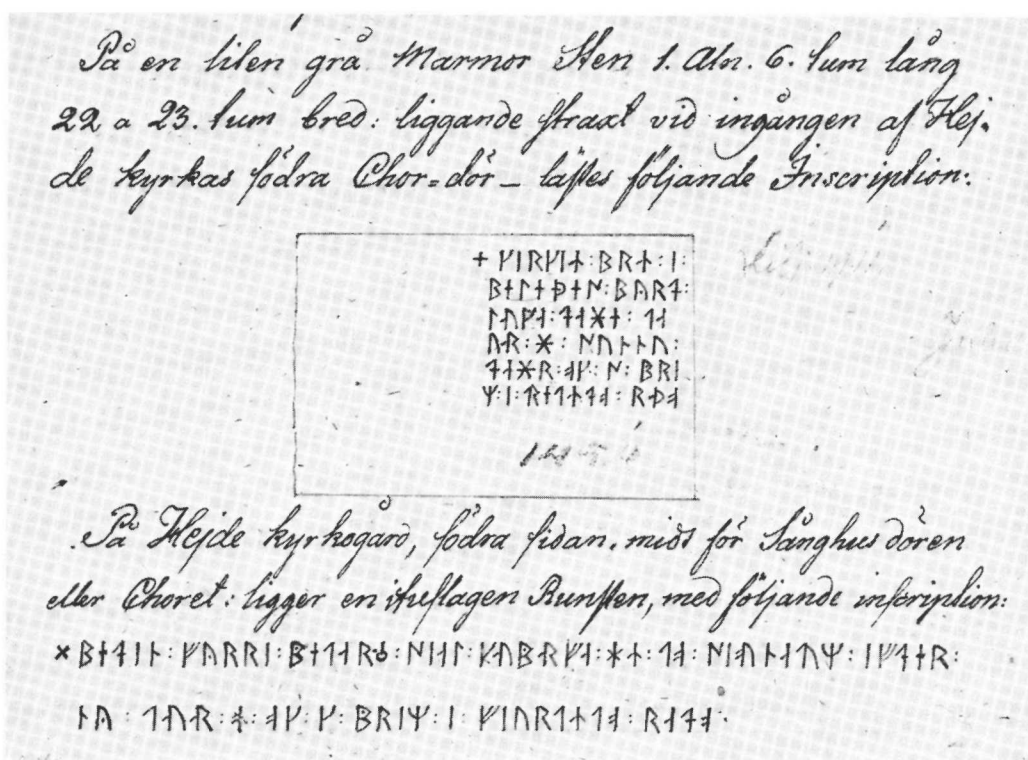

Fig. 26. G 170, 171. Hejde kyrka. Efter uppteckningar av C. G. Hilffeling.

Alla **s**-runorna är av gotlandstyp. Efter 5 **n** och 10 **e** har skiljetecknet formen av en punkt; övriga skiljetecken består av två punkter. Inga spår av skiljetecken efter 19 **al**, ej heller före 20 **k**, efter 32 **au**, 36 **m**, 41 **r**, 62 **o**; på platsen för ett skiljetecken efter 16 **s** är en skada. 3 **t** är icke stungen, ej heller 28 **t**, 44 **t** och 65 **t**. I brottet mellan 19 **al** och 20 **k** har 15 cm av runbandet gått förlorat; utrymmet mellan 19 **al** och 20 **k** är ca 25 cm. 25 **a** utanför runbandet har förlorat övre delen av huvudstaven. Efter 43 **y** finns i brottet utrymme för någon enstaka runa; kanske har där bara stått ett skiljetecken eller varit tomrum. I 45 **au** är spetsen av **a**-bistaven bevarad. Mellan bistavarna i 53 **m** är ytan skadad genom bortslag, inga spår av huvudstav finns här bevarade. Mellersta delen av 54 **i** är också bortslagen. Efter 66 **o** finns inga runor ristade.

Uppteckningen i Ransakningar, fig. 25, som är mycket bristfällig och inte vittnar om nämnvärd runologisk insikt, är osignerad. Upphovsman är förmodligen församlingens dåvarande kyrkoherde, Niels Lauritzen Brönsinus (1596–1680), H. N. Strelows efterträdare som prost i mellersta tredingen. Ifråga om ett par detaljer är uppteckningen intressant och redovisas därför här, translittererad i så nära anslutning som möjligt till den valhända avritningen: **tāndo** : **r** - - **to** : **rk** - - **n fyre** : **rea** - **rs** : **sia** : **kaibarf** : **han** : **to** - **siynaym** : **ef** - **der** : **nyar teiār** : **o ok** : **brim e fiur** :. Upptecknaren börjar som synes läsningen vid huvudändan, mitt i ett ord. Ingen kommentar lämnas, förmodligen är hans föreställning om innehållet ganska vagt. – Hilffeling (fig. 26): + **bedin** : **fyrri** : **petarz** : **sial** : **kauparfa** : **han** : **to** : **siou natum** : **ifder** : **ny** : **tauar** : **o** : **ok** : **k** : **prim** : **i** : **fiurtanto** : **rado**. – Sjöborg begagnar synbarligen Hilffelings läsning. – Ekdahl (fig. 27): + **bipin** · **fyrre** · **peters** - - **sial** ... **kauparfa han** : **to** : **siau** : **i** : **atum efter** : **ny iauar** : **o** : **ok** : **k** : **prim** : **i** : **fiurtando** : **rapo**. – P. A. Säve (fig. 28): **betan fyrrer** + **betars** + **sial kauparfa** : **han** : **to** · **siau natum** : **efder ny tauar** : **o** : **ok** : **k** : **brim** : **i** : **fiurtando** : **rato**. – v. Frie-

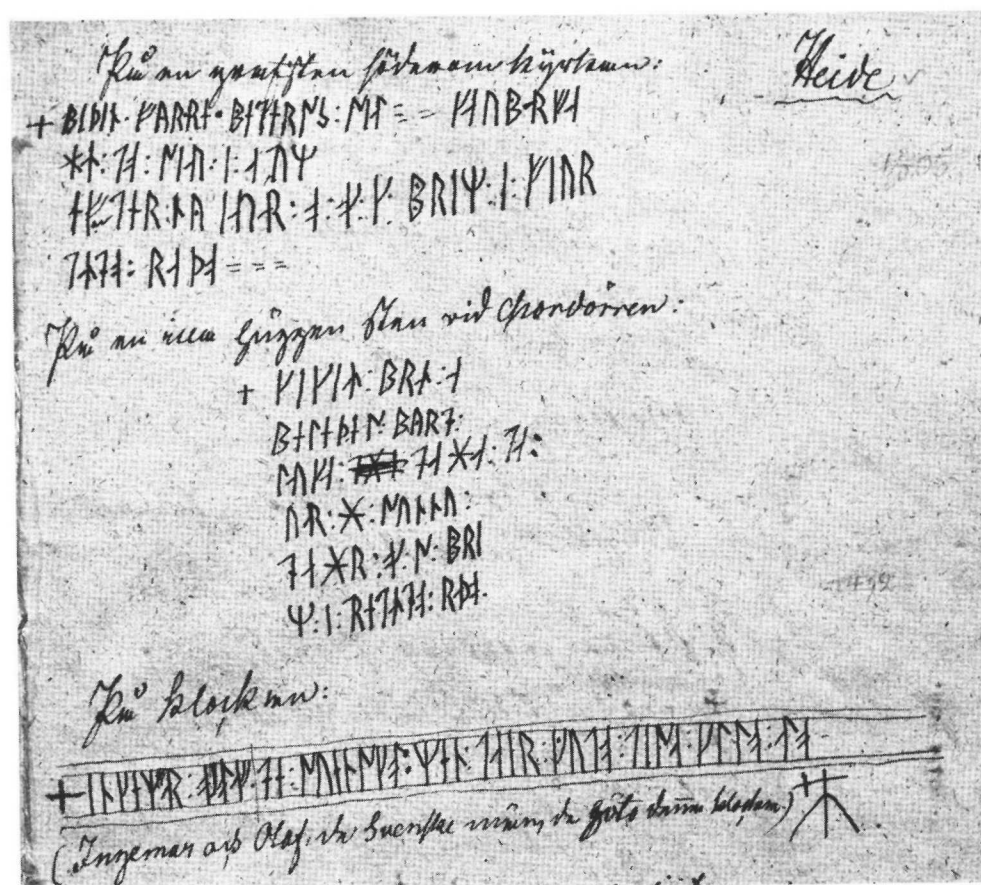

Fig. 27. G 170, 171, 172. Hejde kyrka. Efter uppteckningar av N. J. Ekdahl.

sen: + betan fyrrē + petars × sial̄ kauparfa : han̄ : to : siaū : natum̄ efder ny tauar̄ : o : ok̄ : k : prim̄ : i : fiurtādo : rato. – Wessén: + betin̄ · fyrrē + betars × sial̄ ... kauparfa : han̄ : do siaū natum̄ efder ny - - : uar̄ : o : ok̄ : k : prim̄ : i : fiurtādo : rato.

Orden **sial**, **kauparfa**, **siau** speglar ristarens gutniska uttal.

Inskriften innehåller en uppmaning till bön för Peters i Kauparve själ och datum för hans död. Namnet *Petar* är ett av de vanligaste kristna tillskotten till namnförrådet, se vidare G 2. *Kauparve* är än idag namnet på en gård 3 km OSO om Hejde kyrka. Namnets förled förklarar Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* s. 43, som personnamnet *Kaupi* ('köpman') med företrädesvis östlig spridning, framför allt i Finland. Sjöborgs mening, att r. 23 och 24 skulle vara omkastade och ordet i sin helhet ett *kaupfara*, är ett tidstypiskt uppslag, som saknar all relevans. Dödsåret är 1506 (14:de raden i påsktavlan omfattar åren 1504–31; runan **o**=söndagsbokstaven *d* och runan **k**=gylletalet 6 i kombination inträffar i radens tredje år).

På ett par punkter är inskriften något oklar. Anledningen är framför allt svårigheten att bedöma brottskadorna. Inte ens före stenens hopsättning kunde man tydligen samstämmigt avgöra, om i de utvittrade partierna mellan r. 19 och 20 samt mellan r. 43 och 44 runtecken gått förlorade eller inte. Ristarens valhänthet ifråga om skriftens fördelning över huvud komplicerar förhållandet.

tifiering av nyet, vilket däremot Sjöborg gör: »Då Ny nämnes ensamt, har man afseende på Nyårs-Nyet, eller årets första Ny i Januari månad.» Han har rätt i princip, ett ensamt *ny* måste avse en alldeles bestämd nytändning, självklar för samtidens läsare. Det i särklass viktigaste nyet är emellertid inte årets första ny utan påsknyet, som avgör tidpunkten för årets största rörliga helg. Med utgångspunkt i påsknyet (1506: den 28 mars), inträffade Peters dödsdag den 4 april 1506. Ett liknande elliptiskt uttryck är **lauga : dahe** '(påsk)lördagen' på den nu försvunna minnesstenen G 171, också i Hejde kyrka. Mycket talar för att samme skrivare utformat båda texterna. Det underförstådda *sunnudagher* längre fram i gravskriften innebär också en medveten förkortning, som en dåtida läsare hade föga bekymmer med. Ordet **natum** i sammanhanget skall inte tas bokstavligt, det är vanligt i tideräkning och då liktydigt med 'dygn, dagar'.

Oklarheterna i de brutna textpartierna torde vara helt eliminerade med ovanstående resonemang, och det leder enligt min mening fram till en prioritering av de läsningar som grundar sig på att inskriften i sitt nuvarande skick är fullständig och innehållet det i huvudtexten ovan hävdade. G 170 är Gotlands yngsta bevarade självdaterande gravhäll med runor.

171. Hejde kyrka

Litteratur: L 1911, S 107, F 111. Ransakningar [1667] (hs F 19: 3 i Kungl. Bibl.), s. 149, tr. i Ransakningar efter antikviteter 2 (1969), s. 314; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 686, 748, 1066; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 140; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 26 f.; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), s. 35; *Kyrkoinventarium 1830* (ATA); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 167; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1854 (ATA), nr 29, samlingen S 170 II (konvolut 62) i UUB; O. Carlén, *Blad ur Gotlands Historia* 1862 (ATA), s. 343, *Gotland och dess fornminnen* (1862), s. 265 f.; G. Stephens, *ONRM* 2 (1867–68), s. 711; E. Brate, *Fg. beleþes byrd* (i *Studier tillegn. Esaias Tegnér* 1918), s. 8 f., *Sverges runinskrifter* (1922, 2. oförändr. uppl. 1928), s. 97; O. v. Friesen, *Blyrullen från Alvastra* (i *Fornvännen* 1919), s. 122, *Anteckningar* 1923 (UUB), s. 135, ds i *Sveriges kyrkor*, *Gotland* bd 3 (1942), s. 267; J. Roosval, *Brantare tak* 1492? (i *Fornvännen* 1942, s. 303) med språkligt inlägg av Nat. Beckman; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i *Rig* 1972), s. 85.

Avbildningar: Teckning i Wallin a. a. s. 1066; Hilfeling, teckning i a. a.; Ekdahl, teckning i a. a.; P. A. Säve, teckningar i a. aa. (kopia i Stephens a. a. och i C. Säve, *Runologiska anteckningar* 15 a, ATA).

Minnessten med medeltida runinskrift. Den är nu borta.

Inskriften noteras första gången i en osignerad och odaterad ransakning [1667]: »Vdj kiercken findis en liden steen Jnden for Sanghus dören Med Rune Bogstaffe Saa ledis: [uppteckning]», fig. 25. På tre ställen i Wallins *Analecta Gothlandica* finns inskriften redovisad, på s. 1066 förekommer t. o. m. en skiss av stenen (fig. 29) rubricerad »J Heide kyrkiodör till choret». De båda andra uppteckningarna har överskriften »Heide strax innan för Brudören» (s. 686). Här finner också C. G. Hilfeling den 1799 »liggande straxt vid ingången af Hejde kyrkas södra Chor-dör», fig. 26. N. J. Ekdahl betecknar den 1826 som »en illa huggen sten vid chordörren», fig. 27. Redovisningen i kyrkoinventariet 1830 lyder: »Runskriften å en vid Chordörren liggande Grafsten är oläslig.»

I reseberättelsen 1854 anges läget av P. A. Säve: »å golfvet vid Sakristie-dörren uti choret af Heide kyrka på Gotland». Är Säves uppgift riktig, skulle stenen ha flyttats. Av Hilfelings och Säves teckningar får man intrycket att inskriften anbragts i en redan befintlig golfsten, eftersom ristningens arrangemang skett med hänsyn tagen till den skada i stenytan som Säve utmärkt (fig. 30); »Stenens skada i N.Ö. hörnet är äldre än den sexradiga run-teckningen, hvilken den sål:s på intet sätt rubbat», skriver Säve. På en kopia av Säves teckning (förvarad i Carl Säves *Runologiska anteckningar* 15 a, ATA) betecknas den också mycket riktigt som »golfsten i choret vid sacristiedörren». Säves besök skedde den 24 juli 1854, samma dag som granskningen av gravstenen G 170 och klockan G 172 företogs.

Efter Säve har ingen sett stenen. Sannolikt har den förkommit i samband med de omfattande restaureringsarbeten, som utfördes vid mitten av 1800-talet och under senare hälften av samma århundrade.

Fig. 29. G 171. Hejde kyrka. Efter teckning i G. Wallin, *Analecta* 1, s. 1066.

O. v. Friesen sökte den förgäves 1923, »var okänd för nuv. generation». Senare efterforskningar har också varit resultatlösa.

Grå kalksten enligt Hilfeling och Säve. Längd 1:7 alnar, bredd 23 tum (Säve), storleken således ca 77×57 cm. Runinskriften har varit fördelad på sex parallella rader, runornas höjd ca 5 cm.

Inskrift (enligt P. A. Säve):

+ kirkian : bran : a : belepes : byrd : lauga : dahe : ta : uar : h : sunnu : tahr : ok : s :

prim : i : tretando : rapo

50 55

»Kyrkan brann under en procession (eg. bildbärande) på (påsk)lördagen. Då var **h** söndag(sruna) och **s** prim(runa) i trettonde raden (på påsktavlan).»

Säve har inte kommenterat sin läsning, inte heller uttalat tvekan på någon punkt. Den överensstämmer i stort med äldre läsningar, bland vilka Hilfelings och Ekdahls torde vara mest tillförlitliga. Således har **h**-runan genomgående den sällsynta formen med vågrät huvudstav, som dalruninskrifterna och enstaka isländska runinskrifter ger exempel på. En viss osäkerhet råder beträffande r. 29 och r. 40. Den förstnämnda har i allmänhet återgivits som **e** med samma utseende som övriga **e**-runor, där stingningen skett med ett litet tvärstreck på huvudstaven; hos Ekdahl liksom i en av uppteckningarna i *Analecta* (s. 686) dock som **a**. Sjöborg har **n**, men från hans återgivning kan bortses, då den inte grundar sig på självsyn och dessutom är grafiskt normaliserad. Carl Säve, som dock inte själv har granskat stenen, har resolut ändrat broderns 29 **e** till **n**, likaså 21 **d** till **p**, båda i anslutning till Liljegren (L 1911); ändringen av r. 29 har han dessutom grafiskt uttryckt på den kopia av broderns teckning som han ställde till G. Stephens' förfogande. Hilfeling och Ekdahl har funnit r. 40 stungen (**d**); så är även fallet i Ransakningar och *Analecta*. Det är med hänsyn till den samstämmiga uppfattningen av r. 26 som **d** troligt, att P. A. Säve har misstagit sig beträffande r. 40.

Sammanfattningsvis är avvikelserna i äldre auktoritativa läsningar följande. Hilfeling: 10 **i**, 15 **p** stungen med ett tvärstreck på huvudstaven, 40 **d**, 44 **ok** (ej binderuna). – Ekdahl: 3 **r** utelämnad, 24 **k**, 29 **a**, 40 **d**.

Fig. 30. G 171. Hejde kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1854.

Inskriften har bringat i erinran en tragisk händelse i kyrkans historia, branden 1492, det år då enligt kalendariet **h** var söndagsruna (=g söndagsbokstav) och **s** primruna (=11 gyllental) i påsktabellens 13:de rad. Detta är innehållet i inskriftens början och slut.

N. H. Sjöborg är den som först har funderat över innebörden i runföljden 10–29, som han översätter med »belätens processionsdagar» och efter någon tvekan kommenterar: »För min del finner jag det mest troligt, att här är fråga om, att kyrkan brann då Helgonsbilderna gjorde en högtidlig promenad i det gröna under Gångdagarna.» Årtalet räknar han felaktigt ut till 1397, samma som sedan går igen hos Carl Säve och G. Stephens.

J. G. Liljegren ger sin uppfattning i Runlära (1832), s. 167: »kyrkan brann lördagen i (Christi (börds) födelsetid eller Julen), då **h** (efter Lat. beräkningen G) war Söndagsbokstaf och **s** (eller efter de andeligas beteckning XI) gyllental, i trettonde raden; d. ä. den 29 Dec. 1492». G. Stephens är inne på samma linje men anser, att bilden inte föreställer Kristus utan kyrkans skyddshelgon (»on the Anniversary of the Patron Saint of the Church»).

E. Brate finner i sin artikel »Fg. belepes byrd» 1918, att Liljegrens årtal är riktigt och ansluter sig till uppfattningen av **byrd** som 'börd, födelse', vilken han förbinder med en bild av Maria: »Då nu under detta samma år 1492 Marie födelsedag, 8 sept., inföll på en lördag, synes mig klart, att denna dag måste vara åsyftad». Han finner stöd för sitt antagande i en Mariaskulptur från Hejde i Statens Historiska Museum. (Se även Brate a. aa. 1922 och 1928.)

Under förberedelserna för utgivningen av Hejde kyrkas beskrivning i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), blev runinskriften åter aktuell. I ett utlåtande till Johnny Roosval gav Natanael Beckman sina synpunkter på inskriften, som i stort överensstämmer med Brates. Utlåtandet är i sin helhet återgivet i Roosvals artikel »Brantare tak 1492?» i Fornvännen 1942, s. 303 f. Det viktigaste avsnittet må citeras: »Ett nästan avgörande moment är dagens nordiska namn. Marie födelsedag heter på isländska *Burðar-*

dagr Mariu. Burðr betyder ju oftast födelse. Men det kan också, speciellt i sammansättningar, betyda bärande. Som välbekant är, ingick bärande i procession av ett helgons bild eller relikier i många fall i firandet av ett helgons dag. Att sådant förekom på Marias födelsedag, kan jag icke bevisa, men det synes i och för sig ganska sannolikt. Skulle något bevis för ett sådant bruk, eventuellt något bruk, som medförde eldfara, t. ex. genom bärande av ljus finnas, så kunde saken anses som nästan viss. Som säkert anser jag mig under alla förhållanden kunna fastslå, att inskriften i klara ord förlägger branden till år 1492. Datum d. 8 sept. är icke lika säkert men i hög grad sannolikt.» Brates och Beckmans tolkning kan låta bestickande men är inte invändningsfri. Mariadagen ifråga (Nativitatis Marie) torde aldrig ens i försvenskad text ha uttryckts på detta anonyma sätt, och inte heller fanns det någon rimlig anledning att i sådant sammanhang i lapidartext framhäva veckodagen för festen. Andra vägar måste prövas.

Huvudordet i runföljden 10–21 (**a : belepes : byrd**) är *byrð* f., verbalabstraktet till *bæra*, i dess ursprungliga betydelse 'bärande', i fornsvenskan visserligen bara belagt i sammansättningar (t. ex. *iarnbyrð*, *vitnis-byrð*). En sammansättning med fsv. *bilæte* n. (av mlt. *bilithi*) är, ehuru inte tidigare belagd, formellt möjlig. G 171 har två andra exempel på skiljetecken mellan sammansättningsled (**lauga : dahe** och **sunnu : tahr**). Bildbärande var ett viktigt inslag i kyrkliga processioner. Men bilden behöver inte nödvändigtvis vara en helgonbild, den kan likaväl vara ett krucifix. *Biletis-byrð* 'bildbärande' vore onekligen ett fyndigt folkligt ord för procession. Och det torde knappast vara för djärvt att ge texten tydningen: Kyrkan brann under en procession 1492.

Runföljden 22–29 **lauga : dahe** är dat. sg. styrd av samma preposition **a** som 11–21 **belepes : byrd**. Det står alltså att branden ägde rum en lördag. Bara en enda lördag i kalendariet kan motivera uteslutandet av varje närmare bestämning, den i särklass viktigaste, påsklördagen, som 1492 inföll den 21 april. En motsvarighet till detta sätt att uttrycka datum är runföljden **ny** för påsknyet i en annan runinskrift i Hejde, G 170. Tidsskillnaden mellan de båda inskrifterna är obetydlig, och texterna kan mycket väl vara formulerade av samma person.

För påskaftonen föreskrev den kyrkliga ritualen några viktiga benediktationer, benedictio ignis novi, eldvigningen, benedictio cerei, ljusvigningen, och benedictio fontis, dopvattensvigningen. Med dessa ceremonier, som förrättades i en följd på påskaftonens morgon var processioner förenade. I korthet tillgick eldvigningen så, att den nya elden frambringades och helgades utanför kyrkans yttre dörr. Den för ljusvigningen avsedda elden fördes sedan i procession genom kyrkan, som i övrigt var helt försänkt i mörker, fram till koret, där under bön och sång det stora påskljuset tändes och därefter altarljusen. Sedan skred processionen vidare till dopfunten innanför kyrkdörren, där dopvattensvigningen förrättades. Mera detaljerad kunskap i ämnet ger Hilding Johansson i sina arbeten Hemsjömanualen (Saml. o. stud. t. Svenska Kyrkans historia 24, 1950), s. 120 f., Bidrag till den svenska manualetraditionen (Lunds Univ. Årsskr. N.F. Avd. 1. Bd 47: 6, 1951), s. 65 f., samt artiklarna Eldvigning II och Ljusvigning i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (1958 resp. 1965). Det synes mig ligga nära till hands att förbinda branden 1492 med någon av dessa påskaftonens ceremonier, där elden naturligt spelade en farofylld roll.

Brandens orsak och omfattning känner man inte; den finns inte på annat sätt skriftligt dokumenterad. Ett notat i Wallins *Analecta* 1, s. 51, ger dock en antydning: »Kyrkan lär vara afbrunnen, ty de funnit i muren wid reparation brända balckar.» Kyrkan reparerades 1706. Byggnadshistorien är inte i alla detaljer klar, men Johnny Roosval har i sin anförda artikel i *Fornvännen* givit sin syn på det här aktuella problemet: »I kyrkan är bl. a. bevarade träskulpturer fr. början av 1400-talet och en storartad svit av glasmålningar fr. 1300-talets mitt eller senare hälft. Dessa bevisa att åtminstone ingen förhärjande brand rått i kyrkans inre. Glasmålningarna skulle då lidit skada. Troligare är en takbrand. Detta bekräftas av förhållandena ovan valven. Där finns rännor i murarna som utgöra lägen för försvunna takstolsdelar, det förklaras gott genom takbranden. Den troligen därefter nygjorda långhustakstolen är brantare än gotiska takstolar bruka vara på Gotland.» Misstanken ligger nära, att vid en sådan brand med yttre incitament just eldvigningen har varit orsaken.

Det har redan framhållits, att beröringspunkter finns mellan G 171 och G 170. Också den tredje Hejdeinskriften (G 172) torde ha en viss anknytning till G 171. Kyrkklockan anses av klockexpertisen vara gjuten 1493, samma år som runklockan i Sanda, eller tiden däromkring. Det är mycket möjligt, att också kyrkklockans tillkomst har sin orsak i branden 1492.

172. Hejde kyrka

Pl. 28, 29

Litteratur: L 1993, S 108, F 112, W 60. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 35; Kyrkoinventarium 1830, 1921 (ATA); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 165; J. G. Klingwall, Inbjudan att bivista Rectorsombytet vid Kongl. Gymnasium den 16 Juni 1838 (Visby 1838); P. A. Säve, Reseberättelse 1854 (ATA), nr 50 b, samlingen S 170 II (konvolut 62) i UUB; H. Hildebrand, Sveriges medeltid 1 (1898), s. 503; O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (i UUB), s. 133, ds i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 269; L. M. Holmbäck, Visby stifts kyrkklockor 2 (i Julhälsningar till Församlingarna i Visby stift 1958), s. 81; M. Åmark, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 174 f.; E. Svärdröm, Svensk medeltidsrunologi (i Rig 1972), s. 85.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. aa. (kopia i C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a, ATA); L. M. Holmbäck, avklappning av runinskriften (i Holmbäcks ägo; foto i ATA); Åmark a. a.

Ringklocka med runinskrift. Den hänger i Hejde kyrkas torn och är ännu i bruk som kyrkans enda klocka.

Det var N. J. Ekdahl som 1826 först bragte inskriften till forskningens kännedom med en praktiskt taget korrekt uppteckning, fig. 27. I kyrkoinventariet 1830 registreras den summariskt som »Runskrift, oläslig». Kunskapen från Ekdahl går emellertid inte oväntat igen hos kyrkoherden, skolmannen och fornforskaren Jacob Gust. Klingwall (1786–1866) i dennes program för rektorsbytet vid Visby gymnasium 1838, där Hejde klockans inskrift återges i översättning som exempel på runornas användning på kyrkliga föremål. 1854 (den 24 juli) granskades klockan av P. A. Säve, 1923 av O. v. Friesen och 1944 av E. Wessén.

Klockans höjd med bygel 110 cm, utan 80 cm, diameter 98,5 cm. Kläppen är inte den ursprungliga. Klockan är av senmedeltida typ i tämligen grovt utförande. Skriftbandet på klockhalsen begränsas av dubbla vulstränder. Runorna är ristade i manteln och framstår på klockan upphöjda, rättvända. Läsningen sker från vänster till höger. Runornas höjd 6–7 cm. Strax nedanför skriftbandet finns ett gjutarmärke snarlikt det på Sandaklockan (G 184), vilken i de flesta andra avseenden liknar den i Hejde. Se vidare Mats Åmarks utförliga beskrivning, tekniskt och kulturhistoriskt, av de båda klockorna.

Inskrift:

+ **ingemar : ok olaf · de : svensko : men : tair : guto : tisa : klllo : alo**

»Ingemar och Olav, svenska män, de göto denna klocka helt och hållet.»

Till läsningen: Inskriften inledes med ett korsformigt skiljetecken. Runorna **a**, **n**, **t**, **d**, **o** har ensidiga bistavar. 3 **g** har vid huvudstavens topp och till höger därom en stor gjutklump, förmodligen orsakad av en stingning av runan (i formen) och urfall kring denna stingning. 4 **e** är stungen med ett litet tvärstreck, likaså 11 **e**, 14 **e**, 20 **e**. Ostungen är däremot 31 **i**. 5 **m** och 19 **m** har normalform. Efter 7 **ok** finns intet skiljetecken. Skiljetecknet mellan 9 **af** och 10 **d** består av endast en punkt, förhållandevis lågt placerad; en mycket liten ojämnhet snett ovanför i runbandet kan möjligen vara en ansats till en övre punkt i detta skiljetecken. 10 **d** är tydligt stungen med ett litet tvärstreck mitt på huvudstaven. 12 **s**, 16 **s** och 32 **s** har gotländsk form. Övre bistaven i 18 **o** är mycket tydlig, den nedre svagare. 22 **t** är icke stungen. 23 **a** har liten, högt placerad bistav. Bistaven i 25 **r** når ej ner till baslinjen.

Tidigare läsningar överensstämmer med ovanstående utom på några få punkter: Ekdahl (fig. 27): 3 **k**, 38–39 binderuna. – Säves (fig. 31) och v. Friesens läsningar helt korrekta. – Wessén: 10 **t**, 33 **e**.

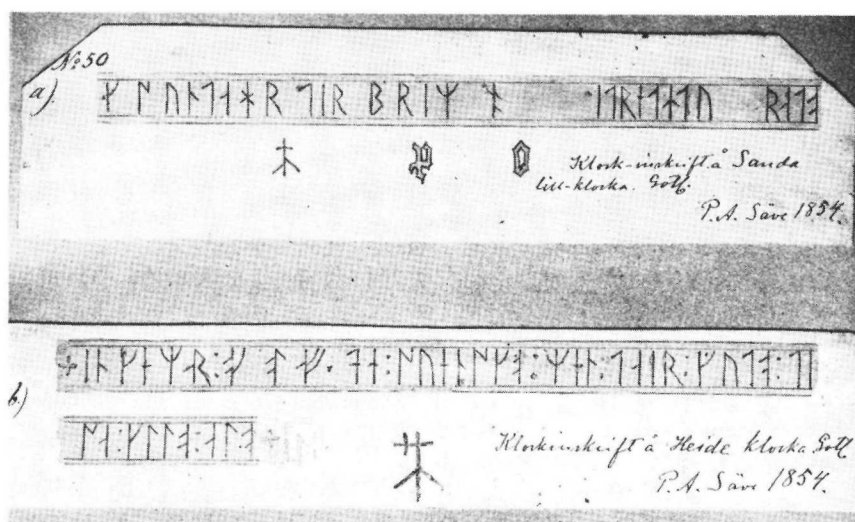

Fig. 31. G 172 i Hejde kyrka och G 184 i Sanda kyrka. Efter teckningar av P. A. Säve i Reseberättelse 1854.

Inskriften är alltså en signatur. Klockan har tillverkats på Gotland av två fastlandssvenska gjutare med de vanligt förekommande namnen *Ingimarr* och *Olafr*. Men textens **tair** avslöjar att den formulerats av en gotlänning, liksom **s**-runorna av gotlandstyp.

Inskriftens slut är formellt och innehållsmässigt inte helt klar. De tre sista runorna **alo** synes rimligen vara dat. sg. neutr. av adj. *aldr*, *allo*, adverbialt brukat utan preposition och med betydelsen 'helt och hållet' (se A. Noreen, *Altschw. Gr.*, 1904, § 470: 2). Efter orden tycks meningen vara den, att Ingemar och Olov har svarat för gjutningens alla moment vid klockans tillkomst. Runföljden 34–37 **klllo** är en, förmodligen av utrymmesskäl, förkortad form av *klukka* f., sannolikt ack. sg., *kl(ukk)o*. Man ser då till föremålet och texten som ensamt objekt. Klockexpertisen (M. Åmark och L. M. Holmbäck) gör dock på goda grunder gällande, att runklockan i grannkyrkan Sanda (G 184) är gjuten av samma mästare vid samma tid. De båda klockorna står i särklass som Gotlands enda runklockor och de enda – i varje fall bevarade – av de namngivna gjutarnas tillverkning. M. Åmark (a. a. s. 180) vill också se de båda klockornas inskrifter som en sammanhängande text, där Hejde klockans signatur utgör början och Sanda klockans datum avslutningen.

Även om texternas eventuella samhörighet starkt kan ifrågasättas, gäller sannolikt Sanda klockans årtal, 1493, även för Hejde klockan. Utom tekniska synpunkter talar historiska skäl härför. Runinskriften G 171 på den förkomna minnesstenen i Hejde kyrkas kor uppger, att kyrkan brann 1492. Det ligger nära till hands att förbinda klockans tillkomst med de återställningsarbeten som måste ha blivit följden av branden ifråga.

Väte kyrka

Den nuvarande kyrkans äldsta delar är koret och sakristian från omkring 1300; långhuset är från århundradets mitt. Ett planerat torn kom aldrig till utförande. Den vid restaureringen 1927–28 påträffade grunden till ett äldre långhus inuti det nuvarande har tillhört kärnkyrkan från 1100-talets senare hälft.

Väte kyrka har rymt icke mindre än tio runobjekt: tre gravhällar i koret (G 173, 174, 175), ett gravstensfragment förvarat i sakristian (G 176); ristningar i putsen på korets norra vägg (G 177: a), på dess södra vägg (G 177: b), i långhusportalens östra smyg (G 177: c) och i västgavelns glugg (G 177: d); en ljuskrona av metall (G 178) samt en målad pannå (G 179). De båda sistnämnda förvaras sedan 1863 i Statens Historiska Museum. »Väte kyrka är utmärkt bland annat för dess rika praktfulla inventarier i kyrkligt hänseende; ingen kyrka på ön skall hafva så konstfullt dyrbara saker som Väte», noterar Octavia Carlén 1862 i *Blad ur Gotlands Historia* (ATA), och som exempel nämnes med rätta ljuskronan. Den är också det föremål i Väte kyrka som först observerades ha runor. Den äldsta beskrivningen är Georg Wallins från mitten av 1700-talet. C. G. Hilffeling har 1799 läst G 173. P. A. Säve granskade 1852 förutom ljuskronan de båda gravhällarna G 173 och G 174 i korgolvet, dessförinnan beskrivna av N. J. Ekdahl, samt noterade 1864 utan uppteckning G 177: c i långhusportalen. Vid kyrkorestaureringen 1927–28, då den medeltida putsen på väggarna togs fram, kom ristningarna G 177: a och G 177: b i dagen; däremot synes G 177: c som Säve funnit överkalkad ha förbisetts och ånyo dolts. G 175 har först upptecknats av O. v. Friesen 1936 (stenens huvudinskrift i majuskler dock tidigare känd), gravstensfragmentet G 176 av E. Wessén 1961. G 177: d i västgavelns glugg anmäldes 1973 nyfunnen i samband med fältarbeten för »Sveriges kyrkor». Runorna på pannån G 179 iaktogs först vid detaljgranskning av föremålet i Statens Historiska Museum.

173. Väte kyrka

Pl. 30

Litteratur: L 1747, S 102, F 268, W 77. C. G. Hilffeling, *Resejournal* 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 142; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), *Sammandrag*, s. 4; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1852 (ATA), nr 8, samlingen S 170 II (konvolut 63) i UUB, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 292, *Gotland* 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 180; K. Kristiansson, *Inskriptioner* II, 1889 (hs i ViLa), s. 77; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1922 (UUB), s. 53; H. Wideen, *Gotlands gravstenar* 1945 (ATA).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852 och i S 170 II; J. W. Hamner o. O. v. Friesen foton 1922 (ATA); A. Edle foto 1936 (ATA).

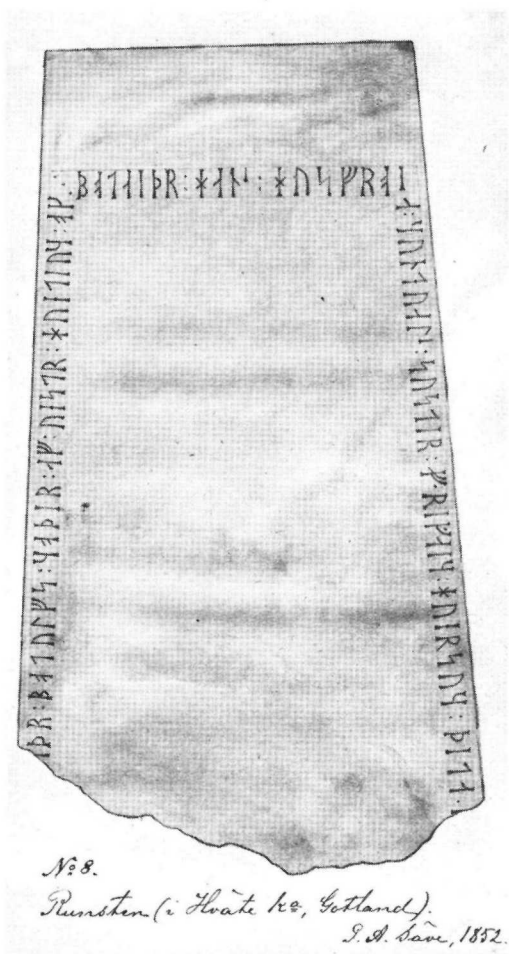

Fig. 32. G 173. Väste kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1852.

Gravsten med runinskrift. Den ligger i korgolvet på södra sidan, omedelbart framför uppgången till predikstolen.

Hällen granskades tidigast av C. G. Hilfeling 1799: »På Kyrko gålfvet i stora gången låg en i ena ändan afslagen Runsten af grå Marmor hvarpå lästes: . . . Således fattas läsningen både i början och slutet emedan det afslagna stycket är borta.» N. J. Ekdahl besökte Väste kyrka 1826, upptecknade inskriften och gjorde värdefulla iakttagelser men läget anger han inte närmare. Kyrkoinventariet 1830 meddelar kort: »Runstenar Inga». P. A. Säve granskar hällen den 22 juni 1852, där den »ligger i Choret», tecknar av den och kommenterar runföljderna 18–29 och 51–58. I berättelsen 1864 hänvisar han till redogörelsen 1852 och till S 102 samt tillägger »nu laggd under predikstolstrappans pall», vilket tyder på en förflyttning. Av teckningen, fig. 32, att döma har hällen 1852 visserligen varit avbruten i huvudändan, som Hilfeling uppger, men inte tvärt avskuren som nu. På samma plats fann O. v. Friesen den 1922. Då var runföljden 76–81 dold av pallen, såsom redan framgår av K. Kristianssons uppteckning 1889. I samband med kyrkorestaureringen 1927–28 har stenen ånyo omplacerats, nu så att huvudändan vänts åt öster. Därmed inkräktade inte pallen på själva runinskriften utan bara på fotändans ristningsfria del, vilket framgår av A. Edles foto 1936. Först vid kyrkorestaureringen 1954–55 avlägsnades pallen, och hällen blev frilagd i hela sin utsträckning.

Inskriftens början och slut är förlorade. Det råder dock ingen tvekan om att gravstenen ursprungligen lagts över Botulvs moder och över hans hustru Botaid. Nominativformen och avsaknaden av predikatsverb i det förlorade textpartiet antyder, att inskriften inletts med ett »här vilar». Avslutningen har sannolikt innehållit en uppmaning till förbön, t. ex. »envar som detta ser (läser) må bedja för deras själar». Liknande uttryck förekommer på den förlorade gravstenen G 5, på G 115, gravstenen vid Hammarby kyrka, Uppland (S. B. F. Jansson i Fornvännen 1959, s. 196) samt NIyR 227, 457.

Vätestenens formulering avviker sålunda från den gängse »X lät göra denna sten över Y». En av anledningarna till att den i stället följer det latinska mönstret »hic requiescit» skulle kunna vara, att de naturliga förutsättningarna för den traditionella avfattningen har saknats. Botulvs mor har sannolikt överlevt både sin make och sin son; likaså har sonhustrun Botaid överlevt sin make. Majuskelinskriften på en annan gravsten (Lindström 2, s. 85 nr 117), också den i Väte kyrkas korgolv, synes bekräfta detta förhållande: + HIC : REQUIESCIT : BOTVLFVS : DE : WESTER : HWETHIVM : QVI : OBIIT : ANNO : DNI : M : CC : XC : IIII : IIII NONAS : OCTOBRIS : CVIVS : ANIMA : REQUIESCAT : IN : PACE : AMEN.

Redan Ekdahl har sammanställt rungravhällen och denna gravsten över »Botulv från Västerväte, som dog den 4 oktober 1294», och Ekdahls reflektioner är typiska för hans uppsökande verksamhet, som inte alltid inskränkte sig till ett mekaniskt återgivande av de granskade texterna: »En runsten i Väte som till sin ungefärliga ålder bestämmes af den efter honom [i reseberättelsen] anförda munkstilsgrafstenen». Så följer de båda texterna, dokumentariskt återgivna. »Om dessa personer har det ej varit mig möjligt att få weta mer än hvad stenarne förwarat. Troligt är att de varit bönder, och att Botulf på sin höjd varit domare i Heideting, en post som då innehades af skickliga bönder. V. Hwäte är en stor bondgård och består af 1 3/4 mtl. och har Botulf således varit mäktig.»

Är antagandet att samme Botulv från Västerväte avses i båda inskrifterna riktigt, kan det vara rimligt att Botulv avlidit och fått sin grav ombesörjd före moderns och hustruns frånfalle. Man kunde visserligen ha väntat, att Botaid jordats i makens grav. Men om kvinnorna dött senare, kanske med kort tidsintervall, kan de av praktiska skäl ha fått en gemensam grav eller åtminstone gravsten. Båda gravarna torde för övrigt ha legat intill eller nära varandra i Västervätes gravkvarter. Och förlagan till runtextens inledning fanns inom räckhåll. Kanske har det åvilat Mundvald i Ringome att ombesörja sin systers gravsättning och gravskrift i Botulvs hemförsamling, vilket i och för sig skulle motivera, att hans namn också kommit med. En datering av G 173 till tiden omkring 1300 är fullt plausibel.

174. Väte kyrka

Pl. 30

Litteratur: L 1748, S 103, F 269, W 78. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 35; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 152; P. A. Säve, Reseberättelse 1852 (ATA), nr 9, samlingen S 170 II (konvolut 63) i UUB, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 292, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 183; H. Pipping, Gotländska studier (1901), s. 113; O. v. Friesen, Anteckningar 1923, 1936 (UUB), s. 73 resp. s. 7; Herbert Gustavson, Gutamålet 1 (1940), s. 55 not 3; H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852 och i S 170 II (kopia i C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a, ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (ATA).

Gravsten med runinskrift. Den ligger i korgolvets sydvästra hörn, omedelbart S om G 173.

N. J. Ekdahl ger i juli 1826 den första uppteckningen av gravhällens inskrift men nämner intet om belägenheten. Det gör däremot P. A. Säve den 22 juni 1852: »ligger å kyrkogården s. om kyrkan», förmodligen samma plats som O. v. Friesen anger 1923: »på kyrkogården, 5,73 m. från s. långhusmuren». 1936 kunde v. Friesen notera: »Stenen vid restaur. 1927–28 inlagd i korgolvet sv. hörnet.»

Grå kalksten. Svagt trapetsoid form. Längd 1,92 m, bredd 0,90–0,83 m. Runornas höjd 7 cm. Runin-

skriften upptar båda kortsidornas och högra långsidans skriftband; den vänstra sidans är tomt. Mittfältet har ingen dekor. Ytan är gropig och ojämn, vilket den synes ha varit redan vid ristningen.

Inskrift:

+ **h**⁵**u****s****t****r****u** **g**¹⁰**a****r****t****r****u****d** **e****t** - . . . - . . . : **b**¹⁵**ö****r****e****n** : **i** : **m**²⁰**e****l****n****o** : **h**²⁵**ä****n** : **l****i****t** : **h**³⁰**a****g****a** : **t**³⁵**j** - **s****a** **s****t****a****i****n** : **y****v****i****r** :
s**e****n** : **b**⁵⁰**ö****n****d****a** :

»Hustru Gertrud . . . född i Mølner, hon lät hugga denna sten över sin make.»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **o**, **t** har ensidiga bistavar, **s** är av gotländsk typ, **r** har i allmänhet öppen form. Stingningarna på **d** och **e** är små tvärställda streck, i övriga punkter. R. 1–11 är tydliga och säkra, även **t**-bistaven på 9 **t**^u. Övre högra hörnet är visserligen skadat, men inte i sådan utsträckning att något runtecken mellan r. 10 och 11 skulle ha förstörts. Här har inte funnits någon ristning. Mellersta delen av r. 12 (**t** el. **d**) är skadad genom en vittring som sträcker sig ca 30 cm framöver; här är bevarade baserna av två huvudstavar (13 och 14) samt nedre punkten av ett skiljetecken framför 15 **b**. En större skada har träffat sistnämnda runa, toppen är borta och en del av nedre bistaven. Toppen av 22 **l** är likaledes borta i en skada liksom basen i 25 **h**. 33 **t** är ej stungen. En större skada har träffat r. 34–37. Mellanpartiet av r. 34 är bortslaget, så att en eventuell stingning icke kan bedömas. Av r. 35 återstår bara toppen av en huvudstav (**s**?), av 36 **s** återstår bistaven, av 37 **a** nedre hälften. 44 **v** är stungen mellan **f**-runans huvudstav och övre bistav. 48 **e** och 52 **ö** är tydligt stungna. Skiljetecken saknas efter 5 **u**, 10 **d**, och det finns – i varje fall nu – inga spår av skiljetecken efter 37 **a**.

Ekdahls läsning är tämligen bristfällig: + **h****u****s****t****u** : **k****ä****r****r****u****d** **e** . . . **r****e****n** : **i** : **m****e****l****n****o** : **h****ö****n** : **l****i****t** : **h****a****g****a** : **t****i****s****ä****n** : **s****t****a****i****n** **u****f****i****r** : **s****i****n** : **b****ö****n****p****a** :. – P. A. Säve (fig. 33) förbättrar läsningen men avviker i några få detaljer från den ovan hävdade: 9 **u**, 16 **r**, han har varit mycket lätt på pennan ifråga om runföljden 11–16, 37 **ä****n**, skiljetecken efter r. 37, intet skiljetecken däremot efter 53 **a**. – v. Friesen: 9 **u** (på foto **t**^u), r. 12 obestämd, 26 **ö****n**, 37 **ä****n**, skiljetecken efter r. 37. – Wessén: r. 11–12 obestämda, 33 **d**, skiljetecken efter 37 **a**, r. 52 ej stungen. Det må anmärkas att gravstenen för de tidigare granskarna har varit svåräst genom bristfällig rengöring.

Namnet *Gartrud*, tyskt inlån, går tillbaka till helgonet Gertrud av Nivelles (†659, festdag 17 mars). Runbelägg på namnet saknas i övrigt, men det har vid spridning och är vanligt i hela Norden under senmedeltiden. Det äldsta belägget från svenskt område, som finns registrerat i SMP-samlingarna är östgötskt, *Jarthrudis* (1292, SD 2, s. 14). Ett tämligen tidigt (1300-talet?) gotländskt belägg ger en gravsten med majuskeltext i Visby domkyrka, J. W. Hamner, *Gotlands gravstenar* 1 (1933), nr 205, . . . **OBIIT : GARDRUDIS : QVO . . .**

Runföljden 11–14 bör ha innehållit en bestämning till »hustru Gertrud». Den kan ha utgjorts av makens namn (i gen.), inskriften i övrigt upplyser inte på traditionellt sätt om den dödes namn. Den kan också ha bestått av namnet på den gård som Gertrud och hennes man ägde. Jag har dock inte lyckats finna något passande gårdsnamn i Väte. Atlings i grannsocknen Atlingbo ligger inom räckhåll (3 km N om Väte kyrka). Detta Atlings anses föreligga på en rungravhäll (G 201) i Atlingbo kyrka, vilket tidigare, av Ekdahl och Säve, lästs **etliks**; nu är emellertid initialrunan helt förlorad i ett lagat brott, och det finns dessutom anledning att med v. Friesen på språklig grund ifrågasätta de tidigare läsningarna. Vore ett eventuellt gårdsnamn att finna utanför sockengränsen – varje sådant uppslag är och förblir genom textpartiets svårt stympade karaktär en gissning – måste gravläggningen i Väte bero på att paret av någon anledning, arv e. d., lämnat hemsocknen och bosatt sig i Gertruds födelsebygd.

Runföljden 20–24 **melno** (dat.) är gårdsnamnet Mølner 4 km SV om Väte kyrka, som Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* (1939), s. 30, anser »kan vara ett forngutn. **Mylnur*, genitiv av *mylna*, kvarn». Gustavson har också i *Gutamålet* 1 (1940), s. 55 not 3, berört skrivningen **melno** liksom H. Pip-

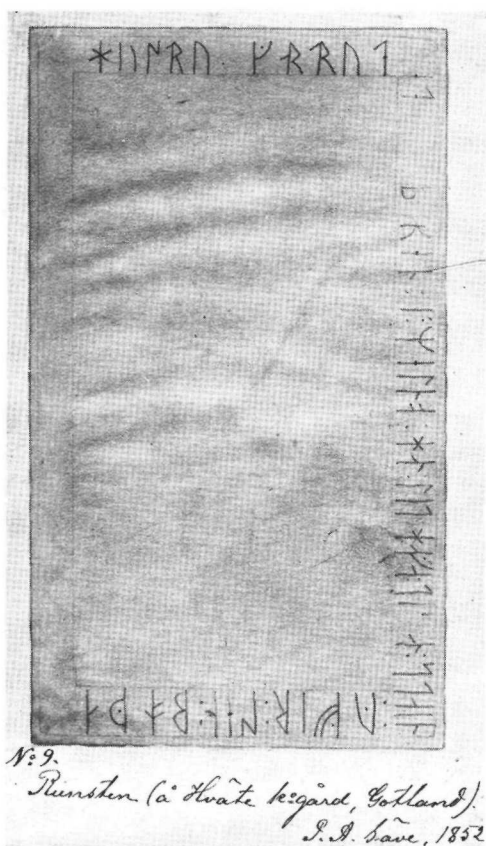

Fig. 33. G 174. Väte kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1852.

ping i *Gotländska studier* (1901), s. 113. Båda är överens om att 21 **e** inte svarar mot ristarens uttal. Otve tydligt vittnar valet av **e**-runan om att en sänkning av *y*-vokalen har ägt rum. Runskriftens tecken för *y*-ljud har ristaren ju genom **r**. 43 **y** visat sig känna, men det har synbarligen inte passat hans uttal av ortnamnet. Inga andra medeltida belägg på detta ortnamn är registrerade i Ortnamnsarkivet i Uppsala. Att inskriften nära ansluter sig till ristarens uttal, framgår också av andra typiskt gotländska språkformer: *Gartrud*, *han* (f.), *hagga*, *stain*, *sen*. Om formen *sen* ack. sg. m. 'sin' se G 113 och där anförd litteratur. Ett **haga** förekommer också i G 55 Hemse k:a från 1459.

Inskriften G 174 är tyvärr inte som G 55 självdaterande. Det är tänkbart att den vänstra långsidans tomma skriftband har varit avsett att rymma en kalendarisk uppgift om den avlidnes dödsdag. Datering- en är svårbedömd. Gravvården kan inte vara alltför tidig av grafiska och språkliga detaljer i texten att dö- ma: de många binderunorna och de avancerade, ymnigt förekommande punkteringarna, klusilerna (r. 8, 10, 33; den egendomliga teckningen av *d*-ljudet i **bonða** är däremot svårförklarlig), formen *hustru* för äldre *husfroyia*, här efter tyskt mönster brukad som titel, och även namnet Gertrud, egentligen populärt först under senmedeltiden. Alla dessa tämligen unga drag innebär enligt min mening, att hällen har ristats tidigast omkring sekelskiftet 1400.

175. Väte kyrka

Pl. 31

Litteratur: F vid 271 B, W 79.

Gravsten med majuskeltext och en kort, sekundär runinskrift. Stenen ligger i norra delen av koret som den mellersta av de tre gravhällarna mellan altarestraden och korbänken.

Gravhällen har varit känd redan för C. G. Hilfeling och är registrerad av G. Lindström i Anteckningar om Gotlands medeltid 2 (1895) med nr 116. De oansenliga runorna innanför stenens skriftband observerades först av Alfred Edle. Denne meddelade sin iakttagelse till O. v. Friesen, som 1936 företog den första granskningen. E. Wessén redovisar den 1944.

Grå kalksten med skiftning i rödbrunt. Svagt trapetsoid form. Längd 2,18 m, bredd 0,89 – 0,85 m. Majuskelinskriften längs kanterna är synnerligen välformad och korset i mittfältet praktfullt. Majuskelinskriften lyder: + HIC : REQVIESCIT : OLAVVS : DE : YRTV : QVI : OBIIT : ANNO ... M.CC.XC.III : PRIDIE : KALS : MARCII [överstruket och ersatt med ett FEbr nedanför]: CV ... ANIMA : REQVIESCAT : IN : PACE : AMEN. Runinskriften är inristad med kniv i mittfältet, omedelbart under majuskelinskriftens början. Den är knappt 20 cm lång med 1,5 cm höga runor.

Inskrift:

hik rekuiesçit o -
 5 10 15

»Hic requiescit O(lavus).»

Till läsningen: Runtecknen är ganska valhänt formade. Några av topparna skär skriftbandets inre ramlinje. Runföljden 1–10 är säker. R 11 är övre hälften av en huvudstav, förmodligen kort-**s** som tecken för **c**. Toppen av r. 13 är oklar. Detsamma gäller de båda eventuella bistavarna på 14 **o**. Av r. 15 återstår endast huvudstaven. I mellanrummen mellan orden är det osäkert, om det funnits skiljetecken.

O. v. Friesen har urskilt r. 1–13 och huvudstavarna i r. 14–15; E. Wessén r. 1–9 samt spår av ytterligare två runtecken.

Gravhällen har alltså lagts över Olov från Örter som dött den 31 januari 1294. Ortnamnet är bevarat på gården 2,5 km SV om kyrkan. Från vilken tid runinskriften, som sålunda är en direkt transkription av majuskelinskriftens inledning, stammar är svårt att uttala sig om. Genom att ramlinjen skär runornas huvudstavar skulle man kunna frestas tro, att runinskriften är äldre än majuskelinskriften, men detta är av många skäl orimligt, först och främst på grund av placeringen direkt under majuskeltexten och runristningens improviserade karaktär. Men helt visst är den medeltida.

176. Väte kyrka

Pl. 31

Litteratur: W 82 b.

Gravstensfragment med runinskrift. Det är första gången noterat av E. Wessén 1961 och förvaras i sakristian. Stenens tidigare öden är okända.

Ljusgrå kalksten. Längd 51 cm, bredd 25 cm, tjocklek 10 cm. Runornas höjd 5–6 cm. Gravstenen har haft trapetsoid form. Det bevarade fragmentet förefaller snarast att vara huvudändans vänstra del med in-

skriftens början efter ett inledande kors i översta raden. Den text som inte rymts i runbandet längs stens kanter har placerats i ett andra konturerat runband innanför huvudändans yttre band.

Inskrift:

+ i namn : gies - ... - þr þa bynir : fa - ...
 5 10 15 20

»I Jesu namn ... böner ...»

Till läsningen: Runorna är välhuggna och tydliga med ensidiga bistavar på **a**, **n**, **m**. Efter **l i** finns intet skiljetecken. **6 g**, **8 e** och **17 y** är tydligt stungna. **9 s** har förlorat tredje ledens nedersta spets i brottet. Av r. 10 återstår endast översta fjärdedelen av en huvudstav; nu finns inga spår av bistav, men en **u**-bistav kan ha avlägsnats i brottskadan. Före **12 þ** återstår i brottet högra begränsningen av en huvudstav. Wessén har efter **13 r** felaktigt angivit en punkt som skiljetecken; ett skiljetecken är här väntat men har aldrig funnits. Av r. 23 återstår övre hälften av en huvudstav och 2 cm av en bistav som utgår från huvudstavens topp, snarast **u**; **l**, **r**, **b** är formellt möjliga, knappast **þ** med hänsyn till formen på inskriftens övriga **þ**-runor. Parallellt med den nedre ramlinjen i det inre runbandet finns en huggen linje av samma längd som runorna; om linjen, som är utan varje antydning till bistav, avsetts som runa är mycket ovisst.

E. Wesséns läsning är densamma som ovanstående utom beträffande ordskillnaden efter **13 r**.

Det är beklagligt att en så liten del av den ursprungliga gravhällen återstår. Den har synbarligen haft en förhållandevis lång inskrift, som icke har varit schablonmässigt avfattad. Tyvärr är inte ens det lilla av texten som återstår i sin helhet tolkbart, eftersom de brutna runföljderna inte är entydiga.

Fragmentet är svårt att tidsbestämma, förmodligen 1300-tal.

177. Väte kyrka

Pl. 36

Litteratur: F 269: 2 (G 177: b), F 269: 3 (G 177: a), F 271 (G 177: c), W 80 (G 177: a), W 81 (G 177: b), W 82 a (G 177: c). P. A. Säve, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 291 (G 177: c), Gotland 1864 (hs S40 n i UUB), s. 178 (G 177: c); O. v. Friesen, Anteckningar 1936 (UUB; G 177: a, b), s. 7; E. Lagerlöf t. Runverket 18.5.1973 (G 177: d); E. Svärdröm, Runfynd 1973 (i Fornvännen 1974), s. 208 f. (G 177: d).

Äldre avbildning: Svärdröm a. a. (G 177: d).

På fyra platser i kyrkans medeltida väggputs finns runinskrifter ristade (i torr puts). G 177: c har iakttagits redan 1864 av P. A. Säve, men då liksom nu tjockt överstruken med nyare puts. G 177: a och b kom fram då väggarna rengjordes vid kyrkorestaureringen 1927–28. G 177: d upptäcktes 1973 i samband med byggnadsundersökningen för kyrkans publicering i »Sveriges kyrkor».

a. På korets norra vägg, Ö om sakristiedörren, under konsekrationsskorset, 2,35 m ovanför golvet. Inskriftens längd 45 cm, runornas höjd 6 cm.

Inskrift:

: broþir : iakopr : af : s - homi :
 5 10 15

»Broder Jakob från Isome.»

Till läsningen: Det första skiljetecknet består av två punkter, de övriga av tre. Runföljden 1–10 är säker. I binderunan 8 har **p**-parten den medeltida, relativt sällsynta form, som erinrar om den latinska versalen K. 11 **s** har normalform. Av r. 12 återstår bara toppen och basen av en huvudstav, möjligen **i** eller kanske (med v. Friesen) **o**. Av 13 **h** är mellersta delen av huvudstaven borta, bistavarnas kryss dock säkert. I r. 14–15 har huvudstavarnas mittpartier berörts av en ytskada; runornas karakteristika är dock bevarade. Av r. 16 återstår bara övre delen av huvudstaven, troligen **i**.

O. v. Friesen läser 6 **k** («**k**-bistaven» dock en skada i putsen), 8 **nok** och runföljden 11–16 **so-omi**. E. Wesséns läsning av ortnamnet överensstämmer med v. Friesens, i övrigt som ovanstående.

Ristaren har begagnat sig av binderunor i alla de fall som principen tillåter.

Från v. Friesens tanke, att runföljden 6–9 kanske skulle kunna svara mot ett »*kano(n)kr*», som alltså beror på felläsning, kan helt bortses. *Iakob(r)*, *Iakop(r)* är, särskilt på Gotland, ett av de vanligaste mansnamnen med kristet ursprung under medeltiden. Enbart här finns ett 30-tal runskrivna belägg, de flesta med inhemsk form (G 13, 21, 35, 36, 47, 99, 100, 101, 104, 124, 132, 151, 159: c, 165, 177: a, 201, 202: a och b, S 19 Hangvars k:a, S 20 Hangvars k:a, S 53 Hejnums k:a, S 54 Hejnums k:a, S 57 Hejnums k:a, S 61 Vallstena k:a), några få med latinsk (G 31, 50, 177: d).

Runföljden 11–16 **s-homi** (dat.) avser säkerligen gårdsnamnet Isome 1 km S om Väte kyrka. Se om detta namn Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* (1939), s. 14, där ytterligare ett par medeltida belägg anföres, *Ysem* 1312, *Ysom* 1412, det förstnämnda på en gravsten med majuskelskrift, som ligger i Väte kyrkas kor.

Av titeln att döma har Jakob från Isome varit medlem i ett brödraskap, måhända klosterbroder i det närbelägna Roma.

Korets byggnadstid, omkring 1300, är postquem för både denna ristning och den följande.

b. På korets södra vägg, 1,22 m Ö om korportalen, under konsekrationsskorset, 1,41 m ovanför golvet. Ristningen, som består av ett 20-tal runtecken fördelade på två rader, är 18 cm lång med 3 cm höga runor.

Inskrift:

hkpo^oo^rrrnnn

5 10

- - - oo^rrrnn

15 20

Till läsningen: 3 **p** är spegelvänt. Det är tveksamt om skårorna 12–13 är avsiktligt tillkomna; v. Friesen och Wessén bortser från skåra 12, Wessén dessutom från skåra 13, som v. Friesen tecknar **k**; båda läser r. 14 som spegelvänt **p**. Wessén är ensam om att se ännu en **n**-runa efter 20 **n**.

En liknande skriftrad med upprepning av runor är G 104:EkB i Lye kyrka.

c. Invändigt i långhusportalens östra smyg, ovanför vigvattensnischen, kan man under väggputsens möjligen skönja, men icke läsa, de runor som P. A. Säve i sin reseberättelse 1864 noterat på följande sätt: »Runo-ritningar (tecken af) under den tjocka kalk-strykningen, öfver vigvattens-nischen i ö:a smygen af stordörren, å södra sidan.» O. v. Friesen och E. Wessén sökte dem förgäves 1936 respektive 1944.

d. Invändigt i västgaveln, på norra snedsidan av den glugg, som är belägen där murtrappan mynnar i långhusvinden. Längd 9 cm, runornas höjd 3 cm.

Inskrift:

iakobus

5

»Jacobus»

Till läsningen: Alla runorna är säkra. Runorna **a** och **o** har ensidiga bistavar, **s** gotländsk form. 5 **b** är skadad men med bevarade karakteristika.

Om namnet *Iakob(r)*, *Iacobus* se ovan under G 177: a. Den latinska formen antyder, att bäraren har varit en kyrkans tjänare. Långhusets tillkomst vid mitten av 1300-talet är inskriftens postquem.

Runografiska skäl visar, att G 177: a och d icke ristats av samma hand. Det finns heller ingen anledning antaga, att de båda namnbeläggen skulle åsyfta samme man.

178. Väte kyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 32, 33

Litteratur: L.1965 a (SD I, Tillägg), S 104, F 270. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 686, 749; A. Ahlqvist t. VHAA 23.1.1834 (ATA); P. A. Säve, *Reseberättelse* 1852 (ATA), nr 1 (hänvisn. i *Reseber.* 1864, s. 292), samlingen 170 II (konvolut 63) i UUB; C. Säve, *Brev t. P. A. Säve* 31.5.1852 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 499), 22.9.1858 (ibid. s. 575), *Nyfunna svenska runinskrifter* (i *Annaler f. nord. Oldkyndighet og Historie* 1852), s. 215 f.; O. Carlén, *Blad ur Gotlands Historia*, 1862 (ATA), s. 85 f., *Gotland och dess fornminnen* (1862), s. 65; VHAA:s protokoll (ATA) 6.8.1862 § 211, 9.12.1862 § 336, 7.4.1863 § 115, 26.6.1863 § 209 (ang. inköp till SHM); Väte församlings sockenstämmoprotokoll 26.10.1862 § 1, kyrkostämmoprotokoll 22.4.1863 § 3, räkning 1.6.1863 (SHM inv.bil. 3094; ang. inköp); J. Gahne, *Brev t. riksantikvarien B. E. Hildebrand* 11.11.1862, 30.3.1863, 4.6.1863, 23.6.1863 (SHM inv.bil. 3094; ang. inköp); H. Hildebrand, *Sveriges medeltid* 3 (1898–1903), s. 547; S. Söderberg, *Runologiska och arkeologiska undersökningar på Öland 1884* (i *ATS* 9: 2, 1905), s. 14 noten; Herbert Gustavson, *Gotlands ortnamn* (Ortnamnssällsk. i Uppsala Årsskr. 1938), s. 9; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1941 (UUB), s. 189; J. Granlund och C. R. af Ugglas, *Skedasken av biskopsform* (Nord. Museets Handl. 19, 1943), s. 32 not 22; S. B. F. Jansson, *Granskningsrapport* 15.5.1961 (ATA), *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 177, 2 uppl. (1977), s. 178; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i *Rig* 1972), s. 85.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning i *Reseberättelse* 1852 och i S 170 II (återgiven i C. Säve a. a. 1852, pl. VII b, kopia även i C. Säve, *Runologiska anteckningar* 15 a, ATA); H. Hildebrand a. a. fig. 452 (rekonstruktion); Jansson a. a. 1963, fig. 95 (detalj); Svärdström a. a. fig. 7.

Ring till ljuskrona med runinskrift, SHM inv.nr 3094: 7. Kronan har tillhört Väte kyrka.

Prosten och skolmannen Abraham Ahlqvist (1794–1844) fäste i skrivelse den 23.1.1834 till Vitterhetsakademien, där han var korresponderande ledamot, uppmärksamheten på den äldsta beskrivningen av ljuskronan, Georg Wallins i *Analecta Gothlandica* från 1740-talet. Riksantikvarien J. G. Liljegren, som året förut publicerat sina »Runurkunder» i octavupplaga och nu förberedde samma arbetes utgivning i 4:o som tillägg till *Svenskt Diplomatarium* I (1829), var inte sen att i ett till detta tillägg (tryckt 1834) fogat blad under rubriken »Ytterligare bekant blifne Run-Urkunder» åt forskningen vidarebefordra Ahlqvists redovisning av runtexten på ljuskronan. Den uppteckning, som här blev publicerad, är i själva verket en avskrift i andra hand av Wallins ursprungliga uppteckning. Den ursprungliga (fig. 34) återfinns i *Analecta* på s. 686, men den har Ahlqvist inte sett eller i varje fall inte nyttjat. Till Wallins originaluppteckning, som vad runtexten beträffar på ett tecken när (r. 58) är rätt läst, hör också en beskrivning av föremålet: »I Wethe Et stycke jernbleck förtent, låg i kyrckian, ungefähr et par alnar långt och något mer än en twärhand bredt, med löfwerck vthuggit i mellan begge Kanterna, som woro lemnade en tum på hwarsida ohugne, och woro i stället lister påslagne at brädden war tiockare och stadigare än mitt uti, syntes ock at detta bleckstycke gådt ihop med begge ändarne och warit rundt, såsom stummen af et såll, härpå stod i

D. Wallin

på följande järnbleck förskänd, som ligger i Björkby, Ångö-
 liden ut för några ångö ut migst ena en förskänd
 brädt, med öfverste rättsligt i unken bygga & utbruna,
 som wero lunnade en linn på förskända byggen, ut wero
 i stället lister på byggen ut brädder, wero höjden ut
 på byggen mitt uti, guden ut ut lilla brädder på
 i som wero bygga utbruna ut wero ut mitt, på byggen
 ut ut till, Guden på i brädder på lister utstakt.
 iwan i grenium han gaf disa kronna fyrst
 + I N I E : I : P R I I N Y : I I I : P I P : P I M : P R I I I N : P A R N I :
 gudi ok wari forru ok dæri helnu kirkiu senni
 P A P I : I P : M I R I : P R R N : I P : P I R I : I I I I N : P I R P I N : M I I I :
 Sial til darta ok sid
 M I I P : I I P : P I R P I : I P : M I P = = forru wæltu i ut ut lunnade
 nunnade ut bygga utbruna
 Öfwen på den en krona, som ligger utbruna, som ligger utbruna, som ligger
 utbruna i Björkby ut brädder ut ut lilla
 linn uti, utbruna ut byggen utbruna brädder utbruna
 linn uti, utbruna ut byggen utbruna byggen utbruna
 utbruna.

Fig. 34. G 178. Väte kyrka.
Efter uppteckning av G. Wallin i *Analecta* 1, s. 686.

brädden på listen ristadt. [runristningen kopierad] här räckte inte längre emedan et stycke war borta.» Ett tillägg av Wallin lyder: »Äfwen sådan en krona, som thenna warit, står ännu i [lucka] kyrka och brukas til at sättia lius uti, rundt om kring öfwersta brädden sitter liuspipor, men therpå sågs ingen skrift eller ristning.» Beklagligtvis har Wallin glömt fylla i namnet på den kyrka, i vilken han sett den sistnämnda kronan, som ännu hade sina ljuspipor i behåll. Bevarade medeltida ljuskronor är sällsynta. I Lau kyrka på sydöstra Gotland nyttjas ännu två stycken, som troligen härstammar från 1300-talet (Monica Rydbecks datering). Möjligen – men det är givetvis mycket osäkert – skulle Wallins uppgift kunna gälla någon av dessa. Närmare till hands ligger kanske en ljuskrona i Hejdeby kyrka 1 mil öster om Visby, nu förkommen men noterad av P. A. Säve (Reseberättelse 1864, s. 14): »Ring af jernbleck, dubbel, rostig 1:3 i tvärmått och 7 1/2 tum hög på kant samt utan inskrift.» En snabbskiss av mönstret, dubbla ringar som ram för ett galler av tvärband i sicksack, illustrerar beskrivningen. Föremålet finns med i Haqvin Spegels inventarium 1680: »Een liusekrona af järn» (Sveriges kyrkor, Gotland bd 1, 1931, s. 381). Ahlqvists slutsats att föremålet i Väte »utgjort en Ljuskrona eller rättare Ljusring med pipor anbragte vid öfra kanten» grundar sig på Wallins uppgifter om de två kronorna var för sig. Vi vet strängt taget inte vilken form Vätekronans ljushållare har haft. Hans Hildebrands rekonstruktion (Sveriges medeltid 3, fig. 452, här fig. 36) har – förmodligen med rätta – pikar, icke pipor.

I Wallins *Analecta* finns på s. 749 ännu en uppteckning och beskrivning av G 178. Den är en avskrift av den ursprungliga uppteckningen, i ett par detaljer felaktigt återgiven och med stavningen i den beskrivande texten aningen förnygrad. Det är denna avskrift som Ahlqvist i sin tur onöjaktigt har skrivit av, vilken Liljegren sedan med ett par egna felaktigheter publicerar (L 1965 a). Vid mitten av 1700-talet hade kronan alltså förlorat sin funktion och låg i kyrkan trasig, kanske i samma utsträckning som nu – det gäller i varje fall runinskriften.

Fig. 35. G 178. Väte kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1852.

Liljegrens tillägg i Svenskt Diplomatarium har tydligen urdgått P. A. Säve, som i sin Reseberättelse 1852 jämte en teckning (fig. 35) presenterar ljuskronan som »ett nyfunnet, veterligen ej förr upptecknad run-monument» och slutar sin långa redogörelse: »Detta dyrbara forn-minnesmärke fanns uti en skräpvrå i kyrkan.» Carl Säve underrättades, och han gav i brev till brodern den 31.5.1852 uttryck åt sin glädje: »Det är det präktigaste fynd som på länge är gjordt.» Återfyndet och teckningen gjordes den 21 maj 1852. Och bland »Nyfunna svenska runinskrifter», som Carl Säve publicerade i *Annaler f. nord. Oldkyndighet* 1852 får Vätekronan och dess inskrift sin första utförliga redovisning; i *Gutniska urkunder* (1859), s. 71 not 44, meddelar sig Säve 1858 ha blivit medveten om Liljegrens registrering i Svenskt Diplomatarium (dock med hänvisning till »L 1966 a» i stället för det rätta L 1965 a). Under tiden befann sig tydligen originalföremålet i Väte kyrka fortfarande i vanvård »bland en mängd gammalt järnskräp, bitar af sönder brutna helgonbilder af trä m. m. dyl.» (Carl Säve). Och förnedringen skulle gå ännu längre.

»1861 låg den utkastad på öppna kyrkogården i ett rangligt skåp, hvilket stod till hälften omkullvräkt utmed kyrkomuren, ringen låg tillgänglig för tjuvhand, regn och fukt, utan allt skydd. Reflektionerna öfver denna vandalistiska behandling göra sig sjelfva», konstaterar Octavia Carlén i sitt handskrivna arbete *Blad ur Gotlands Historia*, som 1862 insändes till Vitterhetsakademien som tävlingskrift. Med eller utan just detta alarmerande budskap som incitament besökte riksantikvarien Bror Emil Hildebrand sommaren 1862 tio gotländska landskyrkor och föreslog därefter Akademien (protokoll 6.8.1862) bland sådana fornsaker »som förtjena inköpas till Statens museum» sju föremål från Väte, bland dem vår »kronring af jernbleck med runinskrift». Långdragna förhandlingar med församlingen följde om avyttring för 80 Rdr Rmt av »ett s. k. Sakramentshus, två små skåp (det ena innehållande Jungfru Maria med barnet), en kronring af jernbleck med runskrift, två långbänkar af svarfvade pinnar och en St. Olofs bild» (stäm-moprot. 26.10.1862). Församlingen krävde 200 Rdr, men man enades slutligen om 150 Rdr Rmt för alla

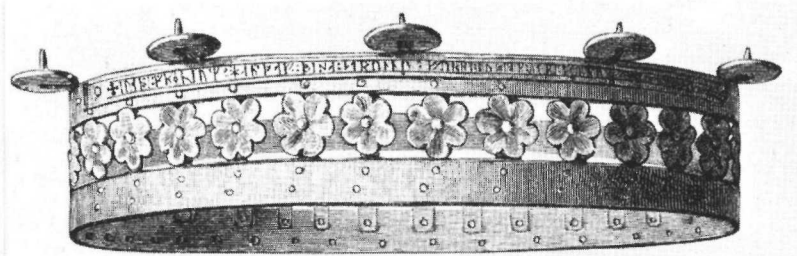

Fig. 36. G 178. Väte kyrka. Efter H. Hildebrands rekonstruktion av ljuskronans ring.

sju föremålen, som således fick en fristad i Statens Historiska Museum under inv.nr 3094. Detta nummer visade sig senare innehålla ännu ett runföremål, G 179.

Av den ursprungliga ljuskronan återstår bara själva ringen av förtent järn. Denna har blivit sönderbruten, och ett stycke har gått förlorat – åtminstone några cm, att döma av läget för skarvarna i de två järnband som bildar själva ringen. Nuvarande diam. 52 cm. De två banden, 3 cm breda, är förenade genom ett gallerverk av 1 cm breda tvärband (28 bevarade) till en sammanlagd höjd av 11–12 cm. Varje tvärband är på utsidan prytt med en liten ros av järnplåt, ca 5 cm i diam. I den nedre av de två ringarna finns 27 hål, jämte rester av ett, för hängprydnader (löv e. d.). I det övre bandet finns rester av 8 fästen för ljushållare samt två små nithål men ingen upphängningsanordning. Utefter övre kanten är med tre nitar fastsatt ett smalare, 1,8 cm brett järnband med 1,5 cm höga runor mellan ramlinjer. Av runbandet återstår 73 cm, dvs. något mindre än hälften av kronans nuvarande omkrets som är 1,65 m. De två nämnda nithålen mitt emot varandra i den övre ringen kan möjligen ha använts för det förlorade stycket av runbandet. Ett sådant runt hela ringen skulle tekniskt ha inneburit en god förstärkning av konstruktionen, men nithålens lägen gör det något osäkert. Inte heller den avbrutna runtexten ger någon ledning för bedömningen av förlustens omfång.

Inskrift:

+ iuan : i : grenium : han : gaf : pisa : krunnu : fyrst : guði : ok : uari : fruru : ok : pairi :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 helhu : kirkiu : senni : sial : til : parfa : ok : siða ...
 55 60 65 70 75 80 85

»Johan i Gräne han gav denna krona först till Gud och Vår fru och Den heliga kyrkan sin själ till gagn och sedan ...»

Till läsningen: Inskriften, som är mycket tydlig, inleds med ett litet kors med armarna punktformigt avslutade. Ordskillnad markeras eljest med ett kolonformigt skiljetecken; efter 82 **a** ligger skarven mellan runbandets två delar; under skarven spåras övre punkten i skiljetecknet före 83 **o**. Det står därmed klart, att inskriften har anbragts på järnbandet före dettas fastnitande vid kronan. Det är också tydligt, att man placerat nitarna med hänsyn till runorna. Invid skiljetecknet efter 18 **f** finns ännu en punkt inslagen strax till vänster om den nedre; förmodligen felberäknad och korrigerad med den högra punkten. Alla runorna är säkra. Runorna **a**, **n**, **o** och **t** har ensidiga bistavar, **s**-runorna spegelvänd normalform. 6 **g**, 8 **e**, 16 **g**, 30 **y**, 34 **g**, 56 **e**, 67 **e** är tydligt stungna. Runorna 36 och 87 är stungna **p**-runor (**ð**). Av 88 **a** återstår bara bistaven, brottet har skett längs huvudstaven.

De äldre läsningarna, av vilka endast Wallins, P. A. Säves, O. v. Friesens och S. B. F. Janssons är autentiska, överensstämmer – utom beträffande skiljetecknet efter 82 **a** – med ovanstående med undantag av Wallins, som har följande avvikelser: 58 **n** (dvs. **h**-runans ena kryssarm förbisedd), 36 **p** och 87 **p** ostungna, r. 88 ej antydd; Ahlqvists och Liljegrens läsningar, som innehåller åtskilliga felaktigheter, är ej grundade på egna iakttagelser, de går genom flera led tillbaka på Wallins (se ovan

s. 104 f.). – P. A. Säves läsning är korrekt liksom v. Friesens och Janssons utom att de förbisett skiljetecknet efter 82 **a**. Det bör nämnas att Carl Säve, som i sina tryckta arbeten nyttjar P. A. Säves läsning, uppfattar den stungna **p**-runan som tecken för **d**, icke **ð** – runföljderna 34–37 och 85–88 »hafva bägge stunget **p** för att uttrycka **d**, vilket är anmärkningsvärdt, då detta ljud annars alltid skrefs **↑**, sedan stungna runor kommit i bruk» (a. a. 1852). Jansson följer Carl Säve, v. Friesen har icke givit någon translittererad text.

Lika litet som vi kan sluta oss till den ursprungliga textens omfång kan vi rekonstruera det förlorade partiets innehåll. Men ehuru fragmentarisk vittnar texten både om språklig insikt och om förfarenhet i skrift. Den är välformulerad, och runtecknen är valda med omsorg för att svara mot skrivarens uttal. Han behärskar helt konsten att medels punktering av runor differentiera närbesläktade ljud. Han skiljer i sin skrift t. o. m. regelrätt mellan tonande och tonlöst frikativt **d**. Att den skillnaden kommer till uttryck i runtexter är mycket ovanligt. Den stungna **p**-runan är sällsynt. Men den finns i varje fall på stenkorsset G 132 Bondarve, Guldrupe sn, från senare hälften av 1200-talet och gravstenarna G 166 Klinte k:a från förra hälften av 1300-talet samt G 174 Väte k:a från tidigast omkring 1400, dessutom i G 159: c. Tidsbestämningarna har gjorts i samråd med Monica Rydbeck. Vidare är skrivaren klar över bruket av **h** som beteckning för frikativt **g**-ljud (**helhu**). Pronomenet **senni** stavar han helt i enlighet med gotländska ljudförhållanden. Vokalismen i **krunnu** (ack.; av lat. *corona*) är också gotländsk. Däremot har dubbelskrivningen av **n** och **r** i **krunnu** respektive **frru** ingen motivering. Det förefaller mig på grund av ordvalet och den stilistiska utformningen inte osannolikt, att sockenprästen själv hjälpt till med avfattningen, även om Carl Säve för sin del lägger större vikt vid stavfelen och förmodar, »att ristaren varit en vanlig hedersman till bonde och ej en mycket bildad Gute, munk el. lärd utlänning» (brev t. P. A. Säve 31.5.1852).

Om det vanliga namnet *Iohan* se G 4. Runföljden **grenium** (dat.), Johans hemvist, är gården Gräne 1 km VSV om Väte kyrka. G 178 är det hittills äldsta kända belägget på ortnamnet, det i tiden närmast följande är enligt Ortnamnsarkivet i Uppsala *oluff grenee* med varianten *Oluff grenne* (1523 skb.G). Om detta ortnamn se H. Gustavson, Gotlands ortnamn (1939), s. 9. En vädjan till »Gud och Guds moder» gemensamt är tämligen vanlig, det finns ett femtiotal runskrivna belägg på detta. Åkallan av Den heliga kyrkan är ovanligare. Det finns ytterligare två belägg i gotländska runinskrifter, G 104: C Lye k:a och G 108: a Alskogs k:a.

Inskriften är som redan framgått en donationshandling. Bonden Johan i Gräne har skänkt den vackra ljuskronan främst till Gud, till Jungfru Maria och Den heliga kyrkan för sin själs frälsning, men sedan . . . ? Så här svarar Carl Säve (a. a. 1852, s. 219 f.): »Hvad som följt i slutmeningen, är naturligtvis nu omöjligt att säga; men troligen har deri berättats om någon ytterligare gåfva till kyrkan, antingen af samme Juan i Grenium, af hans husfru eller någon annan, – vare sig nu att det gifna bestått i någon annan kyrkoprydnad, eller, hvad som antagligare är, af ett stycke jord, för hvilket årliga lega eller afrad ett visst antal själamessor skulle sägas för gifvarens själ.» Det uttryck som inleds med »sedan» borde, med hänsyn till placeringen av adverbet »först», emellertid ha direkt relation till »han gav denna krona», dvs. att han skänkte kronan jämväl för något annat ändamål, rimligen »till Väte kyrka» kanske »som prydnad». Det är väl inte heller omöjligt, att inskriften dessutom har innehållit ett datum och kanske smidesmästarens signatur.

Beträffande dateringen är det uppenbart, att inskriften har förefallit Carl Säve klart senmedeltida, »bestämt yngre än Lye-stenarna, 1449» (brev t. P. A. Säve 31.5.1852). I det samma år tryckta arbetet tidigarelägger han inskriften några decennier: »från omkring 1400 eller åtminstone från slutet af 14de århundradet». Det är den stungna **p**-runans förekomst, i Säves uppfattning tecken för explosivt **d**, som vilselett honom.

Med uppfattningen av den stungna **p**-runan som frikativt **d** (**ð**), helt i överensstämmelse med runans användning i andra inskrifter, är vi emellertid inte bundna till den förhållandevis sena ljudövergången

frikativt *d* till explosivt (se om denna utveckling E. Wessén, Svensk språkhistoria 1, 8 uppl. 1968, §§ 72, 163: 2). Och även om en exakt språklig datering svårligen kan ges, bör vi på andra grunder söka oss längre tillbaka i tiden. Då textens ordalydelse visar, att kronan och inskriptionen har tillkommit samtidigt, är en stilhistorisk bedömning inte ovidkommande. Någon direkt jämförbar krona finns inte, man får lita till ornamentala detaljer. I Skedasken av biskopstyp (1943), s. 32, nämner C. R. af Ugglas Vätekronan med hänsyn till de ornamentala rosorna, om vilka han anser det »kunna fastslås, att 1200-talets 3:e fjärdedel är en termin, fr. o. m. vilken man ej behöver förvånas över att möta rosor inom vårt ornamentsbestånd utvecklade till full självständighet.» Jansson, som i Runinskrifter i Sverige (1963) delar Carl Säves uppfattning, att den stungna **p**-runan betecknar explosivt *d*, gör det ur sådan språklig synpunkt överraskande uttalandet: »Ljuskronan och runinskriften tillhör av allt att döma slutet av 1200-talet.» Till grund för detta uttalande ligger givetvis en konstvetenskaplig bedömning, som står nära C. R. af Ugglas'. I Rig 1972 har jag framfört Monica Rydbecks datering av föremålet till sekelskiftet 1300 (med vid marginal), en datering som, förutom att den är runologiskt rimlig, ansluter väl till kyrkans byggnadshistoria. Omkring 1300 uppfördes nämligen kyrkans nuvarande kor (långhuset först vid mitten av århundradet), och belysningsförhållandena har förmodligen aktualiserat ett nyförvärv. Jansson har i sitt arbete 1977 anslutit sig till Rydbecks och min datering: »tiden omkring 1300».

179. Väte kyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 34, 35

Litteratur: F 270: 2. SHM inventarium nr 3094: 3 A.

Träpannå, avsågad, målad på båda bredsidorerna, som också har några inskurna runor. Förvaras i Statens Historiska Museum, inv.nr 3094: 3 A.

Föremålet ingår i den samling på sju medeltida inventarier från Väte kyrka, som församlingen 1863 avyttrade till museet för 150 Rdr Rmt och bland vilka också befinner sig G 178. För de närmare omständigheterna vid köpet redogöres under G 178.

Pannån med de inskurna runorna fanns sekundärt påspikad ett av de två små skåp som ingick i förvärvet. Det aktuella skåpet, ett sakramentsskåp, fig. 37, är från tiden omkring 1300 eller 1300-talets början. Museets inventarium meddelar: »3. Ett skåp, aflångt fyrkantigt med uppstående rösten på alla fyra sidor, bladkantade, i hörnen smala fyrkantiga kolonner. På ena sidan en dörr med gångjern samt gammal[t] lås och nyckel af jern. På motsatta sidan en stor öppning upptill försedd med bladkantade bågar och stängd med ett galler af smala trinda jerntenar. – På ena smalsidan en dylik stor öppning i hvilken nedtill äro tre gotiska fönster och deröfver rosetter och bågar med bladornamenter. Öppningen stängd af gles tvärgående platta och tunna jernremсор. På andra smalsidan en liten gotisk fönsteröppning med bladsirater. Höjd till röstenas spets ungef. 1 aln 17 tum. Bredsidorerna 15 t.; smalsidorerna 11,8 t. Utvändigt målad endast på den ena bredsidan och den ena smalsidan. Invändigt omålad. – De tre öppningarne på sidorna voro (månända vid reformationstiden) öfvertäckta med tre fastspikade bräder, af hvilka två blivit afsågade af äldre målade bräder. På den ena [inv.nr 3094: 3 A] ses 2 ryttare; den ena med sköld och hjälm med sin lans kastande den andra baklänges af hästen.» Det är på den sistnämnda brädan som runorna står. Av skåpet brädklätt finns ingen bild.

Av den presentation av pannån, som H. H[ildebrand] gjorde i artikeln Ett envige i VHAA:s Månadsblad 1872, s. 153 f., framgår att den som baksida betraktade arkadsidan vätte utåt och den andra sidan, som genom framställningen av en tornéscen då närmast intresserade Hildebrand, inåt. Bräderna avlägsnades omedelbart från skåpet, men runorna observerades först långt senare. En notis hos O. v. Friesen (F 270: 2) uppger, att denne fått vetskap om dem »enl. meddelande av int. [C. R.] af Ugglas»; datum saknas. O. v. Friesen utförde sina undersökningar av museets gotländska runföremål 1934, men någon

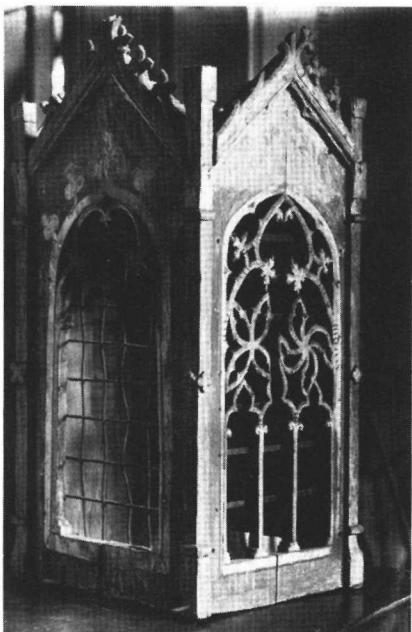

Fig. 37. Sakramentssskåp från Väte kyrka, SHM inv.nr 3094: 3. Foto SHM.

granskning av G 179 har han inte redovisat. Troligen hade af Ugglas' meddelande nått honom först senare. af Ugglas' katalogbeskrivning är från 1936. I denna finns runorna redovisade, delvis felaktigt och utan angivande av källa. Någon sakkunnig undersökning före 1975 har synbarligen ej skett.

Pannån, av furu, är 62 cm lång, 29,5 cm bred, 2,5–3 cm tjock. Målningens färger är desamma på båda sidorna, svarta konturer mot vit botten, rött, brunt (violett?) och grönt. Man har antagit, att brädan med dymlingar i en av långsidorna, ena kortsidan falsad, den andra avsågad, ursprungligen har tillhört ett läktarskrank, en bänk el. dyl. Ena breddsidan visar den uppmärksammade torneringsscenen, beskriven av Hildebrand. Här finns två runor (a nedan), 2 cm höga, ovanför hästens länd. Den andra sidan är målad i två fält. I det övre återges inom arkadbågar byster av tre heliga personer, vilka ansetts möjligen föreställa Kristus mellan Maria och Johannes. Det nedre fältet visar en akantusranka. Bland en mängd repor och knivskårer, slumpmässigt tillkomna, kan i nedre fältet till höger observeras ett svagt, 2 cm stort pentagram samt i övre fältet, innanför arkadbågen längst till höger, i utrymmet till vänster om gubbhuvudet, några runor, ca 1 cm höga, tre (c) i en övre rad, fem (b) i en nedre. Olika händer har i alla tre fallen fört kniven.

Inskrifter:

a. **āu āu**

»Ave(?). Ave(?)»

Båda runorna är binderunor. Om avsikten, som troligen är fallet, har varit att uttrycka ett upprepat *Ave*, har ristaren genom bristfällig ljudanalys försummat att till **u**-bistavarna ansluta karakteristika för **e**; det kan dock nämnas, att *e*-ljudet i detta ord i ett par gotländska inskrifter tecknas med **i** (G 104: Ea samt enl. äldre uppteckning G 168).

b. **maria**

»Maria»

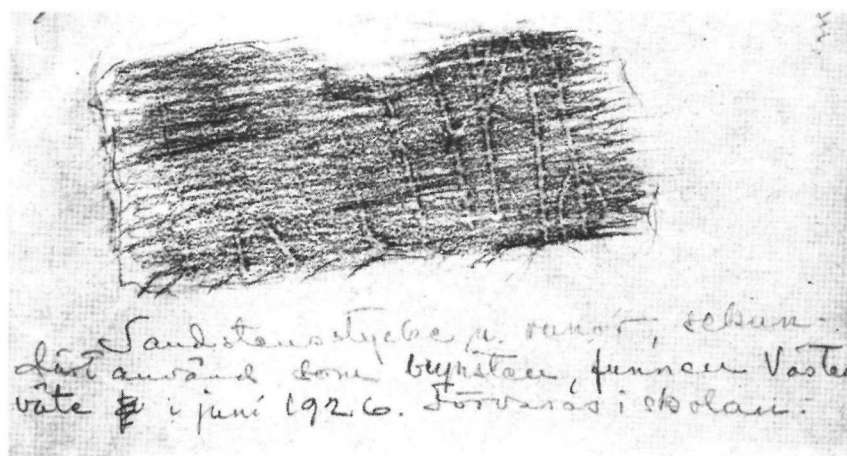

Fig. 38. G 180. Västerväte, Väte sn.
Efter blyertsavdrag av B. Thordeman.

Runorna är mycket tydliga och skurna med säker hand. Runan **m** har normalform, **a**-runorna ensidiga bistavar, **r**-runan är sluten.

c. **mar**

»Mar(ia)»

Runorna i denna övre rad är endast svagt urskiljbara, oskickligt skurna, förmodligen ett försök att kopiera texten nedanför (b); ingenting finns dock ristat efter **r**-runan.

Pannån är konstvetenskapligt daterad till 1300-talets förra hälft. Runorna, av medeltida typ, har av allt att döma ristats, medan brädan ännu hade sin ursprungliga funktion.

180. Västerväte, Väte sn. Nu i Statens Historiska Museum

Litteratur: F 181: 3, W 37. SHM inv.bil. 18.217; B. Thordeman t. Riksantikvarien 19.8.1926 (ATA: Mästerby sn); G. Kalström t. VHAA 12.10, 2.11.1926 (Inv.bil.); O. v. Friesen, Brev [t. S. Lindqvist] 26.10.1926 (Inv.bil.), Anteckning 1936 (UUB), s. 13.

Avbildning: Thordeman, blyertsavdrag 1926 (Inv.bil.).

Brynsten med runinskrift, Statens Historiska Museum inv.nr 18.217.

Det fragmentariska brynet observerades av B. Thordeman 1926 i Mästerby skolas samlingar. Det hade i juni samma år påträffats vid Västerväte i Väte sn. Efter förhandlingar med samlingarnas vårdare, folkskollärare G. Kalström, Bander, förvärvades föremålet i november 1926 till Statens Historiska Museum för 15 kronor. Kalströms postadress torde vara orsaken till den missvisande uppgiften om proveniensen (Mästerby sn, Bander) i museets tryckta tillväxt. Västerväte ligger f. ö. vid gränsen till Mästerby sn. De närmare fyndomständigheterna är icke kända. O. v. Friesen underrättades om fyndet och gav utifrån Thordemans blyertsavdrag en preliminär läsning i brev till Sune Lindqvist den 26.10.1926. När v. Friesen, ovetande om museets förvärv, sommaren 1936 besökte Mästerby för att bl. a. vidare studera G 180, blev efterforskningen av förklarliga skäl resultatlös. Med utgångspunkt i v. Friesens anteckningar fortsatte E. Wessén 1944 förgäves efterforskandet. Ingen av de båda forskarna har således granskat originalet. Då föremålet tyvärr inte har kunnat återfinnas i samlingarna och inte finns fotograferat, har läsningen nedan också sin utgångspunkt i Thordemans blyertsavdrag, fig. 38.

Materialet uppges i SHM:s huvudliggare vara sandsten, längden 10 cm, den firsidiga genomskärningen 4,8×3,5 cm. Föremålet torde bara utgöra en del av det ursprungliga brynet.

Inskrift:

- r - - hafir
5

Till läsningen: Det är av bilden omöjligt att avgöra om inskriften är fullständig eller avbruten före och efter den angivna runföljden. Av r. 1 är endast huvudstaven synlig, inga spår av **a**-bistav, som v. Friesen menar. R. 2 är en svagt skönjbar huvudstav, tydligast nedtill, där man också klart urskiljer nedre delen av en **r**-bistav, resten av bistaven är dock i det närmaste utplånad. R. 3 är nedre delen av en huvudstav utan spår av bistav. Detsamma gäller r. 4; den **n**-bistav som v. Friesen ansett sig möjligen kunna urskilja förefaller mig osannolik. R. 5 är nedre två tredjedelarna av en huvudstav; på platsen för eventuella **h**-bistavar är möjligen nedre högra kryssarmen synlig. Runföljden 6–9 **afir** har varit förhållandevis tydlig. – O. v. Friesen har läst **arjñ hafir**.

Runorna 5–9 kan möjligen vara pres. sg. av verbet *hafa*. O. v. Friesen frågar sig om runföljden 1–4 kan vara slutet av ett namn fisl. *Þórarinn*. Det är knappast troligt, allrahelst som namnet inte är belagt i Sverige. Föremålet och inskriften har bedömts som vikingatida.

Sanda kyrka

Rester av en äldre kyrka i Sanda är kvaderstenarna i långhusets sydfasad med dekor i runstensstil. Men denna äldre kyrka har etappvis rivits och byggts om. I den nuvarande kyrkan är tornet äldst, mitten av 1200-talet; långhuset är från tiden omkring 1300 och koret och sakristian från mitten av 1300-talet. I tornet har den medeltida runklockan G 184 hängt och gjort tjänst som lillklocka intill dess en kraftig spricka i godset konstaterades 1933. Klockan hängdes upp på sin nuvarande plats i tornet, i norra dörrnischen, på 1940-talet.

I sin dagbok meddelar Carl v. Linné den 14 juli 1741 runtexten på gravstenen G 182. Denna jämte de först 1863 av P. A. Säve observerade G 181 och G 183 låg ännu 1905 kvar på kyrkogården. Sedan 1907 tillhör alla tre Statens Historiska Museum (inv.nr 13.127).

181. Sanda kyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 37

Litteratur: F 209. P. A. Säve, Reseberättelse 1863 (ATA), s. 208 f., 1864 (ATA), s. 301, Gotländska samlingar III (hs R 623: 3 i UUB), s. 417 f., samlingen S 170 II (konvolut 59) i UUB, Teckningar af svenska fornminnen (hs F m 26 i Kungl. Bibl.), bl. 6–8; C. Säve, Brev t. P. A. Säve 25.12.1863 (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 627), 7.2.1866 (ibid. s. 653), 1.5.1866 (ibid. s. 659); G. Stephens, ONRM 2 (1867–68), s. 777 f.; H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 46 och passim, Runinskrifter undersökta år 1902 (ATA), nr 16; A. Bugge, Vikingerne (1904), s. 233; Kyrkostämmoprotokoll 16.5.1905 (avskr. i ATA); Statens Historiska Museum, Tillväxten under år 1907 (i Fornvännen 1907), s. 246; SHM inventariefilaga 13.127; H. Jungner, Den gotländska runbildstenen från Sanda (i Fornvännen 1930, s. 65 f.); K. Reichardt, Runenkunde [1936], s. 120; Th. Palm i Svenska folket genom tiderna I (1938), bildtexter s. 294 och mot s. 312; S. Lindqvist, Gotlands Bildsteine I (1941), s. 58, 75–82, 87 f., 90, 123, 2 (1942), s. 107–109, Förngutniska altaren (i K. Hum. Vet.-Samf. i Uppsala Årsbok 1960–1962, tr. 1964), s. 76, 90 f. och passim; Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 154.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckning i Reseber. 1863 (foto i ATA), teckningar i R 623: 3, s. 417, i S 170 II, i F m 26, bl. 6, i C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a (ATA); Stephens a. a. (efter P. A. Säve; återgiven i Jungner a. a. fig. 16); Pipping, 2 foton 1902 (ATA); E. Sörling, odat. foto (ATA, återgivet i Fornvännen 1907, s. 248, Jungner a. a. fig. 15, Lindqvist a. a. 1, fig. 171); O. Sörling, odat. teckning (foto i ATA; återgiven i Jungner a. a. fig. 17, Lindqvist a. a. 2, fig. 480); H. Faith-Ell, foto 1933 (ATA; återgivet i Reichardt a. a. Abb. 36, Palm a. a. mot s. 312, Lindqvist a. a. 1, fig. 177, a. a. 1964, fig. 25).

Fig. 39. G 181. Sanda kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1863.

Bildsten med runinskrift. Förvaras i Statens Historiska Museum under inv.nr 13.127: 2.

Enligt uppgift av P. A. Säve påträffades stenen 1863 »å Sanda kyrkogård på Gotland omkr. 2 alnar under marken, en 40 aln. i söder framför högkyrkan, der liggande bland en mängd grofva mur-stenar af en gammal byggnad, omkring 10 aln. i fyrkant». Nu finns ingenting kvar av byggnaden ovan jord, och dess ändamål har inte klarlagts, de små dimensionerna talar emot kastal. Med stöd av fyndet av en till formatet ännu mindre fyrkantsbyggnad vid Hemse kyrka har Sune Lindqvist i Sandabyggnaden velat se resterna av en klockstapel invid den första stenkyrkan (från 1000-talet), se härom Lindqvist, Förngutniska altaren (1964), s. 90.

Säves besök i Sanda ägde rum den 4 och 5 november 1863, då han förstnämnda dag »så godt sig göra lät aftecknat denne märkvärdige Bildsten» och genast underrättade sin bror Carl om fyndet. Fig. 39. I orten föll stenen i glömska men återfanns av Hugo Pipping i oktober 1900 uppställd mot kyrkogårdsmuren överväxt av lavar. Då Pipping i augusti 1902 återvände till Sanda för en ingående granskning av stenen, stod den fortfarande »rest mot kyrkogårdsmuren». Pipping tillägger dock: »Flyttades och restes mot södra kyrkväggen.»

Om överlåtelsen av denna sten och ytterligare tre (G 182 och 183 samt en bildsten av äldre typ utan runor) till Statens Historiska Museum handlar § 2 i kyrkostämmoprotokollet den 16.5.1905: »Från Doktor Emil Ekhoff i Stockholm hade för längesedan till ordföranden ankommit en skrivelse, som nu i utdrag upplästes för stämman enligt följande: 'Underhandlingar fördes med framlidne prosten [A. P. R.] Uddin angående inköp för Statens Historiska Museum af fyra ornerade stenar från Sanda. De fyra stenarna äro: en ornerad grafsten med årtalet 1229 [G 182], en sten med runinskrift [G 183], en bildsten med runor [G 181] samt öfre delen af en bildsten med en ornerad cirkel inhuggen på ena sidan. Alla stenarna äro liggande å Sanda kyrkogård. Akademiens erbjudande, hvilket prosten Uddin för sin del biträdde, var att för stenarna gifva 100 kronor.' Efter en stunds diskussion beslöt stämman enhälligt antaga Akademiens erbjudande af 100 kronor för de nämnda stenarna.» De tillfördes samlingarna 1907. Här granskades G 181 av O. v. Friesen 1934.

Grå kalksten. Total höjd 1,64 m, bredd vid orneringens underkant 90 cm. Det ornerade fältets höjd 62 cm. Tjockleken är ca 15 cm. Framsidans övre parti är skickligt reliefhugget mot nedbottnad bakgrund.

Ett par bildscener omramas av flätornament och krönes av ett bågformigt skriftband med synnerligen välformade, ristade, 5 cm höga runor. Runorna är djupare huggna än stenens övriga ristade detaljer. Bildscenerna, den övre ett hus eller rum med tre människofigurer, den nedre med tre människor i procession, har givits olika uttolkningar, alla med anknytning till hedniska riter och föreställningar: överst Valhall (Jungner, Reichardt), Sigurdssagans Svanhild, Odin och Jormunrek (A. Bugge), vapengåva? (Lindqvist), nederst begravningsceremoni (Jungner), jordbruksrit? (Lindqvist). Stenens nederdel och baksida är rå.

Inskrift:

: **ropuisl** : **aug** : **farborn** : **auk** : **kunborn** :

5 10 15 20 25

»Rodvisl och Farbjörn och Gunnbjörn.»

Till läsningen: Alla runorna är säkra, även 10 **g** med djup, borrarad punkt mellan huvudstav och bistav. Runorna **a**, **n**, och **o** har dubbelsidiga bistavar, **r** har öppen bistav, **s** normalform. I runorna **u** och **b** är bistaven ansatt ett litet stycke nedanför huvudstavens topp. Några av runorna har bistavarnas ändar punktformigt avslutade: 2 **o**, 12 **a** (övre ändan), 23 **n**, 25 **o** och 27 **n**. 20 **k** är ej stungen. I r. 22–23 sammanfaller nedre delen av **u**-bistaven med huvudstaven i **n**; **n** förefaller insatt som korrektur.

Både Säves och Pippings läsningar överensstämmer med ovanstående; likaså v. Friesens, utom att denne förbisett stängningen av den första **k**-runan (10).

Inskriften består av tre samordnade mansnamn. *Rodvisl* har synbarligen varit tämligen sällsynt. Det förekommer med ytterligare tre runbelägg på Gotland, G 134 Sjonhems k:a, Pilgårdstenen i Boge sn samt en putsristning (från tiden efter 1200) i Hablingbo k:a (Svärdström i Fornvännen 1971, s. 202), i övrigt bara i ett medeltida uppländskt belägg (SD 3, s. 96). Förleden *Rod-* är annars vanlig på Gotland (se G 1). *Farbiorn* är även det sällsynt, men känt från två runstenar på fastlandet, Sö 270 och U 720, se Sö 270, samt i några få senmedeltida belägg. *Gunnbiorn* däremot är ganska vanligt med inte mindre än tio svenska runbelägg (Sö 278, nyfynd i Tyresö sn, U 61, 586, 763, 764, 950, 971, Vg 196, Öl 43), se vidare Sö 278, dessutom åtskilliga medeltida. Namnens böjningsform kan formellt vara både nom. och ack., vi vet nämligen inte om andra delar av monumentet, en kista, har burit inskrift eller ej.

Sune Lindqvist sammanställer i a. a. 1964 Sandahällen med andra liknande kiststenar (han anför 29 stycken) med och utan runinskrift (med runor: G 57 Hemse annexhemman, G 114 Ardre k:a, G 141 Unsarve, Halla sn), om vilka han väckt tanken, att de ursprungligen inte har varit gravstenar i egentlig mening – som de vanligen uppfattats – utan ingått i offeraltaren, brukade för matoffer på eller invid de avlidnas gravar eller minnesvårdar. Alla de runristade kiststenarna innehåller namn på hugfästa gotlänningar. Ardrekistan har den inledande texten »Liknats söner [läto] göra ett gott minnesmärke efter (... **arua** : **merki** : **kut** : **ebtir**) Ailikn, en god kvinna, moder [till Aivat och Ottar] och Gairvat och Liknvi», fortsättningen är en stympad Gudsvädjan; suppleringen är gjord med hjälp av minnesstenen efter Liknat, G 113 Ardre k:a, med en helt konventionell inskrift: »Ottar och Gairvat och Aivat, de satte stenen efter (**setu** + **stain** + **ebtir**) Liknat, sin fader. Radjalv och Gairniaut, de gjorde en god minnesvård efter (**karpu** + **merki** + **kup** + **ubtir**) en rask man. Likraiv ristade runorna.» G 57 Hemse och G 141 Unsarve är fragmentariska och ger endast enstaka personnamn, i G 141 åtföljt av ett ortnamn. Runinskrifterna avslöjar alltså inte stenarnas eller kistornas funktion annat än som minnesvårdar. Lindqvists arkeologiska aspekt har dock åtskilligt som talar för sig.

Sandastenen tillhör tidsmässigt 1000-talet enligt Lindqvist; enligt Pipping och Jungner mitten av århundradet, dvs. den har ungefärligen samma ålder som Ardrekistan (G 114) och runstenarna från Hogrän (G 203) och Sjonhem (G 134–136).

Sanda kyrka

Om en bildsten, 2,55 m hög och vid basen 1,30 m bred, som står lutad mot sakristians östra mur, yttrar Sune Lindqvist (Gotlands Bildsteine 2, 1942, s. 109): »Vermutlich enthielt die Randborte eine Runeninschrift», medan P. A. Säve om samma sten antecknat (Reseberättelse 1863, s. 208 f.): »utan all vidare ornering eller inskrift». Vid granskning av stenen 1975 kunde ingen ristning med säkerhet urskiljas, på några ställen, 2 cm innanför kanten möjligen spår av en yttre bårdlinje.

182. Sanda kyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 38

Litteratur: L 1746, S 100, F 207. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 405, Öländska och Gothländska resa 1741 (1745), s. 290; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 641, 731; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 1 (1822), s. 29; J. H. Schröder, *Runographia Gothlandiæ* (1835, diss. Ups., J. N. Cramér), s. 4; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1863 (ATA), s. 204 f., *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 301, *Gotländska samlingar* III (hs R 623: 3 i UUB), s. 421 f., samlingen S 170 II (konvolut 59) i UUB; C. Säve, *Brev t. P. A. Säve 25.12.1863* (avskr. i hs R 623: 5 i UUB, s. 627); H. Pipping, *Runinskrifter undersökta år 1902* (ATA), nr 15; *Kyrkostämmoprotokoll 16.5.1905 § 2* (avskr. i ATA); Statens Historiska Museum, *Tillväxten 1907* (i *Fornvännen* 1907), s. 246; O. v. Friesen, *Anteckningar 1934* (UUB), s. 134 f., 185; *Sveriges kyrkor*, Gotland bd 3 (1942), s. 154.

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i *Reseberättelse* 1863, s. 204, R 623: 3, s. 421, S 170 II; H. Pipping, 3 foton 1902 (ATA); H. Faith-Ell foto (toppstycket) 1925 (ATA).

Två delar av en gravsten med runinskrift. Förvaras sedan 1907 i Statens Historiska Museum, inv.nr 13.127: 3.

Det äldsta meddelandet om gravstenen är Linnés av den 14 juli 1741: »På Sanda kyrkiogård låg en Runsten på hwilken lästes [uppteckning]», fig. 40. De två uppteckningarna i G. Wallins *Analecta* är båda avskrifter av Linnés, den på s. 641 överlämnad av Linné själv till Wallin. Fig. 41. Stenen låg alltså då ute på kyrkogården. Av Linnés uppteckning att döma var den ännu hel, dvs. i ett stycke, men tydligen skadad utefter högra sidans nedre hälft. Större delen av det textparti som funnits här saknas nämligen redan i Linnés uppteckning, liksom fallet är med den svårt skadade texten utmed fotändan. Stenen har inte beaktats av C. G. Hilffeling, ej heller av N. J. Ekdahl och icke av J. H. Wallman. Och den omnämnes endast i förbigående i ett par tidiga 1800-talsarbeten, N. H. Sjöborgs *Samlingar för Nordens fornälskare* 1 (1822), s. 29, samt en av gotlänningen J. N. Cramér försvarad dissertation 1835, men ingen av författarna torde ha varit på platsen. Detsamma gäller givetvis J. G. Liljegren (L 1746: »Sanda kyrkogård»), som hänvisar till den tryckta utgåvan av Linnés resa. När Carl Säve 1859 ger ut *Gutniska Urkunder*, anger han stenen (S 100) »icke återfunnen». Förklaringen till det negativa resultatet av efterforskningen ger P. A. Säve (R 623: 3, s. 421): »... i tvenne stycken, illa skadad (sednast hos Majoren o. Riddaren O. af Klint vid Bäckstäde, dit den nyl. var släpad och afrundad till trappsten), nu (1863 [den 5 november]) liggande lös på Sanda kyrkogård.» Bäckstäde ligger 1 km ONO om kyrkan. Det var troligen i samband med denna sekundära användning av hällen, som den blivit sönderslagen och förlorat ett mellanparti, förutom att den blivit »afrundad» i huvudändans hörn. 1902 antecknar H. Pipping: »Flyttades från kyrkogårdsmuren till materialbodsväggen». Där uppställdes delarna vid sidan av G 183. 1907 införlivades de tre runmonumenten G 181–183 med Statens Historiska Museums samlingar (inv.nr 13.127: 2–4). Se härom G 181. O. v. Friesens granskning 1934 skedde alltså i museet.

Kalksten. Av stenen återstår två större stycken, huvudändan och fotändan, medan ett mindre mellanstycke har gått förlorat. Den är också kantskadad, särskilt i hörnen och utefter högra långsidan och fotändan. Stenytan är gropig och trampsliten. Övre delen är 0,71 m lång, 1,03 m bred, nedre delens största längd är 1,10 m, bredden 0,96 m, tjockleken ca 18 cm. Formen har varit rektangulär med måtten 1,90×1,03 m. Underkanten är hålkälad för inpassning i en kista. Runinskriften har löpt mellan dubbla

För Sanda Dyrbeis gud's luga Verriften
 på frimden iafab:
 † BNTAIPR. IB†MIP4BA: MIT. PIAA: 47HIT. YARA
 IPTIR: AMV. PIPAR: 4IT: RATH. h. m. Rofel.
 † BIPIT. VIRI: AMV4: 4HT: IB†MIP4BA: IBAYNP.
 YAYI: 4HM: PIT. Rofel l'2' ja ijt.
 † 4IP4: IRI: PIPAR: 4IT: 4IT. 4A-4A7A7 4 4 4P
 MTR: P. BRIVM7A4R IM.
 Dyrbeis var byggt utfringur man moflen
 var allvarelige fälara in ikt.

Fig. 40. G 182. Sanda kyrka. Efter uppteckning av C. Linnæus, Iter Gotlandicum (kopian i UUB), s. 405.

ramlinjer (ovanlig detalj) utefter alla fyra sidorna och dessutom i både vertikal- och horisontalarmarna av det palmettornerade korset mitt på stenen. Slutorden i vänstra långsidans inskrift har ristats innanför ramlinjen. Runorna i kantbandet är 4,5–5 cm höga, i korset 6–7 cm.

Läsföljden kan diskuteras. I de fall datum är utskrivet, brukar detta avsluta texten. Så har också de tidigare granskarna med undantag av Säve upptecknat denna inskrift, dvs. med vänstra långsidans text (r. 45–103) sist. Svårigheten gäller emellertid var i texten fotändans inskrift (r. 147–168 nedan) har haft sin plats, i omedelbar följd efter huvudändans och högra långsidans inskrift (r. 1–44) eller sist, efter texten i korsarmarna (r. 104–146). Att den rätta läsordningen inte säkert kan fastslås, beror främst på att den högra långsidans nedre del är förstörd. Nedanstående version har valts som den enligt min mening innehållsmässigt mest troliga, först uppgifterna om gravläggningen och den döde, så dödsdatum, sist bönen för den dödes själ i relation till andra kristna själar.

Inskrift (supplerad efter Linné):

+ butaipr · i beligabo + lit pina sta[in] kera + ifir : olaf : sin : h ... | + i pu ari : pa uar :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 ha : hal [: sun]uṭahr : h : og : lahr : l : brimstafr : i si ... uṭu rapu | i -afluni | + bipin : firi +
 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110
 o[laafs : s]ial + i beligabo | kupa k[efi : siali : pin ...] | ... - - : mip alu- kr-snum : sialum :
 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160 165

»Botaid i Bällingabo lät göra denna sten över Olav, sin (make?) . . . I det året var **h** söndag(sruna) och **l** primstav i sjunde raden på (påsk)tavlan. Bedjen för Olavs i Bällingabo själ. Gud give din själ . . . med alla kristna själar.»

Till läsningen: Runorna **a**, **n** och **o** har ensidiga bistavar, runan **t** däremot dubbelsidiga med undantag av r. 65 och 90 med ensidig bistav. Runorna **m** och **s** har gotländsk form. Av **l b** återstår bara nedre delen i brottet, runan är säker. 2–3 **ut** visar smärre urfall upptill. Skiljetecknet efter 7 **r** består av en punkt mitt i raden. Intet skiljetecken efter 8 **i**. 10 **e** är tydligt stungen liksom 13 **g**. R. 11–26 är säkra. Skiljetecknet efter 16 **o** är korsformigt liksom efter 32 **a**, 112 **i** och 122 **l**. Inga skiljetecken efter 19 **t** och 23 **a**. R. 27–28 har helt slagits bort med stenens övre högra hörn. 29 **k** saknar övre delen av huvudstaven; det kan inte konstateras, om runan har varit stungen (mellan huvudstav och bistav). 30 **e** är tydligt stungen. R. 31–44

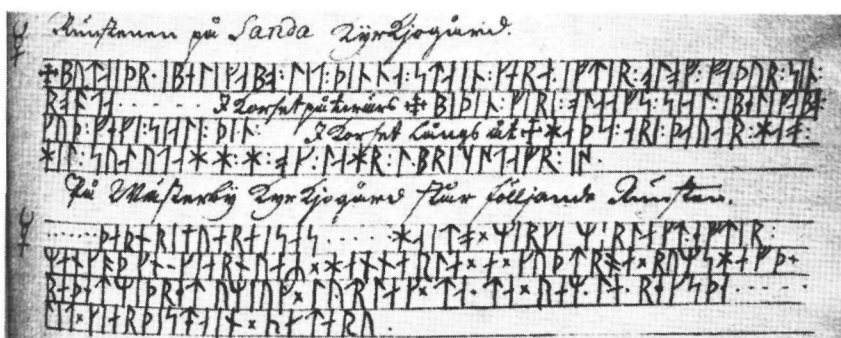

Fig. 41. G 182. Sanda kyrka. G 188. Mästerby kyrka. Efter uppteckningar i G. Wallin, *Analecta* 1, s. 641.

är säkra, även 44 **h**. Därefter är runorna bortslagna med det nedre stenstyckets högra kant. Före 45 **i** står ett georgskors med enbart ristad kontur (i det likformade korset före 104 **b** är korsarmarna helt nedbottnade). Intet skiljetecken efter 45 **i**. 47 **u** är ej stungen. Före sistnämnda runa finns en lodrät, svängd linje, som möjligen kan vara huggen (felplacerad **i**-runa?), den har inte imålats. Intet skiljetecken efter 47 **u**, ej heller efter 52 **a**. I 60 **l** är bistavens spets avslagen i brottet. Huvudstaven i 64 **u** är också bortslagen. R. 65 är en **t**-runa med ensidig bistav, runan är icke, som kunde förväntas, stungen; samma form har r. 90. 71 **g** är tydligt stungen mellan huvudstav och bistav. R. 77 har i nedre bistaven en mycket liten, grund grop, troligen ej huggen, jfr de tydligt stungna 13 **g** och 128 **g**. 82 **t** är skadad genom urfall på huvudstaven, vänstra bistaven är bevarad; på den högras plats är ytan skadad, här finns nu inga säkra ristningsspår bevarade. Intet skiljetecken efter 86 **i**. Ett litet stycke av huvudstaven i 88 **i** är bortvittrat. Därefter i vitt-ringsskadan utrymme för en runa (**a**?). R. 90 har ensidig **t**-bistav liksom r. 65. Intet skiljetecken efter 91 **u**. 92 **r** är något skadad mitt på huvudstaven och saknar nedersta spetsen av bistaven. Intet säkert skiljetecken efter 95 **u**. Därefter inga spår av runor i slutet av kantbandet. Inskriften fortsätter (96 **i**) innanför bandet med början ovanför 87 **s**. Intet skiljetecken efter 96 **i**. I r. 97 är delar av huvudstaven bevarade, på platsen för väntade **t**-bistavar är en stor vittringsskada, som avlägsnat också toppen av 98 **a**. Intet skiljetecken efter 103 **i**. I bistaven till 106 **p** är en liten, djup skada. 113 **o** saknar nedersta delen av huvudstaven genom brottskadan. 115–116 **aa** är förmodligen skrivfel av upptecknaren för **a**. 121 **a** och 122 **l** är obetydligt skadade genom urfall. 125 **e** är tydligt stungen liksom 128 **g**. Intet skiljetecken efter 131 **o**. Av r. 132–135 återstår bara topparna; de kan utan hinder ha varit **kup k**; däremot kan nu inte avgöras, om **k**-runorna som väntat har varit stungna. Endast spår av ett enstaka tecken i runföljden 136–146, icke identifierbart, är bevarat. R. 147–148 vid fotändan kan ej säkert identifieras. I r. 147 är endast nedre delen av huvudstaven bevarad. Före denna runa finns invid brottet nu inga ristningsspår bevarade. R. 148 har skadats till höger om toppen genom ett urfall, runan kan ha varit **k** eller möjligen **p**, knappast **r** eller **b**. Intet skiljetecken efter 151 **p**, ej heller efter r. 155. Av den sistnämnda återstår bara basen av huvudstaven (**m**); ytan är här svårt skadad. Skadan har också drabbat runföljden 156–160, 156 **k** upptill, r. 158, som av utrymmesskäl och av textsammanhanget att döma torde ha varit **i**, i mellanpartiet, 159 **s** i mellanleden och 160 **n** i nedre delen av huvudstaven. Nedersta delen av 165 **a** är bortslagen men bistaven bevarad. Efter skiljetecknet efter 168 **m** finns en huvudstavliknande linje, troligen huggen (avslutningstecken?); eftersom den är osäker och inte utan vidare relevant i textsammanhanget, har den inte imålats.

Fyra äldre läsningar är autentiska. De visar delvis en annan ordningsföljd. Linné (handskriften jämte Wallins *Analecta* 1, s. 641), fig. 40, 41: + **butaipr** · **i** **beligabo** : **lit** : **pinna** : **stain** : **kera** : **iftir** : **olof** : **fapur** : **sin** : **ro -ta** ... | + **bipin** : **firi** : **olaafs** : **sial** : **i** **beligabo** | : **kup** : **fefi** : **siali** : **pin** ... | + **hafs** : **ari** : **pa uar** : **hao** : **hil** : **suñutahh** : **h** : **ok** : **lahr** : **l** · **brimstafr is** · ... – P. A. Säve, fig. 42: ... **butaipr** : **i** **belikabo** + **lit** : **pis** ... **s** - ... **kera** : **ifir** : **olaf** : **sin** : **f** ... | ... **ari** : **pa uar** : **ha** : **ha** - ... **utahk** : **h** : **og** : **lahr** : **i** : **brimstafr i** - - - **urr -rp** ... | ... **fjun** - - - | + **bipin** : **firi** + - ... **ial** + **i** **be** - **gabo** ...; några

Fig. 42. G 182. Sanda kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1863.

runor i slutet av fotändans skriftband (synbarligen svarande mot r. 163–168) har Säve urskilt som ... s - -ls - : - ... - H. Pipping, fig. 43: [+ b]utaipr · i beligabo + lit : pina sta[i]n gera + ifir : olaf : sin : h ... | ... -bo : mip alu[m] krisnum · sialum : | [ovanför vänstra långsidans band:] hia gupi, dvs. svarande mot runföljden 96–103, + bipin : firi + o[lafs : s]ial + i beligabo | [gup : giefi : selu : pina ...] + opinkari : pa uar : ha : hal [: sun]udahr : h : og : lahr : l : brimstafr : i fystu rapu teflu (de fem sista runorna har Pipping lokaliserat till skriftbandets hörn). – O. v. Friesen (F207): + butaipr : i beligabo + lit : pisan stain gera : ifir : olaf : sin : fapur ... | kup : kifi : sailu : pini ... | + bipin : firi : olafs : sial + i beligabo | en : i pi : ari : pa uar : ha : hal : sunutahr : h : ok : lahr : i : brimstafr : i (? pretantu?) rapu : i : ta ... Detta är v. Friesens translittererade text, synbarligen supplerad med hjälp av äldre forskares läsningar. Hans egna uppteckningar är mycket diffusa och delvis omöjliga att reda; av dem framgår emellertid, att han uppmärksammat även fotändans inskrift, som han noterat så: ... r : m - - : alt[um krisnum] : sialum. »Detta behöver granskas än en gång. Stenen står så att ej lätt att läsa.» Beträffande

Fig. 43. G 182. Sanda kyrka. Foto H. Pipping 1902.

enskilda runor framgår dock av v. Friesens anteckningar, att han har en från den translittererade texten delvis avvikande läsning: r. 44 »snarast **k**, men runorna här nästan utnötta», 47 **y**, 65 **d** (stungen **t**-runa med ensidig bistav), sammalunda 90 **d**, 87 **s**, 99–103 **fluni**. Foto finns ej.

Av runologiskt intresse är de båda runorna 65 och 90, ovan translittererade **t**. Båda runorna betecknar *d*-ljud till skillnad från inskriftens övriga **t**-runor, som har den traditionella formen med två bistavar och betecknar *t*-ljud. Det förefaller därför som om ristaren avsiktligt har velat skilja de båda ljuden åt även i skrift och för ändamålet fyndigt begagnat de två typerna av **t**-runan som han tydligen kände till. Är antagandet riktigt kunde man givetvis överväga en translitterering av r. 65 och 90 med **d**.

Både *Olaf* och kvinnonamnet *Bot(h)aiðr* hör till de vanligaste på Gotland, om det sistnämnda se G 12 och G 173.

Om ortnamnet **beligabo**, som inte tidigare finns belagt i denna form, noterar H. Pipping 1902: »Enligt benäget meddelande af prosten Uddin i Sanda har i socknen funnits en numera öde gård med namnet *Bällings*, och ännu finnes en myr med namnet *Bällings myr*». *Bällings myr*, »myrmark i Västergarn[!], Sanda», registrerades bland naturnamn i Ortnamnsarkivet i Uppsala så sent som 1932 samtidigt med *Bällings åkar* »i Ojvide, Sanda», jämte upplysningen »förr fanns det en gård med namnet *Bällings*». Gården vet man inte exakt var den har legat, men inskriftens **beligabo** är tvivelsutan identiskt med detta *Bällings*, som också ingår i ett par fastighetsbenämningar på 1700-talskartor i Lantmäteriverkets arkiv. I beskrivningen till skatteläggningsskarta 1752 för Sanda socken, G. Regnell, upprättad 1701 och renoverad 1752, upptages under Ahlands 508 och 510 »2:nne små skogsstycken Bällings jord kallade» och 650 »samfällt mark kallad Bellings skog, samfällt med Öjweda, Smiss, Ganna och Petsarfwe». Vidare har en storskifteskarta 1794 av M. I. Lallerius rubriken »Geometrisk Charta öfwer Hemmungs Hemman och Bellings jordar». Av skatteläggningsskartan att döma låg de nämnda fastigheterna 4 500–5 000 alnar, dvs. 3 km, S om Sanda kyrka.

Relationen mellan Botaid och Olav framgår inte klart genom att texten är stympad, men det troligaste är att 44 **h** utgör begynnelse-runan i ett *husbonða*. Om detta ord, som med samma betydelse 'make' förekommer i G 33, se G 3. Vanligen begagnas det osammansatta *bondi*, men vi har dock redan från 1300-talets förra hälft enstaka belägg på *husbonði* i betydelsen 'äktä man', 1335 SD 4, s. 408, 1345 SD 5, s. 476. Också Gotlandslagen (14: 6) ger belägg för ordet i denna betydelse. Gårdsbestämningen till bådas namn styrker antagandet.

Beklagligtvis vet vi inte på grund av skadorna vilket uttryck, som har föregått runföljden 149–168 och som bör ha innehållit syftet med bönen (ord för misskund, nåd, frid, himmelriket e. d.).

Inskriften är självdaterande. Årtalet har dock vållat forskarna huvudbry, framför allt genom att runföljden 87–91 är skadad och delvis svårläst. Carl Säve, följd av v. Friesen, har med utgångspunkt i P. A. Säves bristfälliga läsning gissat att ordningstalet för raden i påsktavlan är **pretantu**, den 13:de, (Carl Säves utförliga resonemang finns anført av P. A. Säve i Reseberättelse 1863, s. 205 f.), medan Pipping tycker sig kunna urskilja ett **fystu**, den 1:sta. Linné har läst begynnelse-runan **s**, men därmed slutar hans uppteckning. 87–91 **si ... utu** betecknar otvivelaktigt ett *siaundu*, den 7:de. Nasalen är visserligen utelämnad, men så är också fallet i de två beläggen av ortnamnet (**beligabo**). Den sjunde raden på påsktavlan omfattar åren 1308–1335. Här sammanfaller söndagsbokstaven *g* (=söndagsrunan **h**) med gyllentalet 14 (=primstaven, primrunan **l**) år 1324. Detta år var skottår och hade följaktligen två söndagsbokstäver, *a* före skottdagen 24 februari och *g* efter detta datum. Då ristaren nämner endast den senare söndagsbokstaven, är det rimligt att Olavs död har inträffat efter växlingen av söndagsbokstav, som skedde från och med den söndag som följde efter den 24 februari och som år 1324 inföll den 26 februari.

183. Sanda kyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 39

Litteratur: F 210. P. A. Säve, Reseberättelse 1863 (ATA), s. 203, 1864 (ATA), s. 300 f., Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 201; H. Pipping, Runinskrifter undersökta 1902 (ATA), nr 14; Kyrkostämmoprotokoll 16.5.1905 § 2 (avskr. i ATA); Statens Historiska Museum, Tillväxten 1907 (i Fornvännen 1907), s. 246; Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 154.

Äldre avbildningar: H. Pipping, 2 foton 1902 (ATA).

Fragmentarisk gravsten med runinskrift. Förvaras sedan 1907 i Statens Historiska Museum, inv.nr 13.127: 4.

Stenen nämnes första gången av P. A. Säve i dennes reseberättelse 1863: »Runsten (å Sanda k:o-gård), afslagen, förstörd»; några runor finns också skissade. I berättelsen 1864 är Säve något utförligare i beskrivningen: »Runsten (afslagen o. uti 3:ne bitar), lös, på kant stående å kyrkogården, 3: 14 [alnar] l., 1: 19 o. 1: 10 br. samt 5½ tum tjock, – med fina grunda o. svaga runor å ena långsidan samt bredändan (o. stort kors inne på stenen)». Den närmare belägenheten på kyrkogården uppges inte, möjligen var det samma plats, där H. Pipping fann den 1902: »Stod rest mot kyrkogårdsmuren. Flyttades och restes mot en materialbod». Men då återstod bara ett stycke, det största, 1,25 m långt. Med Säves mått räknat (hela stenen ca 2,15 m) skulle de två förlorade styckena ha utgjort en nära meterlång del. Församlingen lämnade 1905 sitt medgivande till det bevarade styckets förvärv till Statens Historiska Museum (se G 181).

Rödaktig, ortoceratitrik kalksten. Svagt trapetsoid form. Längd 1,27, bredd 1,04–0,92 m. Tjocklek 14 cm. Ursprungligen har stenen, av Säves måttuppgifter att döma, varit ca 2,15 m lång och som smalast 85 cm. Baksidan är rå, ingen hålkål för inpassning i kista. Ytan är hårt vittrad och därtill trampsliten, varför den smala, tämligen grunda ristningen, ett 5 cm brett kantband med runskrift jämte stammen till ett kors i stenens mitt, till stora delar är utplånad. Endast några få runor vid inskriftens början samt

Fig. 44. G 183. Sanda kyrka. Foto H. Pipping 1902.

184. Sanda kyrka

Pl. 41–43

Litteratur: L 1992, S 101, F 208, W 38. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. Bibl.), s. 686, 748; C. G. Hilffeling, *Resejournal* 1799 (hs F m 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 173; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 28 (uppteckning å Pl. 1, fig. 3); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 167, 212; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1854 (ATA), nr 50 a, *Gotland* 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 202, samlingen S 170 II (konvolut 59) i UUB; O. Carlén, *Blad ur Gotlands Historia* 1862 (ATA), s. 343, *Gotland och dess fornminnen* (1862), s. 266; H. Pipping, *Om några gotländska runinskrifter* (i VHAA:s *Månadsblad* 1900), s. 51, *Runinskrifter undersökta år 1902* (ATA), nr 17; *Kyrkoinventarium* 1919 (ATA); O. v. Friesen, *Anteckningar* 1923, 1936 (UUB), s. 100 f.; *Handl.* 1933 (dnr 1063, 2922, 3515 i ATA) ang. ev. överlåtelse av klockan till SHM; *Sveriges kyrkor, Gotland* bd 3 (1942), s. 154; L. M. Holmbäck, *Visby stifts kyrkklockor* 2 (i *Julhälsningar till Församlingarna i Visby stift* 1958), s. 61; M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960), s. 180; E. Svärdström, *Svensk medeltidsrunologi* (i *Rig* 1972), s. 85.

Äldre avbildningar: Säve, teckningar av inskriften i a. a. 1854 och i S 170 II, kopia i C. Säve, *Runologiska anteckningar* 15 a (ATA); Pipping, foto av avklappning 1902 (ATA); v. Friesen, skiss i a. a. 1923; A. Edle foto 1936 (ATA); Holmbäck, avklappning av runinskriften (i Holmbäcks ägo, foto i ATA); Åmark a. a.

Ringklocka med runinskrift. Den hänger numera i tornets norra dörrnisch.

Runklockan gjorde tjänst som lillklocka till början av 1930-talet, då den fick en obotlig spricka. En överlåtelse av klockan till Statens Historiska Museum diskuterades men realiserades ej. I sitt nuvarande skick har den kunnat nyttjas vid tacksägelseklämning.

De första uppteckningarna av inskriften ger oss Georg Wallin, dock utan kommentar. Också C. G. Hilffeling har varit på platsen (1799) och redovisar en uppteckning, men den är inte hans egen: »Man berättade at någon gammal Inscription skulle finnas på den mindre kläckan. Anmodade därför klockaren som var en Skickelig man at gå der opp och noga uptekna hvad där stod. Sädan han lämnat mig en afskrift därpå, encouragerade jag Honom at åter afskrifva inscriptionen. Af dessa båda blef följande Rune läsning» (se vidare nedan). *Kyrkoinventariet* 1830 registrerar visserligen klockan men nämner inte runinskriften. P. A. Säve granskade klockan 1854 den 24 juli (fig. 31) samt 1864, H. Pipping 1902, O. v. Friesen 1923 och 1936, E. Wessén 1944.

Klockans totala höjd 72 cm, bygeln frånräknad 55 cm, diameter 69 cm. Kläppen är inte den ursprungliga. Klockan är ett förhållandevis grovt arbete med ett enda skriftband, begränsat av dubbla vulstränder, på klockhalsen. Den upphöjda, gjutna runinskriften har varit ristad spegelvänd i formen tämligen oskickligt med oren gjutning som resultat. Runornas höjd 5 cm. Ett stycke nedanför skriftbandet, i partiet mellan inskriftens början och slut finns ett gjutarmärke snarlikt det på runklockan i Hejde kyrka, G 172.

Inskrift:

k suntahr tir brim ok i tretantu rato

5 10 15 20 25

»**k** söndag(sruna) och **t** prim(runar) i trettonde raden (på påsktavlan).»

Till läsningen: Inga skiljetecken förekommer, däremot mellanrum mellan orden utom efter 1 **k** och 17 **i**. Runorna **a**, **n**, **o**, **t** har ensidiga bistavar. I 1 **k** finns på den plats där bistaven ansluter till huvudstaven en gjutklump; runan säker. 2 **s** har gotländsk form. 5 **t** är ej stungen, ej heller 23 **t** och 27 **t**. 12 **b** är icke stungen. 15 **m** har normalform. R. 16 är en spegelvänd binderuna **ok**. 17 **i**, icke stungen, är liksom 18 **t** till sin övre del oren i gjutningen. Mitt på r. 20 finns en stor gjutklump, rimligen en stingning.

Wallins läsning är densamma som ovanstående med ett par undantag: 9–11 **tir** är utelämnade, **k**-parten i r. 16 likaså. – Hilfelings uppteckning grundar sig icke på självsyn (se ovan): **g** : **suntahr** : **taur** : **prim** : **ko** : **i** : **tretantu** : **rato** : [gjutarmärke] · **a** : **k** : – På Hilfeling, med obetydlig detaljförändring, bygger Sjöborg och Liljegren, vilka inte heller har varit i kontakt med originalet. – P. A. Säve är den förste som sakkunnigt granskat klockan (fig. 31), och hans läsning är med ett undantag korrekt, 16 **o**, **k**-parten i binderunan sålunda utelämnad. – Pippings läsning överensstämmer med ovanstående. – v. Friesens läsning skiljer sig från min endast med 16 **o** och 17 **e**, Wesséns endast med 16 **o**.

Inskriften i sin helhet utgör ett ensamt årtal relaterat till den perpetuella runkalendern. Sammanställningen av söndagsrunan **k** (=söndagsbokstaven *f*) och primrunan **t** (=gylletalet 12) i påsktavlans 13:de rad bestämmer årtalet till 1493. Det är Carl Säve, som i Gutniska urkunder (1859) först ger årtalet den rätta tydningen. Genom felläsning av kalenderrunorna och felräkning har andra årtal missvisande givits av den tidigare forskningen (Hilfeling 1257, Sjöborg, och efter honom Carlén, 1398, Liljegren, med olika utgångspunkter, 1499 och 1487).

Innehållsmässigt bereder inskriften således inga svårigheter. Man kan också helt bortse från en sådan tanke som att gjutarmärket skulle beteckna ett »Ave Maria» (Hilfeling).

Språkligt har runföljden 9–11 **tir** diskuterats. Carl Säve uppfattar den som **t**-runans namn *Tyr* (Gutniska urkunder, s. 70 not 41) men tillägger »kanske bör man hellre läsa: **t ir**». H. Pipping tar med hänvisning till fornisländska förhållanden upp Carl Säves första förslag men ställer sig ändå tveksam (Om några gotländska runinskrifter, 1900, s. 52): »I det fisl. paradigmet *týr* ~ *tír* växla som bekant omljudda och oomljudda former med hvarandra. Ljudlagsenligt står *y* i flertalet singularformer, *i* i hela pluralis. Emellertid är den ursprungliga fördelningen av *y* och *i* fördunklad genom ömsesidiga utjämnningar. Det är sålunda icke egentligen förvånande att formen *tír* anträffas i fgotl. Men då endast denna form är belagd och därtill i ord, som uteslutande eller åtminstone företrädesvis användas i singularis, kan det vara skäl att fråga sig, huruvida den nordiska ljudlag, enligt hvilken ett fallande *u* verkat omljud på en föregående lång vokal, sträckt sina verkningar äfven öfver Gotland. Denna fråga är så mycket mera berättigad, som labialomljud öfverhufvudtaget är sällsynt på Gotland. Tyvärr tillåter det material jag hittills hopbragt ej något bestämdt uttalande i frågan.» Otto von Friesen har inte gjort något eget uttalande, men av översättningen i Sveriges kyrkor, Gotland bd 3, s. 154, som får antas vara hans (se förordet i a. a. s. X), uppfattas runföljden synbarligen som *Tir*. Elias Wessén har inte heller framfört någon åsikt. För **tir**=*Tyr* talar frånvaron av ordskillnad mellan **t** och **i** (finns annars i de flesta fall i form av mellanrum mellan orden, dock ej heller mellan 1 **k** och 2 **s**). Att en runas namn förekommer i kalendarisk datering

ännu så sent som 1457, ger gravskriften G 55 Hemse k:a exempel på, men då konsekvent för båda kalenderrunorna. Samma är förhållandet i G 158 och G 182. Läsningen **t ir** »t är» är också formellt möjlig men avviker från den brukliga dateringsformeln med pret.-form av verbet, som finns i flera av de gotländska runinskrifterna (t. ex. G 70: **tauar** : **f** : **sunudahr** · **ok** : **l** : **brim** : **i** : **fiurtando** : **rado** : **i tafone** = 1514). Det är alltså svårt att ge klart företräde åt en av dessa båda tolkningar, allra helst som **k**-runan inte benämnts fastän utrymme funnits; möjligen är dålig planering orsaken till att ristaren kan ha varit inkonsekvent. Jag är nog mest benägen att biträda Säves, Pippings och v. Friesens uppfattning om runföljden som *Tyr*.

Här aktualiseras ett annat problem, som hör samman med runinskriften på klockan i grannkyrkan Hejde, G 172. Denna klocka har ett gjutarmärke snarlikt det på Sandaklockan, och klockexpertisen ser de två gjutarna, som nämner sig vid namn på Hejde klockan, Ingemar och Olav, som upphovsmän också till Sandaklockan. Mats Åmark säger t. o. m. om Sandaklockans text: »Denna synes vara en direkt fortsättning av Hejde-klockans inskrift och vore utan denna oförståelig.» Visserligen en överdrift, båda klockorna har fristående texter. Men att ett samband föreligger mellan dessa båda Gotlands enda runklockor, är ställt utom tvivel. De kan som L. M. Holmbäck (a. a. s. 61) tänkt sig ha varit avsedda för samma kyrka men av nu okänd anledning skilts åt och hamnat, den ena i Sanda, den andra i Hejde. Bedömningen försvåras av att slutet av Hejde klockans inskrift är ortografiskt bristfälligt och därmed något problematiskt.

Bjästavs, Sanda sn

Följande notis av P. A. Säve i Gotländska samlingar IV (hs R623:4 i UUB), s. 47 (i en förteckning över fornsaker på Gotland, som Säve känner till) har icke kunnat styrkas: »59. Sanda: Runsten(?), inlagd i en spis (vid Bjästafts), den jag ej fann.» Möjligen avses ett fragment av G 188, avtecknat av J. H. Wallman 1833 i Båtels gästgivargård, Mästerby sn, fig. 49.

Botvide, Sanda sn, se G 187

185. Lekarve, Sanda sn. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 39

Litteratur: F212. S. Söderberg, Anteckningar [början av 1890-talet] (i Runor 8, ATA); SHM inv.bil. 9504; O. v. Friesen, Anteckningar 1934 (UUB), s. 177.

Äldre avbildning: Söderberg, skiss av ristningarna i a. a.

Bryne av skiffer. Förvaras i Statens Historiska Museum, inv.nr 9504.

Föremålet förvärvades 1894 för 5 kronor. Det hade enligt museets huvudliggare tillvaratagits »af Johan Pettersson, Lekarve», S. Söderberg tillägger »i Hogselåker vid gården» [Lekarve]. En åker som än i dag har detta namn ligger mycket riktigt på mark tillhörig Lekarve 2:1, 300 m Ö om gården, ca 2,5 km i nordvästlig riktning från Sanda kyrka och 4 km Ö om Västergarns kyrka. I övrigt är fyndomständigheterna inte kända.

Brynet är firsidigt, längden 34 cm, största genomskärningen 3×2,5 cm. På mitten av två angränsande sidor finns runliknande tecken ristade. På den ena sidan står fem tecken med utseende av **ny - hr**. Det andra tecknet i ordningen liknar en svensk-norsk **u**-runa med mycket lågt ansatt bistav (av samma typ som i G 186 och 187), det tredje är en huvudstav med en från basen snett uppåt höger riktad bistav, tecknet erinrar om en stupad **t**-runa med ensidig bistav; bistaven kan möjligen vara en oavsiktlig repa, som följer stenens naturliga struktur. På den andra sidan finns ett diffust antal tecken, av vilka intet är säkert identifierbart. Inskrifterna har sinsemellan olika karaktär, den förstnämnda är utförd med ett spetsigt

instrument, har samma höjd som slipyntans bredd, den senare har ristats med ett trubbigare, höjden är bara ca 5 mm.

Det är ingen tvekan om att ristningarna är avsiktligt tillkomna, men inskrifterna ger ingen mening. Söderberg har ingen kommentar att ge, han har inte ifrågasatt deras äkthet, men O. v. Friesen, som undersökte föremålet 1934, anmärker i sin redogörelse för granskningen: »Månne moderna ristningar?» Hans fråga är befogad. Redan runtecknens former inger betänkligheter. Dessutom är patinan inte densamma i runtecknen som i andra, ofrivilliga skårar, ristningen verkar betydligt färskare. Sannolikt är ristningen därför klotter av sentida ursprung, även om åldern är oviss.

186 och 187. Stenhuse, Sanda sn. 187 nu vid Botvide

Pl. 40

Litteratur: F 211, W (39), 114 (G 187). P. A. Säve, Gotländska samlingar V (hs R 623: 5 i UUB), s. 795, Gutaord XIII (hs R 625: 12 i UUB), s. 45; H. Pipping, Runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 44, 64 f.; H. Hansson, Anteckning 12.7.1910 (Inventeringsanteckningsbok V, ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1923 (i UUB), s. 103 (G 187).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. aa.; Pipping, avgjutning av G 186 (SHM inv.nr 22.018); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (G 187; ATA); I. Anderson o. E. Wessén foto 1961 (G 187; ATA); G. Svahnström, 2 foton 1975 (G 187; ATA).

Två stenar med runinskrifter, tidigast observerade som dörrposter i ett hus vid Stenhuse. Nu ligger den ena, G 187, som trappsten vid köksingången till Botvide 1:24 (»Kristianssons gård», nu ödegård) 250 m VNV om Sanda kyrka. Den andra är borta.

I P. A. Säves Gotländska samlingar V, s. 795, finner man de första notiserna (från 1870-talet) om stenarna och deras inskrifter: »1. *Run-ord*, 5½ tum långt (å *östra* dörrpost-stenen, som är 2 aln. 10 tum hög); vid Stenhuse i Sanda (O. L:s part), d. 14 Maj 1878 (=FRIPUINIR. G. Stephens;) – 2. *Run-ord*, 7½ tum långt (å *vestra* dörrpost-stenen, som är 1 aln 9 tum bred o. 12 tum tjock) samt 1 aln bred i öfre änden (=RUPORSI. G. Stephens uti svar till S... d. 20.5.78).» Måtten på nr 2 är felaktigt renskrivna av Säve, borde vara: 2 aln. 9 tum hög, 12 tum tjock, 1 aln bred. Säve har också förväxlat ord och dörrposter i numrering och väderstreck, så att det nu är omöjligt att bestämma posternas inbördes läge. Till beskrivningen svarar också ett par skissartade teckningar av båda inskrifterna i Gutaord XIII (fig. 45). G. Stephens' skriftliga uttalande 1878 har jag inte funnit.

År 1900 är stenarna åter aktuella. I sitt arbete Runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 65, skriver H. Pipping: »Stenhuse-stenarna hafva stått som dörrpost-stenar vid ingången till ett hus från 1600-talet, hörande till Stenhuse gård i Sanda socken. Huset refs sommaren 1900. Kort efteråt begaf jag mig i sällskap med kand. [O. V.] Wennersten för att leta efter stenarna. Den ena anträffades liggande på en bakgård (hos Wetterlunds, Stenhuse gårds mark). Den andra låg som trappsten vid Botvide gård (Kristianssons) invid Sanda station.» På de båda stenarnas runinskrifter praktiserade Pipping en »ny metod för kopiering af runinskrifter» genom en gjuteritekniker på tidningen Gotlands Allehanda. Avgjutningen i stilmetsall av den nu förlorade G 186 lyckades och skänktes till Statens Historiska Museum (inv.nr 22.018), den av Botvidestenen misslyckades däremot. 1910 (12.7) kunde fortfarande båda stenarna lokaliseras, enligt Hans Hanssons fältprotokoll från fornminnesinventering i Sanda socken: »N:o 20a. Runsten (en av Stenhusestenarna – den som av Pipping uppgives finnas hos Wetterlund) vid K. Jakobsson Stenhuse, såsom stödsten under kökstrappan (av trä) runskriften en rad ligger uppåt vid trappans S kant o. skyddas av nedersta trätrappsteget. Omöjligt komma åt att läsa. b. Den andra ligger vid Botvide kökstrappa.» Den 21 juli 1923 granskades G 187 av O. v. Friesen »på en trappsten till köket i Kristianssons gård i Botvida, för ca 20 år sen hemtad från Stenhuset, ett gammalt nu rivet stenhus s. om kkan v. om landsvägen, vid gården med samma namn. Stenen har setat i en dörrpost i stenhuset [upp-

Fig. 45. G 186, 187. Stenhuse, Sanda sn.
Efter uppteckningar av P. A. Säve.

teckning]». G 186 omnämnes inte. Men under nr 211 (Botvide) i sitt register noterar v. Friesen om den senare: »den andra försvunnen». 1944 granskades G 187 av E. Wessén.

Den tidigaste kända platsen för stenarna är alltså det nämnda gamla stenhuset, som revs omkring 1900. Grunden kan fortfarande svagt anas under gräsmattan å Stenhuse 1:14 (äg. Mattias Hoffman) N om den nuvarande huvudbyggnaden. Måtten är ca 10×13 m med gavlarna åt Ö och V. Huset noterades av Linné 1741 (Öländska och Gothländska Resa, tr. 1745, s. 290 f.): »Rudera, efter gammalt fyrkantigt Hus eller Torn stod qwar med sina Murar, ej långt ifrån Kyrkan, hwilkets nedre Wåning bestod af 2 Hwalf, men öfra af et Hwalf med en skiön Pelare midt uti; alla Gluggarna i nedersta Wåningen woro smala; öfwerst på Hwalfwet växte Epilobium floribus difformibus, pistillo declinato. Inwånarne trodde, at desse Stenhus warit anlagde den tiden Siöröfweri öfwades i Östersiön, at Inbyggarne kunde i hastighet bärja sig och sin egendom.» Ehuru senare ombyggt, 1840 enligt uppgift från G. Svahnström, vilade huset av allt att döma på medeltida grund. Boningshuset å Botvide 1:24 ligger ca 700 m NV om »stenhuset». »Wetterlunds», nuvarande Stenhuse 1:23, ett sommarställe Bellmansro kallat, dit den försvunna stenen (G 186) först fördes och där den granskades av Hugo Pipping, ligger 75 m NNO om »stenhuset» och 450 m SO om kyrkan, Ö om landsvägen. »Jakobssons», nu »Holmbergs» (Stenhuse 1:64), där den senare skulle ha hamnat, nu likaledes ett sommarställe, ligger Ö om landsvägen till Hejde, 100 m rakt Ö om »stenhuset» och lika långt SO om Bellmansro. I samband med Runverkets granskning av G 187 vid Botvide söktes den försvunna stenen förgäves både vid Bellmansro och vid f. d. »Jakobssons». Arkitekten Jan Utas vid Gotlands Fornsal har verksamt deltagit i efterforskningarna. Utgångspunkten för behandlingen av G 187 är alltså originalet men beträffande G 186 Pippings avgjutning.

Den bevarade G 187 är av gråvit kalksten, formad som en trappsten med mycket låg avsats. Längd 1,45 m, bredd 0,66 m, tjocklek 33–37 cm. Inskriften, ristad med smala linjer, står på den översta avsatsen, till höger längs med kortsidans kant och 3 cm innanför denna, med runornas bas riktad mot kanten. Inskriften, som är mycket nött och endast svagt urskiljbar, är 12 cm lång, runornas höjd är 6,5 cm. Den andra, förlorade stenen, G 186, har haft ungefär samma mått, inskriften är 19 cm lång, runornas höjd 6 cm. Av avgjutningen att döma har också denna inskrift varit ristad med fina, vid granskningstillfället grunda och på sina ställen skadade linjer. Inskriftens placering på stenen är mera svårbedömd, slutrunan tycks ha befunnit sig nära ena långkanten, av Säves teckning att döma.

Inskrifter:

G 186: **fripmun - r**

5

»Fridmund»

G 187: ... **rupur** - ...

5

»... broder(?) ...»

Till läsningen: G 186: 1 **f** är grund men tydlig, 2 **r** med slappt tecknad bistav också. R. 3 är en huvudstav utan spår av bistav, utrymmet framför 4 **p** tillåter knappast en sådan, alltså **i**. 4 **p** har samma form med lång bistav som 3 **p** i G 187. R. 5 är en tydlig huvudstav med en liten trekantig fördjupning upptill, som kan vara avsiktligt tillkommen, troligen **m** av kortkvisttyp. 6 **u** samt 7 **n** (med dubbelsidig bistav) förefaller säkra. Översta delen av huvudstaven i r. 8 är i det närmaste förlorad; det kan inte uteslutas att runan har varit **t** med en strax nedanför toppen belägen, snedställd bistav riktad nedifrån – uppåt, ensidig eller dubbelsidig anser jag mig inte kunna avgöra. 9 **r** är tydlig. Vad som på fotot utan imålning (Pl. 40: 2) avtecknar sig som en **a**-bistav, ser på avgjutningen inte ut att ha varit hugget, det framgår tydligare av den uppmålade bilden (Pl. 40: 3). Inga spår av runor kan på avgjutningen skönjas före och efter de redovisade; Säve har heller inte antytt några. – G 187: Runorna är numera mycket grunda. Före 1 **r** finns nu inga säkra spår av runtecken, ytan är hårt vittrad och trampsliten, dock finns möjligen ytterst svaga rester av en huvudstav på sådant avstånd från 1 **u**, att runan kan ha haft bistav till höger (**b**?). 1 **r** är säker, har öppen bistav. R. 2 är **u** med osedvanligt lågt ansatt bistav; någon övre bistav i en eventuell **o**-runa kan inte spåras. 3 **p** har lång bistav. Av 4 **u** återstår större delen av huvudstaven, bistavens ansättning jämte basen av denna; de spår av en övre **o**-bistav som Säve antytt är råa och alltså skador. R. 5 är **r** med mycket slappt formad bistav, ej **u** (jfr 2 **u** samt i G 186 6 **u**). Efter 5 **r** är ytan bortslagen i stenens nuvarande kant; toppen av en huvudstav är dock bevarad; Säve har antytt ytterligare ett kort stycke av en lodrät stav; någon sådan kan dock inte nu spåras, måste betraktas som osäker.

Till sin uppteckning, fig. 45, fogar P. A. Säve ingen translittererad text eller tolkning, i beskrivningen (R 623: 5) hänvisar han till Stephens' läsning: **fripuinir** respektive **ruporsi**. Pipping har heller ingen läsning, v. Friesen läser G 187 **rupiu**. Wesséns uppteckning (W 114) är egentligen för vag för att kunna analyseras, men I. Andersons foto med Wesséns imålning har **ropir**.

Stenen vid Botvide gör i förstone på flera sätt ett egendomligt intryck. Den har en för en dörrpost rimlig form, har alltså inte fått avsatsen för sin nuvarande uppgift; det torde tvärtom ha varit formen som inspirerat till den senaste användningen som trappsten. Beroende på hur de båda dörrposterna sinsemellan har varit placerade, har runorna på G 187 stått rättvända vid basen av posten eller upp- och nedvända överst på densamma. Så kan runorna knappast ha anbragts avsiktligt. Det torde därför vara ganska säkert, att de tillkommit före stenarnas nyttjande som dörrposter. Både stenytan och huggningen har också gammal patina. Antagandet styrkes av runornas form, som genomgående är av vikingatida kortkvisttyp (s. k. svensk-norska runor), flertalet av ålderdomligt slag, hänförande sig till tiden före sekelskiftet 1000 (se I. Sanness Johnsen, Stuttruner, 1968, s. 98 f.).

Ett ursprungligt samband mellan de båda stenarna i dörren förefaller också troligt, eventuellt är de delar av samma sten, en väldig sådan, även om förhållandena numera är svårbedömda, inskrifterna är förmodligen bara rester av den ursprungliga texten. Jag har tyvärr inte kommit till någon klar uppfattning vare sig om stenens ursprungliga utseende eller om textens innehåll, förmodligen har den varit en minnesinskrift.

Inskriften G 186 är synbarligen mansnamnet *Friðmundr*, visserligen inte belagt i någon runinskrift tidigare, men sparsamt känt från medeltida svenska källor i östliga trakter på fastlandet samt i något enstaka belägg från Island. G 187 kan åtminstone formellt vara oblik form (rimligen ack.) av släktskapsordet *broðir* med förlorat *b* och eventuellt följt av ett *sinn* (se Säve och Stephens ovan). Men andra alternativ kan givetvis också tänkas.

Mästerby kyrka

Det nuvarande koret och långhuset är från tiden omkring 1200, tornet från mitten av århundradet.

En runristning i puts finns på korets nordvägg (G 190: a) och en (G 190: c) på långhusets södra vägg. Också bildristningar, skepp och människofigurer, förekommer på korväggen ifråga. På insidan av ekdörren i nordportalen är G 191 inskuren. Alla tre inskrifterna upptäcktes vid kyrkorestaureringen 1922. Nordportalen har före tornets uppförande haft sin plats i södra långhusmuren (ungefär där det västra fönstret nu sitter) men flyttats när tornportalen tillkom och blev den nya huvudportalen. Nordportalen blev kvinnornas ingång, och detta förklarar runtextens avfattning.

Linné passerade den 15 juli 1741 Mästerby kyrka »på hwilkens Kyrkogård lästes en Runsten; här låg wäl ock en annor, men aldeles oläslig.» Stenarna som avsågs bör ha varit G 188 och den oläsliga kanske G 189. Det fragment som återstår av G 188 anmäldes 1922 återfunnet »under kyrkgolvet». Det låg vid O. v. Friesens besök 1923 »i norra skeppsportalen»; nu förvaras det i sakristian.

188. Mästerby kyrka

Pl. 46

Litteratur: L 1572, 1744, S 97, 98, F 180, W 36. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 406. Öländska och Gothländska resa 1741 (1745), s. 291; G. Wallin, *Analecta Gothlandica 1* (dep. i Kungl. Bibl.), s. 641 (Linnés läsning), 733; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland 1826* (ATA), s. 36; J. H. Wallman och S. V. Moberg, *Anteckningar under en resa sommaren 1833* (hs i Nord. mus.), s. 25 f.; P. A. Säve, *Reseberättelse 1864* (ATA), s. 303, *Gotland 1864* (hs S 40 n i UUB), s. 174; J. Roosval, *Kyrkoinventarium 1919, tillägg*, (ATA); C. W. Pettersson t. Riksantikvarien 1.10.1922 (ATA); O. v. Friesen, *Anteckningar 1923* (UUB), s. 139; *Sveriges kyrkor, Gotland* bd 3 (1942), s. 187.

Äldre avbildningar: Wallman, teckning i a. a.; C. W. Pettersson foto 1922 (ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen, 2 foton (ATA).

Runsten, varav nu endast ett fragment är bevarat. Det förvaras i sakristian.

Den 15 juli 1741 passerade Linné Mästerby kyrka. Reseberättelsen innehåller följande: »På Mästerby Kyrkiogård lästes en Runsten således: **parnrituaraisas . . . haito × mirki mirlakt eftir : mankop -n · kiarnuar × hannarla × a × kuptroa × rumshaffp × rapetmipretumiug × tyfrlak × ta · ta × uam · la ·**

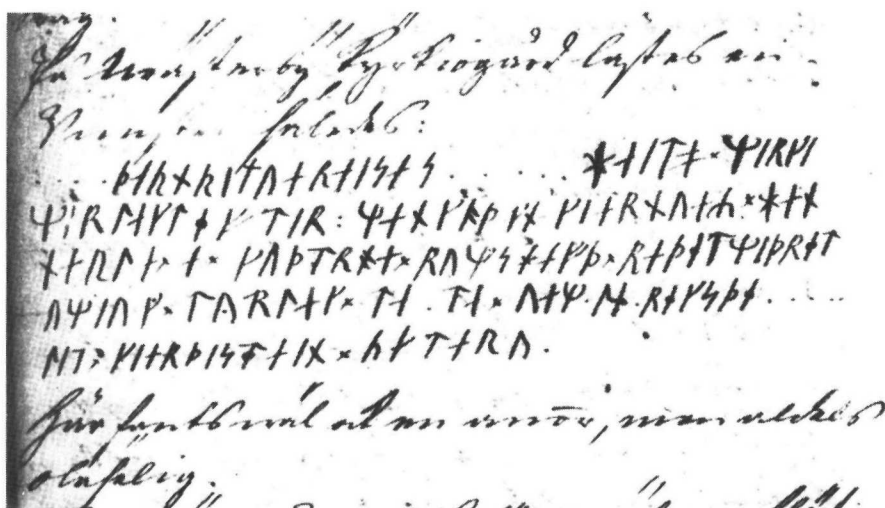

Fig. 46. G 188. Mästerby kyrka. Efter uppteckning av C. Linnæus, Iter Gotlandicum (kopian i UUB), s. 406.

rekspe ... lit × kiarpisdain × uataru. Här fants wäl ock en annor, men aldeles oläselig [G 189?].»
 Fig. 46. Två runstenar har Linné alltså observerat ute på kyrkogården. Den enas text har han gjort sig möda att notera och dessutom vidarebefordra till Georg Wallin, i vars Analecta den återfinns på s. 641. Fig. 41. Wallins egen avskrift står på s. 733. Fig. 47. I Linnés tryckta resebeskrivning finns läsningen inte återgiven; »Mästerby-kyrka, Annexen til Sanda, restes förbi, på hwilkens Kyrkogård lästes en Runsten [G 188]; här låg wäl ock en annor, men aldeles oläslig [G 189?].»

År 1826 besöker N. J. Ekdahl Mästerby kyrka och antecknar: »Ett fragment af runsten med slingor: ... --ag : turlak - ...» (fig. 48), som visar, att det ingått i den sten, vars text Linné redovisar. Det fragment som Ekdahl sett har inte varit stort, ca 40 cm utmed runslingan. Kyrkoinventariet 1830 nämner inga runstenar. I sin dagbok från en resa till Gotland 1833 noterar J. H. Wallman den 18 juli från besöket i Mästerby kyrka följande. »Runstenar söktes efter på Kyrkogården, ingen kunde upptäckas, vi undrade härpå så mycket mer som Linné säger sig läst en på Kyrkogården – han fanns slutligen hos vår värd Gästg. Mathis såsom Spiselhäll. Några Runor voro ännu synliga hvilka aftecknades [här fig. 49], han var sönderslagen i flera bitar. Så hushålla efterkommande med sina vördnadsvärda fäders grafmonumenter.» Teckningen har överskriften »Spiselhall hos Gästgifvaren Mathis i Båtels Gästgfv.gård». Fragmentet, i tre delar, har varit ca 70×25 cm. Runtextern på Wallmans teckning, som till skillnad från de andra teckningarna i dagboken, lyckligtvis är någorlunda läslig, återfinns mycket riktigt som ett litet avsnitt i Linnés uppteckning. Wallman läser: ... mirki mirlakt eftir - an - ...

Med Linnés tryckta resebeskrivning och Ekdahls uppteckning som grund registrerar J. G. Liljegren (Runurkunder, 1833) stenen med två nummer, L 1744 respektive 1572, vilket i sin tur föranleder dubbelnumrering också hos Carl Säve (Gutniska urkunder, 1859), S 98 respektive 97. Varken Liljegren eller Carl Säve hade haft någon kontakt med själva stenen. Ingen av dem uppger Linnés läsning (L 1744 endast: »läslig»; S 98: »L 1744 'läslig'; men oläst; – icke eftersökt»).

När P. A. Säve 1864 kom till Mästerby fann han två fragment av G 188: »Runsten (lös liggande vid skol-trappan), fragment, blott två stycken, af hvilka det största är 2 aln. 6 tum långt o. omkring 1 aln bredt, med många hopbundna slingor. I kanten står: ... auk × botaiþr × paun litu × raisa s ... × hans ... - × - - ui × ... a × ku - ...; (tvärt öfver stenen): ... -- arpi stain × uataruek ...» (Reseber.). Fig. 50.

Slutligen hittades vid kyrkorestaureringen 1922 ett fragment »under kyrkgolvet». Det bär r. 87–99 och 124–133 nedan. Fragmentet har granskats av O. v. Friesen 1923 (då förvarat »i norra skeppsportalen») och E. Wessén 1944.

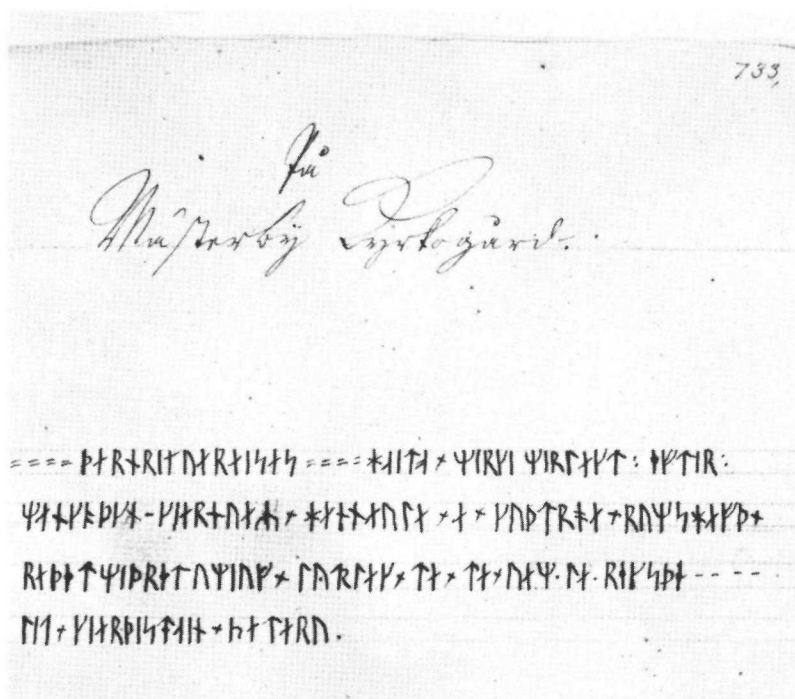

Fig. 47. G 188. Mästerby kyrka. Efter uppteckning av G. Wallin i *Analecta* I, s. 733.

G 188, som redan på Linnés tid företett vissa skador, har alltså någon gång mellan 1741 och 1826 blivit sönderslagen, och delarna har gått skilda öden till mötes. Fem fragment har sedan på olika ställen och vid olika tillfällen, bara en gång två samtidigt, iakttagits, 1826 (ett vid kyrkan), 1833 (ett »i flera bitar» i gästgivargården i Båtels), 1864 (två »vid skol-trappan»), 1922 (ett »under kyrkgolvet»). Av dessa har återigen fyra försvunnit, så att nu endast det sist (1922) funna synes bevarat. Även i Båtels har efterforskningarna givit negativt resultat. Gästgivargården är rivet, den låg på platsen för huvudbyggnaden i Båtels 1:9 strax NNO om kyrkan, på andra sidan vägen. Men spiselhällen har man i orten inte sett till eller hört talas om. Skolbyggnaden finns kvar, tillbyggd i öster, omedelbart S om kyrkogården och landsvägen Mästerby k:a–Ajmunds. Vart de båda fragment som Säve sett tagit vägen är okänt. Såväl dessa som Ekdahls fragment har förgäves efterforskats, senast 1976 tillsammans med klockaren och kyrkvaktmästaren. En mängd sten på kyrkogården grävdes för ett par decennier sedan ner N om kyrkan, enligt vad som uppgavs 1976.

Grå kalksten. Det bevarade fragmentets storlek 46×42 cm, tjocklek 11 cm. Runornas höjd 6–8 cm. En sida, utefter runföljden 87–99 är jämnt tillhuggen, ytterkant, de övriga är brottytor. Risningen är välhuggen. Läsföljden kan diskuteras. Inskriften är avbruten på flera ställen, och textsammanhanget är

Fig. 48. G 188. Mästerby kyrka. Efter uppteckning av N. J. Ekdahl.

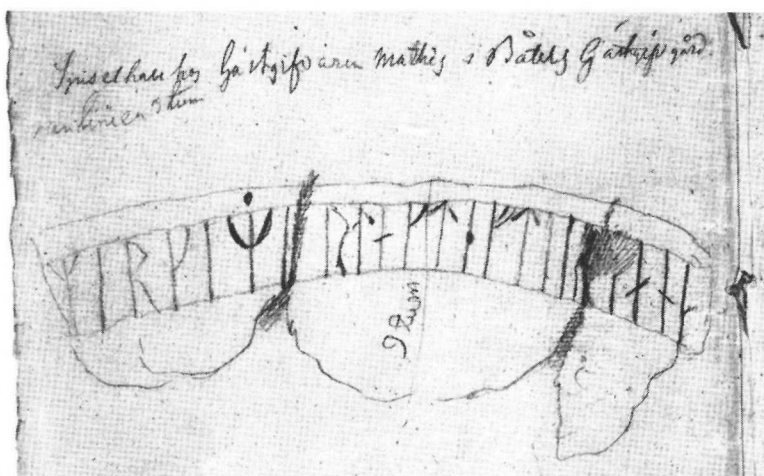

Fig. 49. G 188. Mästerby kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

oklart. Jag räknar med att runinskriften har varit anbragt i en slinga utefter stenens kant och dessutom i öglor innanför denna kantslinga. Mönstret har utfyllts med smalare slingor i flätornamentik, utan runor. Linné kommenterar inte sin läsning; den har nedanstående följd, utan r. 124–133 som han inte observerat. P. A. Säve uppger, att det parti av inskriften som han läst, r. 1–24 ... 71–74, har stått »I kanten». Till kantslingan hör också r. 30–50 som Wallman avbildat, vidare de bevarade r. 87–99 samt runföljden 100–109 som Ekdahl ritat av. R. 124–133 tillhör en ögla inne på stenen, och r. 137–155 befann sig enligt Säve »tvärt öfver stenen». Dessa förhållanden har varit vägledande för min uppställning av texten nedan.

Inskrift (supplerad efter äldre läsningar):

[... auk × ⁵botaiþr × ¹⁰þaun litu × ¹⁵raisa s ... ²⁰haito × ²⁵mirki mirlakt eftir man kop - n ·
⁵⁵kiarn uar × ⁶⁰hann arla × ⁶⁵a × ⁷⁰kup troa × ⁷⁵rumshafþ ×] ⁸⁰rapet × ⁸⁵mip retu m[⁹⁰iug × ⁹⁵tyrlak ×
¹⁰⁰ta · ta × ¹⁰⁵uam · la · reksþe ...] ¹¹⁰þin × ¹¹⁵sialu h - ... [¹²⁰lit × ¹²⁵kiarþi stain × ¹³⁰uataruek ...]
¹³⁵ × ¹⁴⁰ × ¹⁴⁵ × ¹⁵⁰ × ¹⁵⁵

»... och Botaid de läto resa stenen ... bjödo göra det ståtliga minnesmärket efter den gode mannen. Han kom tidigt att tro på Gud ... må hjälpa hans själ. ... stenen ...»

Till läsningen: R. 1–24, 140–155 har supplerats efter P. A. Säve (fig. 50), r. 30–46 efter Wallman (fig. 49), r. 105 efter Ekdahl (fig. 48), övrig text efter Linné (fig. 46). Den sistnämndes uppteckning rymmer uppenbart felläsningar, t. ex. r. 59 (bör vara **a**), r. 66 (bör vara kryssformigt skiljetecken), förutom den obegripliga runföljden 109–123 och vissa detaljer, som har rättats av senare granskare och supplerats efter dessa. I den bevarade delen av texten har runorna **a**, **n** och **t** dubbelsidiga bistavar, **r** har öppen bistav, **s** och **m** har normalform. Bistavarna i **u**- och **l**-runorna är lågt ansatta, även i 91 **t**. Av 87 **r** återstår övre delen av huvudstaven och hela bistaven. Runorna 90 och 96 har mitt på huvudstavarna en punktformig fördjupning, som förefaller borrarad, sannolikt stingning. Skiljetecknet efter 91 **t** är genom sin ställning nästan korsformigt. Efter 98 **u** är nedre hälften av en huvudstav bevarad, inga spår av bistav; r. 99 är **m** enligt Linné. R. 124 är förmodligen **b**, knappast **r**; nedersta spetsen av runan är visserligen bortslagen, men rundningen i en nedre **b**-bistav synes bevarad. Före denna runa finns inga spår av ristning bevarade. Av 131 **u** är toppen förlorad. En ojämn grop men intet säkert skiljetecken efter 131 **u**. Efter 132 **h** finns mellersta delen av en huvudstav, ingen bistav är synlig. – O. v. Friesen: 124 **r**, korsformigt

*Runsten (låg liggande vid skal-trappan), fragment,
 blott två stycken, af hvilka det största är 2 aln. 6 teen
 långt ö omkring 1 aln bredt, med många hopbundna
 slingor. I skuten står: --- 1N^Y × B[†] 111DR × P[†] 11[†] 11[†] 11[†] ×
 R 114[†] 4 × * 11[†] 1 × 11111[†] † × 11[†] . . . ;
 (tvått öfver stenen): 1111114[†] 11[†] × 11[†] 11[†] 111[†]*

Fig. 50. G 188. Mästerby kyrka. Efter uppteckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1864.

skiljetecken efter 91 **t**; dessutom noterar han med tvekan ett korsformigt skiljetecken efter 131 **u**. – E. Wessén: 124 **r**, korsformigt skiljetecken efter 91 **t**, kryssformigt efter 131 **u**.

Det är mycket beklagligt, att merparten av runstenen har gått förlorad utan att vara avbildad och inskriften sakkunnigt undersökt. Texten har haft en originell avfattning, som nu till stora delar är oåtkomlig. Den antyder att stenen har varit stor, enbart den kända delen av inskriften representerar en längd av över 5 m, därav 4 m kantslinga. Och det bevarade fragmentet visar att ristningen har varit både konstnärligt och tekniskt förnämlig.

Ur de äldre läsningarna av nu försvunna partier kan vissa brottstycken av texten rekonstrueras. Inskriftens första avsnitt har sannolikt haft följande lydelse (de tecken som jag funnit uppenbart fellästa har i sin rättade form satts inom []): . . . **auk** × **botaiþr** × **þaun litu** × **raisa s** . . . **haito** × **mirki** . . . : **eftir** : **man kop[a]n** × **kia[r]a** **uar** × **han** [×] **arla** × **a** × **kup tro** - × . . . Bland det som gått förlorat är den dödes namn liksom namnet på den eller de män som jämte Botaid lät resa monumentet. Detta har enligt inskriften varit **mirlakt**. Runföljden har lästs på samma sätt av Linné och Wallman. Det är dock omöjligt att avgöra om Wallman är självständig eller påverkad av Linné, som han visste hade varit på platsen. Jag skulle här snarast vilja se n. sg. ack. av adj. fsv. *mærkiligr* 'utmärkt, betydande'. Uttrycket *mærki mærkiligt* (**merki merilit** ack.) återfinns på runstenen U 772. Alternativt möjligt är adj. *mikilligr* 'ansenlig, betydande'. Båda förutsätter ristningsfel eller felläsning. Den döde beskrives vara en god man, som tidigt bekant sig till den kristna tron. Om innehållet i runföljden 60–78 råder ingen tvekan. Däremot är det oklart vad som åsyftas med r. 75–78. Man väntar sig ett adjektiviskt ord, fsv. *troinn* eller möjligen fisl. *trúr*, inte verbet *troa*. Adjektivet förutsätter felristning eller felläsning (**tron**?). Eftersom textpartiet är förlorat kan läsningen inte kontrolleras. Alldeles följdriktigt innehåller inskriften (på det bevarade fragmentet) en gudsvädjan för den dödes själ. R. 124–126 bör nämligen vara slutet av ett *hialpin*, pres. konj. 3 pl., och innehållet något i stil med »Gud och Guds moder må hjälpa hans själ». Runföljden 87–98 kan formellt innehålla pret. part. n. av verbet *raða*, prep. *með* samt dat. sg. n. av adj. *rettr*. Men eftersom orden ifråga har många och högst varierande betydelse och kontexten dessutom är oklar, är meningen dunkel. Beträffande inskriftens omedelbara fortsättning är vi hänvisade till Linnés och Ekdahls påtagligt bristfälliga uppteckningar. R. 99–108 kunde möjligen vara ett **miu[k]** × **tyrl[i]k**, dvs. adv. *miok* 'mycket' och en form av adj. isl. *dýrligr*, fsv. *dyrliker* 'dyrbar, präktig'. Runföljden 137–142 **kia[r]pi** kan möjligen ha ingått i en signatur men är med hänsyn till 134–136 **lit** kanske snarare en felristning eller felläsning för **kia[ra]**. Om de övriga textpartierna vågar jag inte ha någon mening.

Om det på Gotland vanliga kvinnonamnet *Bot(h)aiðr* se G 12 och G 173. Belägget i G 188 synes vara det äldsta kända. Texten rymmer flera exempel på allitteration men någon genomförd versform tycks inte föreligga.

Fig. 51. G 189. Mästerby kyrka. Efter teckning av P. A. Säve.

Mönster och runformer har sina nära motsvarigheter på G 220 Hallfrede, halvannan mil NO om Mästerby kyrka, och de båda stenarna kan utan hinder tillskrivas samma ristare. Däremot finns det inte skäl antaga, att de, ehuru båda fragmentariska, är delar av samma runsten. Observera skiljetecknens olika form samt det stora avståndet mellan fyndplatserna.

I tidshänseende är ristningen en typisk exponent för den utgående vikingatiden, slutet av 1000-talet eller omkring sekelskiftet 1100.

189. Mästerby kyrka

Litteratur: L 1745 (?), S 99 (?), F 181 (?). C. Linnæus, Iter Gotlandicum (hs i Linnean Soc., London), s. 406 (?), Öländska och Gothländska resa 1741 (1745), s. 291 (?); P. A. Säve, Gotländska samlingar IV (hs R 623:4 i UUB), s. 659.

Avbildning: P. A. Säve, teckning (a. a. s. 659).

Runstensfragment, nu borta.

Omedelbart efter redovisningen av G 188 i Iter Gotlandicum 1741 noterar Linné: »Här fants wäl ock en annor, men aldeles oläselig» (i trycket 1745: »här låg wäl ock en annor, men aldeles oläslig»). Uppgiften om denna runsten registrerades av J. G. Liljegren i Runurkunder (1833) med nr 1745 och av C. Säve i Gutniska Urkunder (1859) med nr 99 (»oläst; icke eftersökt») samt O. v. Friesen med nr 181 (»oläsl. enl. Linné»). Och mer vet man idag inte om runstenen ifråga, varken om den var hel eller fragmentarisk. Runstenar är tämligen sällsynta på Gotland. Man vill därför gärna knyta samman uppgiften om Linnés oläsliga sten med fyndet av ett litet runstensfragment, som P. A. Säve redogör för i Gotländska samlingar IV: »567. Runsten (stycke af) i Mästerby. Uti en stenhop norr om kyrkan å Mästerby kyrkogård hittade kyrkoherden Carl Herlitz gossar i juni 1870 ett brottstycke af en Runsten som (11.11.71) af mig aftecknades och är 20 tum långt omkring 10 tum bredt och 6 tum tjockt, samt innehåller i skrift blott: ... : **kopa** : **af** ... Kanske är detta runstensstycke en bit af någon utaf de tre saknade Runstenarne (C. Säve, Runurkunder, No 97, 98 och 99), eller af en annan.» Vi har funnit, att S 97 och 98 är en enda runsten, G 188. Till denna torde G 189 knappast höra. Dels kan texten inte utan vidare återfinnas i Linnés uppteckning, dels är skiljetecknen kolonformiga, icke kryss. Att det är en del av Linnés oläsliga runsten är däremot inte uteslutet.

Fragmentet som Säve sett hade de ungefärliga måtten 50×25×15 cm. Ristningen utgjordes av en ca 9 cm bred runslinga samt rester av smalare ornamentala. Fig. 51.

Inskrift (enligt P. A. Säve):

... : kopa : af ...
5

På de sex runorna kan ingen tolkning byggas. R. 1–4 kan vara en form av adj. *goðr*, men det är ytterst ovisst.

190. Mästerby kyrka

Pl. 46

Litteratur: F 181: 2: 2 och 3 (G 190 a, c), W 35 (G 190: a). C. W. Pettersson, Skrivelse t. Riksantikvarien 19.11.1922 (ATA; G 190: a); O. v. Friesen, Anteckningar 1936 (UUB), s. 11 (G 190: a), 13 (G 190: b, c).

Tre runinskrifter ristade i puts, en bevarad och en icke återfunnen på norra korväggen, den tredje på södra långhusväggen.

Enligt O. v. Friesens anteckningar 1936 skulle alla ristningarna först ha iakttagits av artisten C. W. Pettersson i samband med kyrkorestaureringen 1922. v. Friesens källa är en registerlapp hos J. W. Hamner (Register till Gotlands runinskrifter, ATA), som upptar 6 olika »runristningar» med numreringen: 1 [G 191], 2 a [G 190: b], 2 b [G 190: a], 3 a [G 190: c], 3 b [bomärken], 4 [enligt v. Friesen identisk med en bokstavsskrift]. Pettersson nämner mycket riktigt i sin skrivelse 19.11.1922 »ristningar på norra korväggen», som måste avse G 190: a, eventuellt även b. G 190: a granskades 1936 av O. v. Friesen och 1944 av E. Wessén, medan de övriga runristningarna, b i koret och c i långhuset, inte vid något av dessa tillfällen kunde återfinnas.

a. På korets norra vägg, 0,75 m till vänster om ingången till sakristian, 1,70 m ovanför golvet. Längd 19 cm. Runornas höjd 2,5–3 cm.

Inskrift:

in tabernakulis

5 10

»in tabernaculis»

Till läsningen: Alla runorna är säkra. Runorna **a**, **n** och **t** har ensidiga bistavar, **14s** har gotländsk form. Intet skiljetecken mellan **2 n** och **3 t**, men ordskillnaden är klart markerad genom avståndet mellan runorna. Inga spår av inskrift före och efter de båda orden.

Vad inskriften direkt syftar på är ovisst. Uttrycket ingår i många bibelverser, men det finns inte i Vulgata såvitt jag vet någon som inleds med dessa ord.

b. Till »norra korväggen» har Hamner fört ännu en runföljd:

tamarl tlis

5 10

Inskriften, som inte ger någon mening, har inte återfunnits, och man kan fråga sig, om det inte är inskriften a som dubbelförts (delvis felläst) i Petterssons anteckningar, vilka ligger till grund för Hamners registrering.

c. På långhusets södra vägg, 1,15 m V om det östra fönstret, 1,45 m ovanför golvet. Längd 10 cm. Runornas höjd 4 cm.

Inskrift:

b - mik

5

Till läsningen: Mellan r. 1 (förmodligen **b**) och r. 2 är dubbelt runavstånd. Det är därför tveksamt om de båda runorna över huvud skall läsas samman. Tecknet 2 består av en huvudstav med två bistavar, den översta, nära toppen, liknar en lågt ansatt ensidig **t**-bistav eller en övre **o**-bistav eller högt ansatt **a**-bistav, den nedre en dubbelsidig **a**- eller nedre **o**-bistav; förvanskad runa eller bomärke? R. 3–5 är säkra. De kan formellt uttrycka pers. pron. *migh*, men det ger ingen klar mening åt inskriften.

Inskrifternas postquem är kyrkans byggnadstid omkring 1200, förmodligen är de åtskilligt yngre.

191. Mästerby kyrka

Pl. 44

Litteratur: F 181: 2: 1, W 34. C. W. Pettersson t. Riksantikvarien 19.11.1922 (ATA); B. Th[ordema]n, Anmälan 29.7.1926 (ATA); E. Floderus, Besiktningssrapport 19.3.1933 (ATA); O. v. Friesen, Anteckningar 1936 (UUB), s. 11; E. Wessén, Brev t. O. v. Friesen 6.2.1937 (ATA); Sveriges kyrkor, Gotland bd 3 (1942), s. 176; E. Svärdström, Svensk medeltidsrunologi (i Rig 1972), s. 85.

Runinskrift på insidan av dörren till kyrkans nordportal. Inskriften är inskuren i den högra, bredaste ekplankan, ca 1,35 m ovanför dörrens nederkant.

Den tidigaste uppteckningen av inskriften gavs Riksantikvarieämbetet 1926 av Bengt Thordeman. Denne hade förmodligen fått sin uppmärksamhet fäst på inskriften genom artisten C. W. Pettersson, som i samband med restaureringsarbeten 1922 funnit – förutom runstensfragmentet G 188 – »runor inristade i den upptagna norra dörren, likaså ristningar på norra korväggen av runor [G 190: a] skepp m. m.» (skrivelse 19.11.1922). Inskriften granskades 1936 av O. v. Friesen och 1944 av E. Wessén.

Runorna är ristade med vass kniv, »linjerna är mycket fina och smala» konstaterar Wessén. Inskriftens längd är 32 cm, runornas höjd 5–6 cm.

Inskrift:

moyar : hafin : ipra : byn : reta

5

10

15

20

»Flickor, förrätta er bön på ett riktigt sätt.»

Till läsningen: Alla runor är tydliga och säkra. Runorna **t**, **o** och **n** har dubbelsidiga bistavar men **a**-runan ensidig bistav.

E. Floderus', O. v. Friesens och E. Wesséns läsningar överensstämmer helt med ovanstående.

Portalen anses ha varit den ursprungliga långhusportalen, som – efter det att huvudingången förlagts till tornets sydsida – fått sin nuvarande placering och blivit kvinnoingång. Det skedde vid 1200-talets mitt och textinnehållet bekräftar, att denna tidpunkt är ristningens postquem.

Båtels, Mästerby sn, se G 188